

Πανεπιστήμιο
Ιωαννίνων

Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα σπουδών

**Κατεύθυνση: Κοινωνία, Ετερότητα και Προσχολική
εκπαίδευση**

Διπλωματική Εργασία

**«Οι διαστάσεις της σχολικής βίας. Οι απόψεις των μαθητών
δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης»**

Ευθυμίου Γεώργιος

Επιβλέπων καθηγητής: Θάνος Θεόδωρος

Ιωάννινα, Μάιος 2018

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον Επίκουρο καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, κ. Θάνο Θεόδωρο, που ανέλαβε την επίβλεψη της διπλωματικής μου εργασίας, την εμπιστοσύνη που έδειξε στο πρόσωπό μου, την υπομονή του, στις δυσκολίες και τα εμπόδια που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της εκπόνησής μου, και φυσικά για την πολύτιμη καθοδήγησή του.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τη φίλη μου κ. Έρρικα Καραθανάση, καθηγήτρια Κοινωνιολογίας στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση για τη φιλοξενία στο σχολείο που υπηρετεί, τη συνεργασία, τις συμβουλές της και την πολύτιμη βοήθεια ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για τη σωστή διεξαγωγή των συνεντεύξεων και το συντονισμό των παιδιών που εκδήλωσαν ενδιαφέρον, ώστε να ολοκληρωθεί η παρούσα εργασία.

Ευχαριστίες θα ήθελα να αποδώσω και στους ίδιους τους μαθητές του Λυκείου που εκδήλωσαν ενδιαφέρον και προθυμία να πάρουν μέρος στις συνεντεύξεις και να με στηρίζουν στην εργασία μου.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη φίλη μου Ανδρομάχη Μπούνα, υποψήφια Διδάκτορα Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Πρόεδρο του Συλλόγου Ελλήνων Κοινωνιολόγων, Παράρτημα Ιωαννίνων, για τις σημαντικές συμβουλές και την πολύτιμη βοήθειά της στις δύσκολες στιγμές.

Τέλος, ευχαριστώ τους αγαπημένους μου γονείς και αδελφή, που με στηρίζουν και με συμπαραστέκονται σε κάθε μου προσπάθεια.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	6
Εισαγωγή	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Εννοιολογικές Αποσαφηνίσεις	9
1.1 «Έγκλημα» και «παραβατική συμπεριφορά»	9
1.2 Ορισμός της σχολικής βίας	10
1.3 Μορφές σχολικής βίας	13
1.4 Σχολικός εκφοβισμός (Bullying).....	17
1.4.1 Χαρακτηριστικά θυτών/θυμάτων εκφοβισμού.....	18
1.4.2 Οι ρόλοι στον εκφοβισμό και τα παιδιά «Παρατηρητές»	20
1.4.3 Συνέπειες της σχολικής βίας και του εκφοβισμού	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Θεωρητικές Προσεγγίσεις της βίας	25
2.1.1 Η κοινωνική αντίδραση	25
2.1.2 Η συναινετική/δομολειτουργική προσέγγιση.....	26
2.1.3 Θεωρίες της συμβολικής αλληλεπίδρασης.....	28
2.1.4 Συγκρουσιακή προσέγγιση	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Οι Διαστάσεις της σχολικής βίας.....	35
3.1 Η συχνότητα και η έκταση του φαινομένου της σχολικής βίας/ ερευνητικά δεδομένα.....	35
3.1.1 Ο ρόλος των Μ.Μ.Ε	39
3.2 Παράγοντες σχολικής βίας	40
3.2.1 Ατομικοί παράγοντες	40
3.2.1.1 «Φύλο»	41
3.2.1.2 Βιολογικοί και κληρονομικοί παράγοντες	43
3.2.1.3 Ψυχολογικοί- Ψυχικοί παράγοντες	43
3.2.2 Περιβαλλοντικοί- Κοινωνικοί Παράγοντες	45
3.2.2.1 Η οικογένεια.....	45
3.2.2.2 Το σχολείο.....	47
<i>Η «συμβολική βία» του σχολείου .....</i>	<i>49</i>
<i>Η θεωρία του «Πολιτισμικού κεφαλαίου» .....</i>	<i>50</i>
3.2.2.3 Η ομάδα των συνομηλίκων	51
3.2.2.4 Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε)	52

3.2.2.5 Η Γεωγραφική περιοχή	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Πρόληψη και Αντιμετώπιση της σχολικής βίας και του εκφοβισμού	55
4.1 Εθνικό Επίπεδο	55
4.2 Περιφερειακό επίπεδο	57
4.3 Επίπεδο σχολικής μονάδας - Ο ρόλος του εκπαιδευτικού	58
4.3.1 Αντιμετώπιση περιστατικών βίας από τους εκπαιδευτικούς.....	60
4.3.2 Ενέργειες του εκπαιδευτικού για την πρόληψη του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο	62
4.3.3 Ενέργειες του εκπαιδευτικού για την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο	63
4.3.4 Αναζήτηση βοήθειας των μαθητών στα περιστατικά σχολικής βία.....	64
4.3.5 Γενικά αναγκαία μέτρα για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο	66
4.4 Η Σχολική διαμεσολάβηση	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Έρευνες	73
5.1 Έρευνες για τις απόψεις των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης	73
5.2 Έρευνες για τις απόψεις των μαθητών για τη σχολική βία	75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Η ΕΡΕΥΝΑ/Μεθοδολογία έρευνας.....	82
6.1 Πρωτοτυπία/Σημαντικότητα της έρευνας	82
6.2 Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	82
6.3 Πληθυσμός/Δείγμα.....	84
6.4 Μέθοδος/μέσο συλλογής δεδομένων	84
6.5 Περιορισμοί της έρευνας.....	85
6.6 Ανάλυση της έρευνας.....	85
6.7 Δεοντολογία της έρευνας	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	87
7.1 Ορισμός της σχολικής βίας.....	87
7.2 Άσκηση βίας.....	89
7.3 Δέκτες βίας/Αντιδράσεις μαθητών	89
7.4 Εμπλοκή σε περιστατικά βίας ως «Παρατηρητής»	92
7.5 Αναφορά περιστατικού βίας.....	96
7.6 Κάπνισμα/Αντίδραση καθηγητών στο κάπνισμα	98
7.7 Αλκοόλ/Ουσίες.....	102
7.8 Παράγοντες σχολικής βίας	105

7.9 Αντιμετώπιση σχολικής βίας από το σχολείο	107
7.10 Καταγραφή περιστατικών βίας από το σχολείο	108
7.11 Αντιμετώπιση σχολικής βίας από τους μαθητές	109
7.12 Τρόποι πρόληψης της σχολικής βίας	110
7.13 Τρόποι Αντιμετώπισης της σχολικής βίας	112
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 Συζήτηση Αποτελεσμάτων-Συμπεράσματα	116
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. Προτάσεις	123
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	125
Ελληνόγλωσση	125
Ξενόγλωσση	129
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	131
Ενδεικτικές Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων.....	132
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	152
Ερωτηματολόγιο	153

Πρόλογος

Η βία στο χώρο του σχολείου, ο εκφοβισμός ως μορφή βίας, έχει αναγνωρισθεί πλέον ως ένα φαινόμενο το οποίο μελετάται και αναλύεται διαρκώς από διακεκριμένους επιστήμονες και ερευνητές. Η συστηματική μελέτη της σχολικής βίας και του εκφοβισμού, μέσα από έρευνες στον παγκόσμιο και διεθνή χώρο και με πλήθος διαφορετικών αποτελεσμάτων ως προς τη συχνότητα και την έκταση του φαινομένου, μαρτυρά το ενδιαφέρον του επιστημονικού κόσμου και παράλληλα εκφράζει τον προβληματισμό της εκπαιδευτικής κοινότητας και των θεσμών της κοινωνίας, εξαιτίας κάποιων ανησυχητικών περιστατικών . Από τις έρευνες που έχουν γίνει στην Ελλάδα, αν και τα αποτελέσματα δεν συμφωνούν μεταξύ τους, αποκαλύπτεται ότι η σχολική βία και παραβατικότητα είναι περιορισμένης έκτασης φαινόμενο και αφορά κυρίως, σε ήπιες μορφές.

Το γεγονός ότι το φαινόμενο της σχολικής βίας βρίσκεται στο επίκεντρο των συζητήσεων, δεν οφείλεται μόνο στη συχνότητα των περιστατικών, αλλά και στην προσοχή που επιδεικνύουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, με προβολή και διόγκωση κάποιων περιστατικών, που σε κάποιες περιπτώσεις δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματική διάσταση του προβλήματος. Η ενδοσχολική βία, όπως και η βία γενικότερα διακρίνεται σε διάφορες μορφές, όπως σωματική, λεκτική, ψυχολογική, ρατσιστική, σεξουαλική και εκφοβισμό. Η σχολική «παραβατικότητα», οι ενέργειες δηλαδή των μαθητών που παραβιάζουν τους κανονισμούς του σχολείου, η σχολική βία, οι βίαιες συμπεριφορές στο χώρο του σχολείου, ερμηνεύονται στη βάση των ατομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραγόντων.

Η πολυπλοκότητα και η ετερογένεια του φαινομένου της σχολικής βίας, οφείλεται σε αυτήν ακριβώς την αλληλεπίδραση ατομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός, ότι οι περισσότεροι από τους μαθητές κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια της σχολικής τους ζωής, έχουν εμπλακεί σε περιστατικά βίας, είτε ως θύματα, είτε ως θύτες, τα οποία είναι ικανά σε κάποιο βαθμό να επηρεάσουν και την ενήλικη ζωή τους.. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα περιστατικά αυτά δεν αντιμετωπίζονται με τον κατάλληλο τρόπο, είτε για λόγους ελλιπούς ενημέρωσης και ετοιμότητας του εκπαιδευτικού προσωπικού, είτε για λόγους αποφυγής στιγματισμού των εμπλεκόμενων ατόμων.

Κρίνεται λοιπόν αναγκαίο να αποσαφηνιστούν οι «διαστάσεις» του φαινομένου, τα αίτια και οι παράγοντες επιθετικότητας στο σχολείο και να τονιστεί η μεγάλη σημασία για ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση της σχολικής κοινότητας και του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου.

Η πρόληψη και η αντιμετώπιση του φαινομένου της ενδοσχολικής βίας δεν βασίζεται μόνο στο εκπαιδευτικό σύστημα και την εκπαιδευτική πολιτική, αλλά στην αναζήτηση και στην εκ βάθους ανάλυση των αιτιών και παραγόντων που οδηγούν στην άσκηση της βίας γενικότερα, καθώς και στη στάση της ίδιας της κοινωνίας και του κάθε ατόμου ξεχωριστά απέναντι στη βία.

Εισαγωγή

Η παρούσα ερευνητική εργασία, προσπάθησε να προσεγγίσει το θέμα της σχολικής βίας από Κοινωνιολογική σκοπιά και με βάση τις απόψεις μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε ένα επιλεγμένο Λύκειο στο κέντρο της πόλης των Ιωαννίνων.

Με τη χρήση ατομικών συνεντεύξεων, η έρευνα εστίασε στις διαστάσεις της σχολικής βίας (συχνότητα, μορφές, παράγοντες), στον ορισμό που δίνουν οι ίδιοι μαθητές, στα προσωπικά τους βιώματά σχετικά με περιστατικά βίας ή θυματοποίησης, καθώς και στην καταγραφή των περιστατικών βίας τη χρονιά που διενεργείται η έρευνα. Επιπλέον, γίνεται μια καταγραφή σχετικών ερευνών που αφορούν απόψεις μαθητών και εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας για τη σχολική βία.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρονται εννοιολογικοί προσδιορισμοί και αποσαφηνίσεις όρων που αφορούν το περιεχόμενο της παρούσας εργασίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι βασικές κοινωνιολογικές θεωρίες της βίας που ερμηνεύουν το φαινόμενο.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται οι διαστάσεις της σχολικής βίας, η συχνότητα και η έκταση του φαινομένου με ερευνητικά δεδομένα, και οι παράγοντες εκδήλωσης της σχολικής βίας με βάση το αιτιοκρατικό μοντέλο ερμηνείας της βίας και τη συναινετική προσέγγιση.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης της σχολικής βίας

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται αντίστοιχες έρευνες για τις απόψεις μαθητών και εκπαιδευτικών για τη σχολική βία.

Το έκτο κεφάλαιο αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας, τους σκοπούς και τους στόχους, το μέσο συλλογής και καταγραφής των δεδομένων και τη δεοντολογία της έρευνας.

Στο έβδομο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας σε κάθε ερευνητικό ερώτημα, αποσπασματικές απαντήσεις των παιδιών με βάση τις απόψεις και τις εμπειρίες τους, πίνακες και ραβδογράμματα.

Στο όγδοο κεφάλαιο ακολουθούν η συζήτηση των αποτελεσμάτων και τα συμπεράσματα της έρευνας με μια κριτική προσέγγιση, και στο ένατο κεφάλαιο οι προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Εννοιολογικές Αποσαφηνίσεις

1.1 «Έγκλημα» και «παραβατική συμπεριφορά»

Η ανθρώπινη συμπεριφορά διαμορφώνεται από ένα σύνολο βιολογικών και περιβαλλοντικών παραγόντων και είναι αποτέλεσμα κοινωνικής μάθησης. Η παραβατικότητα και οι εγκληματικές ενέργειες αποτελούν εκδηλώσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Το έγκλημα είναι για την κοινωνιολογία *«μια κοινωνική κατασκευή και αντιπροσωπεύει μια συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από ένα κοινωνικό σύνολο ως αντικοινωνική, αντίθετη προς την επικρατούσα ηθική και συνεπάγεται την επιβολή κυρώσεων του τυπικού κοινωνικού ελέγχου»*¹. Πράγματι, το έγκλημα είναι κοινωνική κατασκευή, γιατί η ίδια πράξη ενός ατόμου ενώ θεωρείται παραβατική σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, σε μια άλλη την ίδια περίοδο να μη χαρακτηρίζεται ως τέτοια. Συνεπώς, η έννοια της παραβατικότητας επηρεάζεται από το νόημα που της προσδίδει η εκάστοτε κοινωνία και το θεσμικό της πλαίσιο².

Ως παραβατική συμπεριφορά, θεωρείται μια μορφή συμπεριφοράς, η οποία έρχεται σε αντίθεση με τους νόμους, τους κανόνες που έχει θεσπίσει η κοινωνία, και δεν είναι αποδεκτή από ένα αρκετά μεγάλο σύνολο ατόμων που δρουν μέσα στα όριά της. Ο βαθμός της παρέκκλισης ποικίλει ανάλογα με την ίδια την πράξη.³

Σύμφωνα με τον Πανούση, *«παραβατική χαρακτηρίζεται μια συμπεριφορά, η οποία παρεκκλίνει από τους κοινωνικούς κανόνες και δημιουργεί προβλήματα στο κοινωνικό σύνολο»*.⁴

Επιπλέον, πρέπει να αποσαφηνίσουμε ότι η σχολική παραβατικότητα αφορά συμπεριφορές που έρχονται σε αντίθεση με τους κανόνες του σχολείου και εκδηλώνονται αποκλειστικά στο σχολικό περιβάλλον.⁵

---

¹ Βλ. Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β, Αθήνα, σελ.175.

² Θάνος, Θ. (2012). *Αποκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά των μαθητών στο σχολείο. Οι απόψεις των εκπαιδευτικών νηπιαγωγείο- δημοτικό σχολείο*. (Γ. Πανούσης, Πρόλογος- Επίμετρο). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ.19.

³ Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg, σελ.249.

⁴ Πανούσης, Γ. (1998). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Αθήνα: Σάκκουλας.

⁵ Βλ. Πανούσης, Γ. (2013). *Ενδοσχολική βία: Χωρίς όρια και χωρίς ορίζοντα*. Αναφ. Στο Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (2013). *Σχολική βία και παραβατικότητα. Ψυχολογικές, κοινωνιολογικές, παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Αθήνα: Τόπος, σελ. 21.

1.2 Ορισμός της σχολικής βίας

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο όρος «παραβατικότητα», αφορά την παραβίαση των θεμελιωδών κανόνων και αξιών μιας κοινωνίας, με φυσικό επακόλουθο τις κυρώσεις του ποινικού συστήματος, το οποίο ανταποκρίνεται στο συναινετικό πρότυπο. Συνεπώς, κάθε πράξη ενός ατόμου, το οποίο βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με το κοινωνικό του περιβάλλον και που χαρακτηρίζεται ως παραβατική, εγκληματική, διαμορφώνεται ανάλογα με το νόημα που της αποδίδεται από τις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες και το ισχύον θεσμικό πλαίσιο.⁶

Το έγκλημα είναι μια κοινωνική κατασκευή και οι ποινικοί νόμοι εκφράζουν τα συμφέροντα των κοινωνικών ομάδων που διαθέτουν δύναμη, εξουσία και νομιμοποιούν συγκεκριμένους κανονισμούς συμπεριφοράς. Οι εγκληματικές πράξεις προσδιορίζονται βάσει των συγκρούσεων μεταξύ των ομάδων σε επίπεδο σχέσεων εξουσίας.⁷ Αντίστοιχα με την κοινωνία, έτσι και το σχολείο, υιοθετώντας τους κανόνες και τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης, ορίζει την παραβατικότητα με τον ίδιο τρόπο και τα ίδια συμφέροντα που εξυπηρετούν την ισχυρή τάξη.⁸

Οποιαδήποτε συμπεριφορά που έρχεται σε αντίθεση με τους σχολικούς κανονισμούς, ορίζεται ως παραβατική, γιατί έρχεται σε αντίθεση με τις αξίες του σχολείου. Οι σχολικοί κανόνες διατυπώνονται σε διαφορετικό πλαίσιο ενός αξιακού και πολιτισμικού συστήματος των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων και διαφέρει από το πολιτισμικό σύστημα κάποιων οικογενειών που ανήκουν στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Σε κάποιο περιστατικό βίας για παράδειγμα, οι γονείς από τα «μεσαία» και «ανώτερα» κοινωνικά στρώματα αντιμετωπίζουν μια αντικοινωνική συμπεριφορά των παιδιών τους με συζήτηση, ενώ οι γονείς από τα «κατώτερα» κοινωνικά στρώματα, συνήθως με τιμωρίες ή άσκηση βίας.⁹

---

⁶ Βλ. Κίτσιου, Α. (2007). Κατασκευάζοντας την έννοια του εγκλήματος. Η οπτική των νέων κοινωνικών κινημάτων. Αναφορά στο :Γεωργούλας, Σ. (2007), Επιμ. *Η εγκληματολογία στην Ελλάδα σήμερα*. Αθήνα: ΚΨΜ, σελ.162.

⁷ Βλ. Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία...όπ...π...*, σελ.44-45.

⁸ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα των μαθητών. Στο:Θάνος, Θ, Καμαριανός, Ι., κ.α. *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Εισαγωγή σε βασικές έννοιες και θεματικές*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 556- 557.

⁹ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα των μαθητών.., όπ.π. σελ. 537.

Παράλληλα, ο δυναμικός και εξελικτικός χαρακτήρας της παραβατικής συμπεριφοράς αποκαλύπτει ότι οι πράξεις ενός ατόμου να θεωρούνται παραβατικές σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, σε μια άλλη να μη χαρακτηρίζονται με τον ίδιο τρόπο ή να έχουν διαφορετική ισχύ μέσα στο χρόνο, όπως για παράδειγμα οι μαθητές των σχολείων τα παλιότερα χρόνια τιμωρούνταν εξαιτίας των μακριών μαλλιών, ενώ στις μέρες μας δεν ισχύει κάτι τέτοιο.¹⁰

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι για τον ορισμό της βίας και ειδικότερα της σχολικής, την σχετικότητα του ορισμού. Η πολυπλοκότητα και η ετερογένεια του φαινομένου της παραβατικότητας, δημιουργούν συγχύσεις στον εννοιολογικό προσδιορισμό της.¹¹ Η διατύπωση ενός και μόνο ορισμού αποτελεί δύσκολο εγχείρημα για τους παραπάνω λόγους.

Ένας από τους ορισμούς της σχολικής βίας αποτελεί: *«η επιβολή της βούλησης σε κάποιο άλλο πρόσωπο που αντιτίθεται σε μια τέτοια ενέργεια, η πρόκληση ζημιάς ή βλάβης, η απειλή εκφοβισμού, κακομεταχείρισης ή κακοποίησης»*.¹²

Σύμφωνα με τον Πανούση¹³, η σχολική βία αφορά παραβατικές συμπεριφορές που υφίστανται στο χώρο του σχολείου και δεν πρέπει να συγχέονται με παραβατικές πράξεις που διαπράττουν οι μαθητές εκτός του σχολικού περιβάλλοντος.

Παράλληλα, η συμβολή όλων των επιστημονικών προσεγγίσεων (κοινωνιολογία, ψυχολογία κτλ.) στη μελέτη και την κατανόηση του φαινομένου της σχολικής βίας και η πολυπλοκότητά του, που σε ένα βαθμό έχει να κάνει με τους λόγους που μια πράξη χαρακτηρίζεται παραβατική¹⁴ μέσα στο σχολείο και μπορεί να περιλαμβάνει πρόκληση σωματικών βλαβών σε συμμαθητές, εκφοβισμό, κλοπές, ακόμα και αντιγραφή στα μαθήματα, έχει σαν αποτέλεσμα την ποικιλία του ορισμού και την αντιμετώπιση του φαινομένου ως ένα «υπό κατασκευή»¹⁵ επιστημονικό αντικείμενο έρευνας, ειδικότερα στον ελληνικό χώρο.

Όσον αφορά τη **σχολική παραβατικότητα**, *«οι διάφορες μορφές συμπεριφοράς των μαθητών χαρακτηρίζονται ως παραβατικές ή αποκλίνουσες ή αντικοινωνικές, με*

---

¹⁰ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). Αποκλίνουσα και παραβατική..., όπ. π., σελ. 19.

¹¹ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). Αποκλίνουσα και παραβατική..., όπ. π., σελ. 21.

¹² Αρτινοπούλου, Β. (2001). Έρευνες και πολιτικές..., όπ...π., σελ. 13.

¹³ Βλ. Πανούσης, Γ. (2013). Ενδοσχολική βία: Χωρίς όρια και χωρίς ορίζοντα. Αναφ. Στο Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (2013). Σχολική βία και παραβατικότητα. Ψυχολογικές, κοινωνιολογικές, παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις. Αθήνα: Τόπος, σελ. 21.

¹⁴ Βλ. Θάνος, Θ. . (2012). Αποκλίνουσα και παραβατική..., όπ. π., σελ. 21.

¹⁵ Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2001). Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη. Αθήνα: Μεταίχμιο. Στο Θάνος, Θ. . (2012). Αποκλίνουσα και παραβατική..., όπ. π., σελ. 20.

βάση τους ειδικούς κανόνες του σχολείου, αλλά και τους κανόνες που ισχύουν στην κοινωνία γενικότερα. Κατά συνέπεια στους σχολικούς κανόνες περιλαμβάνονται ειδικοί αλλά και γενικότεροι κοινωνικοί κανόνες»¹⁶.

Οι συμπεριφορές των μαθητών, οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με το σχολικό κανονισμό, χαρακτηρίζονται ως **αποκλίνουσες** και περιλαμβάνουν αποδεκτές και μη αποδεκτές μορφές συμπεριφορών, με ήπιες κυρώσεις. Ο όρος **παρεκκλίνουσα** συμπεριφορά, περιλαμβάνει κυρίως τις μη αποδεκτές συμπεριφορές και στην προκειμένη περίπτωση επιβάλλονται πιο αυστηρές κυρώσεις, ενεργοποιώντας τη θεσμοθετημένη αντίδραση της σχολικής κοινότητας.

Οι εκδηλώσεις παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, όταν παραβιάζουν τους νόμους του ποινικού κώδικα, χαρακτηρίζονται ως εγκληματικές συμπεριφορές, ενώ στις υπόλοιπες περιπτώσεις οι συμπεριφορές χαρακτηρίζονται ως παραβατικές. Όταν μελετούμε συμπεριφορές παιδιών χρησιμοποιούμε κυρίως τον όρο παραβατική συμπεριφορά αντί του όρου εγκληματική.¹⁷

Η σχολική **παραβατικότητα**, περιλαμβάνει μη αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς, οι οποίες ανάλογα με το περιεχόμενο, παραβιάζουν τους ποινικούς νόμους ή σε άλλες περιπτώσεις, τους ειδικούς και ευρύτερους κοινωνικούς κανόνες, εκτός όμως του ποινικού συστήματος.¹⁸

Επομένως, η συμπεριφορά ενός μαθητή που μιλάει διαρκώς μέσα στην τάξη, φωνάζει, αντιγράφει ή από την άλλη πλευρά, εκφοβίζει ή προκαλεί σοβαρές σωματικές βλάβες σε άλλα παιδιά, θεωρείται παραβατική. Η έννοια της παραβατικότητας είναι ευρεία και περιλαμβάνει ήπιες ή ακραίες μορφές παραβατικότητας.¹⁹

Ο όρος σχολική βία μελετάται κυρίως στο πλαίσιο του συναινετικού-αιτιοκρατικού μοντέλου. Συγκεκριμένα, η βία αφορά συμπεριφορές στις σχέσεις μεταξύ των μαθητών ή μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών.²⁰ Στην παρούσα εργασία δίνεται περισσότερη βαρύτητα και προσοχή σε συμπεριφορές βίας μεταξύ μαθητών και το περιεχόμενό της αφορά τον τυπικό ορισμό της σχολικής βίας (Αρτινοπούλου) που αναφέρεται σε αρνητικές ενέργειες ενός ατόμου, στην απειλή ή χρήση φυσικής

¹⁶ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). Αποκλίνουσα και παραβατική..., όπ. π., σελ.23.

¹⁷ Σπινέλλη, Κ. (1976). Ανήλικοι εγκληματίες ή ανήλικοι παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της «θεωρίας της ετικέτας». Ποινικά χρονικά, ΚΣΤ' 785-800. Αναφορά στο: Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός ..., όπ. σελ. 560.

¹⁸ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). Αποκλίνουσα και παραβατική..., όπ. π., σελ. 30.

¹⁹ Θάνος, Θ. (2012). Αποκλίνουσα και παραβατική..., όπ. π., σελ. 21.

²⁰ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ. π., σελ. 558.

βίας με πρόθεση την πρόκληση σωματικού τραυματισμού, βλάβης ή εκφοβισμού σε κάποιο πρόσωπο, τη λεκτική και ψυχολογική κακοποίηση.

Οι διαστάσεις της σχολικής βίας που θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν στην παρούσα εργασία, περιλαμβάνουν τις μορφές, τη συχνότητα και τους παράγοντες εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς στο σχολείο.

1.3 Μορφές σχολικής βίας

Η σχολική βία και παραβατικότητα εμφανίζεται με διάφορες μορφές, οι οποίες θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:²¹

- Βία κατά προσώπων ή εαυτού (σχολική κοινότητα): περιλαμβάνουν διάφορες μορφές βίας, όπως σωματική, λεκτική, μη λεκτική (χειρονομίες, μορφασμοί), εκφοβισμός, συναισθηματική, ψυχολογική, ηλεκτρονική, σεξουαλική, κάπνισμα, αλκοόλ, ουσίες
- Βία κατά της διδακτικής διαδικασίας: Φασαρία μέσα στην τάξη, απουσίες, κοπάνες, χρήση κινητού, αντιγραφή
- Βία κατά του σχολείου: Διαρρήξεις, κλοπές υλικού, καταστροφές στους χώρους του σχολείου

Στη βία κατά προσώπων, η σωματική και η λεκτική βία εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα, ενώ η φασαρία αποτελεί την κυριότερη μορφή στη βία κατά της διδακτικής διαδικασίας. Επιπλέον, οι μαθητές δημοτικού εμφανίζουν πιο συχνά τις μορφές σωματικής και λεκτικής βίας και προκαλούν φασαρία μέσα στην τάξη πιο συχνά σε σχέση με μαθητές Λυκείου όπου η λεκτική βία, το κάπνισμα και οι καταλήψεις εμφανίζονται σε μεγαλύτερη συχνότητα.²²

Πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι διαστάσεις της σχολικής βίας που αναλύονται στην παρούσα εργασία αφορούν κυρίως τη βία ανάμεσα στους μαθητές.

---

²¹ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., ό.π., σελ. 569.

²² Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., ό.π.

Η σχολική βία και ο εκφοβισμός, εμφανίζονται με τις ίδιες μορφές. Οι κυριότερες μορφές έχουν κατηγοριοποιηθεί ως εξής:²³²⁴²⁵

- Σωματική βία: χτυπήματα, σπρωξίματα, χειρονομίες, γροθιές, κλωτσιές, ξυλοδαρμοί
- Λεκτική βία: βρισιές, φραστικές επιθέσεις και απειλές, καυγάδες, κοροϊδίες, φωνές, ρατσιστικά σχόλια, χλευασμός, διάδοση φημών
- Μη Λεκτική βία: χειρονομίες/κινήσεις, μορφασμοί.
- Ψυχολογική/συναισθηματική βία και κοινωνικός αποκλεισμός: αποκλεισμός από παρέες και ομάδες, απομόνωση από παρέες, παιχνίδια και κοινωνικές δραστηριότητες, εκβιασμοί, κλοπές, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων
- Σεξουαλική βία ή παρενόχληση: απειλές και άσεμνες πράξεις, προσβλητικά μηνύματα, λεκτική, σεξουαλική παρενόχληση ή κακοποίηση, σεξιστικά σχόλια, χειρονομίες, βιασμός.
- Κάπνισμα
- Κατανάλωση αλκοόλ
- Χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών/ναρκωτικών
- Ηλεκτρονική βία - εκφοβισμός: αποστολή απειλητικών μηνυμάτων, αρνητικών σχολίων, εικόνων ή βίντεο με χυδαίο περιεχόμενο μέσω κινητού τηλεφώνου, e-mail ή διαδικτύου, με στόχο τη γελιοποίηση και τον εξευτελισμό του θύματος, εκβιασμοί, διάδοση φημών, παρενόχληση.

Στις μορφές εκφοβισμού συμπεριλαμβάνεται και ο ρατσιστικός εκφοβισμός. Αναφέρεται σε αρνητικές συμπεριφορές ενός προσώπου, του θύτη στην προκειμένη περίπτωση, απέναντι σε ένα άτομο διαφορετικής εθνοπολιτισμικής προέλευσης και εκδηλώνεται με όλες τις μορφές βίας και εκφοβισμού, σωματική, λεκτική, ψυχολογική/συναισθηματική.²⁶

---

²³ Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία ...*, όπ...π

²⁴ Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση. Εκπαιδεύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*. Αθήνα: Νομική βιβλιοθήκη. σελ. 27.

²⁵ Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα...*, όπ...π., σελ. 568, Βία κατά προσώπων ή εαυτού.

²⁶ Rigby, K. (2002). *Σχολικός εκφοβισμός. Σύγχρονες απόψεις* (Β. Δόμπολα, μτφρ.). Αθήνα: Τόπος. Στο Νικολάου, Γ. (2013). *Σχολικός εκφοβισμός και εθνοπολιτισμική ετερότητα*. Στο Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (Επιστ. Επιμ.). *Σχολική βία και παραβατικότητα. Ψυχολογικές, κοινωνιολογικές, παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Αθήνα: Τόπος, σελ.53.

Ο Olweus D²⁷., αναφέρει ότι οι μορφές εκφοβισμού διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Τον **άμεσο** και τον **έμμεσο** εκφοβισμό. Στην πρώτη κατηγορία οι αρνητικές πράξεις λαμβάνουν χώρα απροκάλυπτα με την άσκηση φυσικής βίας, ενώ στη δεύτερη κατηγορία οι πράξεις διαφοροποιούνται από τη μορφή της άσκησης βίας και εκδηλώνονται με την κοινωνική απομόνωση του θύματος και τον αποκλεισμό του από κοινωνικές δραστηριότητες, κάτι το οποίο δεν εντοπίζεται πάντα με εύκολο και άμεσο τρόπο, αλλά διαμορφώνεται μέσα σε ένα πιο «αθόρυβο» και «αόρατο» πλαίσιο, το οποίο εμπλέκει και τρίτα πρόσωπα.

Ανακεφαλαιώνοντας λοιπόν²⁸²⁹,

- η σωματική βία περιλαμβάνει συνήθως όλες τις άμεσες μορφές επιθέσεων και σωματικών βλαβών με στόχο να προκαλέσουν πόνο και βλάβη στο θύμα, αλλά μπορεί να εκδηλωθεί και με έμμεσο τρόπο όταν κάποιος πρόσωπο προωθεί κάποιον άλλο ώστε να κακοποιήσει το θύμα
- η λεκτική βία, η οποία εκδηλώνεται με άμεσο τρόπο μέσα από προσβλητικά σχόλια, βρισιές, παρατσούκλια και απειλές, αλλά και με έμμεσο όταν επικρατεί η διάδοση φημών για το θύμα και εμπλέκονται τρίτα πρόσωπα
- η ψυχολογική, συναισθηματική βία, ο οποίος εκδηλώνεται με έμμεσο τρόπο και αφορά την κοινωνική απομόνωση του θύματος, την αδιαφορία προς το πρόσωπό του και τον αποκλεισμό από τις κοινωνικές δραστηριότητες στο χώρο του σχολείου
- η σεξουαλική βία ή παρενόχληση, η οποία εκδηλώνεται με άμεσο τρόπο με «πειράγματα», χειρονομίες και υβριστικά σχόλια σεξουαλικού περιεχομένου, ανήθικες χειρονομίες, ακόμα και σεξουαλικές επιθέσεις
- η ηλεκτρονική βία/εκφοβισμός, ο οποίος εκδηλώνεται άμεσα με τη χρήση οπτικοακουστικών μέσων και διαδικτύου, με στόχο την παρενόχληση του θύματος με φωτογραφίες και βίντεο άσεμνου περιεχομένου και τη διάδοση φημών για το θύμα, που στην προκειμένη περίπτωση αν εμπλέκει κι άλλα άτομα, παίρνει και έμμεση μορφή

---

²⁷ Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Cambridge, MA: Blackwell. Στο Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ..π., σελ. 573.

²⁸ Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση...*, όπ..π., σελ.28.

²⁹ Βλ. Κ.Ε.Σ.Δ. (2015). *Επιμορφωτικό υλικό για στελέχη εκπαίδευσης και εκπαιδευτικούς*. «Εκπόνηση επιμορφωτικού εκπαιδευτικού ενημερωτικού υλικού και προγράμματος σπουδών επιμόρφωσης» που εντάσσεται στις πράξεις «Ανάπτυξη και λειτουργία δικτύου πρόληψης και αντιμετώπισης των φαινομένων σχολικής βίας και εκφοβισμού». Κ.Ε.Σ.Δ. (Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου. σελ. 12-14.

- η ρατσιστική βία/εκφοβισμός, ο οποίος εμφανίζεται με όλες τις μορφές βίας είτε με άμεσο ή έμμεσο τρόπο
- κάπνισμα, αλκοόλ, χρήση ναρκωτικών ουσιών

Ως προς το φύλο, οι μορφές εκφοβισμού που χρησιμοποιούν αγόρια και κορίτσια, διαφέρουν μεταξύ τους. Ενώ λοιπόν και τα δύο φύλα κατανοούν με τον ίδιο τρόπο το τι σημαίνει σχολικός εκφοβισμός, οι περισσότερες έρευνες επιβεβαιώνουν ότι τα αγόρια ασκούν τη σωματική βία σε μεγαλύτερο βαθμό, ενώ τα κορίτσια χρησιμοποιούν περισσότερο έμμεσες μορφές λεκτικής βίας (διάδοση φημών) και εκφοβισμού που σχετίζονται με την κοινωνική απομόνωση, την αδιαφορία και τον αποκλεισμό από κοινωνικές δραστηριότητες.³⁰

---

³⁰ Ψάλλη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα: Ο εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία. Ερευνητικά δεδομένα και προτάσεις*. Αθήνα: Gutenberg. σελ.27.

1.4 Σχολικός εκφοβισμός (Bullying)

Ο όρος σχολικός εκφοβισμός ή «Bullying» αναφέρεται σε μια ιδιαίτερη και επώδυνη μορφή σχολικής βίας.³¹ Ο όρος Bullying, προέρχεται από τη λέξη bully, που σημαίνει «ψευτονταής» ή αυτός που κάνει κάποιον να υποφέρει ψυχικά.³² Χρησιμοποιείται ευρέως στην αμερικανική βιβλιογραφία, ενώ στην ελληνική γλώσσα έχει μεταφραστεί ως σχολικός εκφοβισμός.³³

Κύριο χαρακτηριστικό του εκφοβισμού, αποτελούν οι σκόπιμες και επαναλαμβανόμενες αρνητικές ενέργειες ενός μαθητή με σκοπό τη θυματοποίηση ενός άλλου μαθητή. Ως αρνητικές ενέργειες χαρακτηρίζονται η σκόπιμη πρόκληση βλάβης, όπως τα χτυπήματα, οι βρισιές και το πείραγμα και προϋποθέτουν τη διαφορά δύναμης ανάμεσα σε δύο μαθητές, το θύτη και το θύμα, με αποτέλεσμα ο μαθητής που εκφοβίζεται να μην μπορεί να αμυνθεί και να αντιδράσει. Οι αρνητικές αυτές ενέργειες έχουν διάρκεια και εμφανίζονται χωρίς κάποια ιδιαίτερη αφορμή. Τέλος, ο εκφοβισμός προκαλείται από ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων.³⁴

Συχνά ο όρος σχολικός εκφοβισμός-bullying εμφανίζεται με τις ίδιες μορφές (λεκτική, σωματική, ψυχολογική, κ.α), συγγέεται και χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τη σχολική βία γενικότερα. Έτσι λοιπόν, σε καθημερινές συζητήσεις ή κυρίως από τα Μ.Μ.Ε χρησιμοποιείται πιο συχνά ο όρος σχολικός εκφοβισμός έναντι του όρου σχολική βία.³⁵

³¹ Νικολάου, Γ. (2013). Σχολικός εκφοβισμός και εθνοπολιτισμική ετερότητα. Στο Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (Επιστ. Επιμ.). *Σχολική βία και παραβατικότητα. Ψυχολογικές, κοινωνιολογικές, παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Αθήνα: Τόπος, σελ.51.

³² Rigby, K. (2008). *Children and Bullying*. Victoria: Blackwell Publishing. Στο Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα...*, όπ...π...,σελ.13.

³³ Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Έρευνες...*, όπ.π....σελ.14.

³⁴ Νικολάου, Γ. (2013). *Σχολικός εκφοβισμός...*, όπ...π, σελ. 52-53.

³⁵ Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα...*, όπ. π., σελ. 570.

Σύμφωνα με τον Σουηδό ερευνητή Dan Olweus³⁶ «ένας μαθητής γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται όταν υποβάλλεται κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση, σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους άλλους μαθητές».

Συνεπώς, τα χαρακτηριστικά της θυματοποίησης, τα οποία διαφοροποιούν τον εκφοβισμό από τα υπόλοιπα περιστατικά σχολικής βίας είναι³⁷:

- η απρόκλητη, εσκεμμένη και επαναλαμβανόμενη αρνητική πράξη ή επιθετική συμπεριφορά, με σκοπό την επιβολή και την καταδυνάστευση
- η ανισορροπία δύναμης (σωματικής, συναισθηματικής, γνωστικής³⁸) ανάμεσα στο θύτη και το θύμα
- πρόκληση σωματικού και ψυχικού πόνου

Ο εκφοβισμός αφορά αρνητικές, απρόκλητες και επαναλαμβανόμενες πράξεις με τα χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν παραπάνω. Αν η ισορροπία δύναμης είναι ίδια, τότε δεν υφίσταται εκφοβισμός.³⁹ Για παράδειγμα, μια συμπλοκή μαθητών στο διάλειμμα, η οποία περιλαμβάνει σωματικά χτυπήματα και από τις δύο πλευρές και συμβαίνει τυχαία χωρίς να επαναλαμβάνεται, δεν συνιστά περιστατικό εκφοβισμού, αλλά περιστατικό βίατης συμπεριφοράς ανάμεσα σε δύο μαθητές.

1.4.1 Χαρακτηριστικά θυτών/θυμάτων εκφοβισμού

Οι επιστημονικές μελέτες στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, καταγράφουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των εμπλεκόμενων ατόμων.

Πρέπει να σημειώσουμε όμως ότι δεν έχει διερευνηθεί σε μεγάλο βαθμό η διάρκεια και η σταθερότητα αυτών των χαρακτηριστικών των εφήβων μαθητών οι οποίοι διανύουν μια μεταβατική περίοδο διαμόρφωσης της ταυτότητας και της

---

³⁶ Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο. Τι γνωρίζουμε και τι δεν γνωρίζουμε*. (Μτφρ. Μαρκοζάν). Αθήνα: ΕΨΥΠΕ, σελ.29.

³⁷ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία και εκφοβισμός: αιτίες, επιπτώσεις, αντιμετώπιση*. (Επιστ. Επιμ. Τσιάντης, Γ.). Αθήνα: Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου.

³⁸ Χηνάς, Π. (2000). *Επιθετικότητα...*, όπ...π.. σελ.13

³⁹ Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Έρευνες...*, όπ...π.., σελ.164.

προσωπικότητάς τους ενώ παράλληλα απαιτείται μια βαθύτερη μελέτη για να αποδειχθεί αν αυτά τα χαρακτηριστικά προϋπήρχαν ή προέκυψαν από την επίδραση των παραγόντων και μέσα από τους ρόλους του θύτη ή του θύματος που υιοθέτησαν οι μαθητές.⁴⁰

Συγκεκριμένα, οι **μαθητές-θύτες** είναι ενεργητικά, εξωστρεφή και υπερδραστήρια άτομα, αυθόρμητα και παρορμητικά, μιλούν άσχημα, εκφράζονται με τη σωματική δύναμη και είναι επιθετικά. Τα παιδιά αυτά είναι πιθανό, να συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο στο σπίτι, ενώ η οικογένεια στηρίζει την επιθετική συμπεριφορά.^{41,42} Τους χαρακτηρίζει η επιθυμία να κυριαρχούν και να καταδυναστεύουν τους άλλους, αντλώντας ευχαρίστηση από αυτή τη στάση. Έχουν την πεποίθηση ότι με αυτές τις ενέργειες αυξάνουν το γόητρό τους και κερδίζουν το σεβασμό των συνομηθίκων τους. Δεν διαθέτουν ενσυναίσθηση προς τα θύματα, τα οποία θεωρούν ότι με τη δική τους συμπεριφορά και δικαιολογημένα γίνονται δέκτες εκφοβιστικής συμπεριφοράς.⁴³

Στην άλλη πλευρά, οι **μαθητές-θύματα**, χαρακτηρίζονται από εσωστρέφεια και μοναχικότητα. Είναι ευαίσθητα, αγχώδη και ανασφαλή άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση και λιγότερη σωματική και ψυχική δύναμη. Διατηρούν παθητική στάση απέναντι στην εκφοβιστική συμπεριφορά, με αποτέλεσμα να μην υπερασπίζονται τον εαυτό τους και να διαχειρίζονται με δυσκολία τις επιθετικές ενέργειες των άλλων. Επιπλέον, τα παιδιά αυτά έχουν λίγους φίλους, είναι λιγότερο δημοφιλή και συνηθίζουν να κάθονται μόνα στα διαλλείματα.^{44,45} Σε αρκετές περιπτώσεις, εμφανίζουν αδιαθεσία, κοινωνική έκπτωση και αρνούνται να πάνε στο σχολείο. Δεν δίνουν αρκετές εξηγήσεις για τα περιστατικά που του συμβαίνουν, θεωρώντας ότι οι ενήλικες δεν θα καταλάβουν το πρόβλημά τους και η παρέμβασή τους θα είναι αναποτελεσματική. Παράλληλα, θεωρούν ότι ενημερώνοντας τους ενήλικες ή άλλα πρόσωπα της σχολικής κοινότητας, θα δεχθούν περισσότερο χλευασμό και επιθετικότητα από τους θύτες.

---

⁴⁰ Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση...*, όπ..π..., σελ.29.

⁴¹ Αρτινοπούλου, Β. (2010)...., όπ.π...

⁴² Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία...*, όπ. π..

⁴³ Κουρκούτας, Η., Κοκκιιάδη, Μ. (2015). Από τη σχολική βία και τον ενδοσχολικό εκφοβισμό στο «ενταξιακό σχολείο», *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Τόμος(8),56-89. σελ.64.

⁴⁴ Αρτινοπούλου, Β. (2010)...., όπ...π..., σελ.30.

⁴⁵ Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία...*, όπ...π..

Σε κάποιες περιπτώσεις, τα παιδιά θύματα γίνονται επιθετικά και εκφοβίζουν άλλα παιδιά.⁴⁶ Ορισμένα παιδιά τα οποία έχουν θυματοποιηθεί, μετατρέπονται σε θύτες από αντίδραση και από την τεράστια ψυχολογική πίεση στην οποία υπόκεινται. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των θυμάτων-θυτών, αποτελεί ο το χαμηλό επίπεδο της κοινωνικής τους αποδοχής από το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού. Έτσι λοιπόν, σε κάποιες περιστάσεις, τα παιδιά αυτά υιοθετούν το ρόλο του θύματος όταν νιώθουν πως είναι αδύναμα και δεν μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους σε σχέση με τους ισχυρότερους μαθητές, ενώ σε άλλες το ρόλο του θύτη για να αισθανθούν πιο ισχυρά, να αποβάλλουν την ψυχολογική πίεση, ανταποδίδοντας τον εκφοβισμό που έχουν υποστεί.⁴⁷

Κάποιες έρευνες που αφορούν τα θυματοποιημένα παιδιά, αναφέρουν δύο κατηγορίες θυμάτων, τα παθητικά και τα επιθετικά ως τρόπο αντίδρασης στη θυματοποίηση. Στη δεύτερη περίπτωση τα ποσοστά είναι χαμηλότερα σε σχέση με την πρώτη κατηγορία που ανήκει η πλειοψηφία των θυμάτων.⁴⁸

1.4.2 Οι ρόλοι στον εκφοβισμό και τα παιδιά «Παρατηρητές»

Η Salmivalli και οι συνεργάτες της (1996), μέσα από τις έρευνές τους, ξεχώρισαν τους ρόλους των παιδιών που εμπλέκονται στο φαινόμενο του εκφοβισμού. Σύμφωνα με αυτές τις έρευνες προσδιορίστηκε ο ρόλος των **θυτών-αρχηγών**, δηλαδή των παιδιών που παίρνουν την πρωτοβουλία να ασκήσουν τον εκφοβισμό, ο ρόλος των **θυτών-βοηθών** που συμμετέχουν στον εκφοβισμό άλλων και ακολουθούν τους αρχηγούς και ο ρόλος των **ενισχυτών**, των ατόμων δηλαδή που περιγελούν το θύμα και ενισχύουν τις αρνητικές ενέργειες του θύτη. Προσδιορίστηκαν επίσης τα παιδιά **υπερασπιστές** τα οποία προσπαθούν να

---

⁴⁶ Αρτινοπούλου, Β. (2010). ...,όπ..π

⁴⁷ Δασκαλοπούλου, Γ. (2011). *Στρατηγικές αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού/θυματοποίησης από Έλληνες και αλλοδαπούς μαθητές Ε' και ΣΤ' τάξης Δημοτικού σχολείου*. [Μεταπτυχιακή εργασία] Ρόδος: Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σσ. 36-37.

⁴⁸ Olweus, D. (1993). *Bullying...* Στο Σαπουνά, Μ. (2006). *Ο σχολικός εκφοβισμός στο δημοτικό και το γυμνάσιο* [Διδακτορική Διατριβή] Αθήνα: Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σελ. 67.

βοηθήσουν το θύμα και τα παιδιά **παρατηρητές**, τα οποία δεν συμμετέχουν στον εκφοβισμό.⁴⁹

Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί ένα ομαδικό φαινόμενο με την έννοια ότι δεν αφορά μόνο τα άτομα που ασκούν εκφοβισμό και αυτά που γίνονται δέκτες, αλλά και όσους τυγχάνει να είναι παρόντες στα περιστατικά βίας ή εκφοβισμού, δηλαδή τους παρατηρητές ή αυτούς που δεν είναι πάντοτε παρόντες αλλά γνωρίζουν για τα επαναλαμβανόμενα περιστατικά και είναι συνήθως μαθητές. Μπορεί να είναι εκπαιδευτικοί, εργαζόμενοι στο σχολείο ή και γονείς, αλλά δε θα παρουσιαστούν αυτές οι κατηγορίες στην παρούσα εργασία.⁵⁰

Τα παιδιά παρατηρητές στον εκφοβισμό, αντιδρούν με διαφορετικούς τρόπους απέναντι στα περιστατικά που διαδραματίζονται. Οι συνηθέστερες αντιδράσεις μπορεί να είναι:⁵¹

- υποστήριξη του θύτη με γέλια και χειροκροτήματα
- απομάκρυνση από τη σκηνή βίας προσποιούμενα ότι δεν είδαν τίποτα
- τρομοκρατούνται ή «παγώνουν» στη θέα του περιστατικού από φόβο και κάποιες φορές θυματοποιούνται και τα ίδια με αυτή την αντίδραση
- δεν ξέρουν πώς να αντιδράσουν και δεν παίρνουν θέση
- προσπαθούν να βοηθήσουν το θύμα, αποδοκιμάζουν την αρνητική πράξη του θύτη και τρέχουν να φέρουν βοήθεια

Ένα υψηλό ποσοστό μαθητών μπορεί να μην εκδηλώνουν επιθετικές πράξεις, να μην είναι θύτες ή θύματα, είναι όμως μάρτυρες βίαιων συμπεριφορών χωρίς να παρεμβαίνουν είτε από στιγμιαίο φόβο, είτε από φόβο μη γίνουν οι ίδιοι θύματα αν μιλήσουν, αναφέρουν κάποιο βίαιο περιστατικό ή παρέμβουν τη δεδομένη στιγμή.⁵²

Με βάση τα παραπάνω, συνειδητοποιούμε το πόσο σημαντική είναι η στάση των παιδιών-παρατηρητών, τα οποία ανάλογα με τον τρόπο που αντιδρούν ενισχύουν την εκφοβιστική συμπεριφορά ενός παιδιού ή την καταστέλλουν σε σημαντικό

---

⁴⁹ Salmivalli, C., Karna, A., & Poskiparta, E. (2010). From peer putdowns to peer support: A theoretical model and how it translated into a national anti-bullying program. In S. Jimerson, S. Swearer, & D. Espelage (Eds.), *Handbook of Bullying in Schools* (pp. 441-454). New York & London: Routledge. Στο Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα: Ο εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία. Ερευνητικά δεδομένα και προτάσεις*. Αθήνα: Gutenberg., σσ. 29-30.

⁵⁰ Βλ. Κ.Ε.Σ.Δ. (2015). *Επιμορφωτικό υλικό...*, όπ...π..., σελ.9.

⁵¹ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία ...*, όπ...π

⁵² Χηνάς, Π. (2000). *Επιθετικότητα...*, όπ...π.. σελ. 15.

βαθμό. Ο τρόπος αντίδρασης μπορεί να επηρεάσει την έκβαση του περιστατικού υπέρ ή κατά του θύματος και υπέρ ή κατά του θύτη.

1.4.3 Συνέπειες της σχολικής βίας και του εκφοβισμού

Οι περισσότεροι μαθητές κατά τη διάρκεια της σχολικής τους ζωής έχουν εμπλακεί σε περιστατικά βίας, είτε ως δέκτες επιθετικής συμπεριφοράς και εκφοβισμού, είτε ασκώντας κάποια μορφή βίας. Η βία και ο σχολικός εκφοβισμός επιφέρει σοβαρές συνέπειες στην προσωπική και κοινωνική ζωή του ατόμου, επηρεάζοντας την εξέλιξή του, με μια σειρά προβλημάτων που εκδηλώνονται σε ψυχικό και συναισθηματικό επίπεδο, με πιο ακραία εκδήλωση την επιλογή της αυτοκτονίας.⁵³

Όταν τα προβλήματα εκδηλώνονται σε έντονο βαθμό, οι μαθητές- θύματα στην πλειοψηφία τους περνούν την σχολική τους μέρα με φόβο, απομονώνονται, παραμένουν μέσα στην τάξη κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων, αποφεύγουν το παιχνίδι και καταφεύγουν σε απουσίες. Νιώθουν αβοήθητοι, φοβούνται, κρύβονται, εμφανίζουν σωματικά συμπτώματα και άρνηση για το σχολείο.⁵⁴

Τα θύματα του σχολικού εκφοβισμού, έχουν μεγάλες πιθανότητες να εμφανίσουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, μοναξιά, κατάθλιψη και αυτοκτονική διάθεση,

⁵³ Χηνάς, Π. (2000). *Επιθετικότητα..*, όπ...π.. σελ. 15.

⁵⁴ Χηνάς, Π. (2000). *Επιθετικότητα..*, ό.π.

όταν θυματοποιούνται για μεγάλο χρονικό διάστημα.⁵⁵ Παράλληλα, σε έρευνα που διεξήγαγαν οι Smith κ.ά (2003)⁵⁶, με τη συμμετοχή 5.288 ενηλίκων, έδειξαν ότι τα άτομα που είχαν δεχθεί εκφοβισμό στο σχολείο, αλλά κυρίως όσα λειτουργούσαν με τη διπλή ιδιότητα θύματος- θύτη, είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να θυματοποιηθούν στο χώρο της εργασίας τους. Ανάλογες είναι και οι επιπτώσεις και στην ψυχική υγεία των παιδιών που ασκούν εκφοβισμό τα οποία διακατέχονται από άγχος, κατάθλιψη και εσωστρέφεια όταν ασκούν έμμεσο εκφοβισμό σύμφωνα με την Baldry (2004β).⁵⁷ Αντίθετα, η εκδήλωση άμεσων μορφών εκφοβισμού, δεν φαίνεται να έχει ιδιαίτερες επιπτώσεις στη συναισθηματική ζωή των παιδιών που επιλέγουν αυτή τη συμπεριφορά.⁵⁸

Στη έρευνα του Farrington (1993)⁵⁹ που διήρκησε 24 χρόνια, μελετήθηκαν οι παράγοντες παραβατικότητας 411 ανδρών που διέμεναν σε μια εργατική περιοχή του Λονδίνου. Διαπιστώθηκε, ότι άτομα τα οποία υπήρξαν θύτες εκφοβισμού στην ηλικία των 14 ετών συνέχιζαν να εκφοβίζουν και στην ενήλικη ζωή τους και είχαν σε μεγάλο ποσοστό παιδιά που ασκούσαν και αυτά εκφοβισμό στο σχολείο. Παράλληλα, άνδρες που εξακολουθούσαν να ασκούν εκφοβισμό στην ηλικία των 32 ετών, αντιμετώπιζαν προβλήματα αλκοολισμού και ναρκωτικών ουσιών και χαρακτηρίζονταν από παρορμητικότητα.

Η βία και ο εκφοβισμός έχει επιπτώσεις όχι μόνο στα εμπλεκόμενα άτομα, αλλά και σε ολόκληρο το σχολείο μέσα στο οποίο οι μαθητές δεν αισθάνονται ασφαλείς και είναι δυσαρεστημένοι με τη σχολική τους ζωή.⁶⁰ Οι συνέπειες αυτές έχουν επίδραση στα παιδιά μακροχρόνια ως ενήλικες. Σύμφωνα με την Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε)⁶¹ τα παιδιά που είναι δέκτες εκφοβισμού εμφανίζουν σωματική και συναισθηματική εξάντληση,

---

⁵⁵ Σαπουνά, Μ. (2006). *Ο σχολικός εκφοβισμός στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο*. [Διδακτορική Διατριβή] Αθήνα: Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο. σελ. 94.

⁵⁶ Smith, P., K. και Ananiadou, K. (2003). « The Nature of school Bullying and the effectiveness of school- based Interventions», *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 5 (2), 189-209. Στο ⁵⁶ Σαπουνά, Μ. (2006). *Ο σχολικός εκφοβισμός*, όπ...π..., σελ. 94.

⁵⁷ Baldry, A. C. (2004β). « The impact of Direct and Indirect Bullying on the Mental and Physical Health of Italian Youngsters», *Aggressive Behavior*, 30, 343-355. Στο Σαπουνά, Μ. (2006). *Ο σχολικός εκφοβισμός*, όπ...π..., σελ.95.

⁵⁸ Σαπουνά, Μ. (2006). *Ο σχολικός εκφοβισμός*, όπ...π..., σελ.95

⁵⁹ Farrington, D. P. (1993). «Understanding and Preventing Bullying» στο M. Tornay (επιμ.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 17, Chicago and London: The University of Chicago Press. Στο Σαπουνά, Μ. (2006). *Ο σχολικός εκφοβισμός*, όπ...π..., σελ. 93.

⁶⁰ Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση...*, όπ...π..., σελ. 31.

⁶¹ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία...* όπ...π.

άγχος, ανασφάλεια, δυσλειτουργικότητα, απομόνωση, μαθησιακές δυσκολίες, σχολική αποτυχία, δυσκολία συγκέντρωσης και προσοχής, επιθυμία για αλλαγή σχολείου έως και διακοπή σχολικής φοίτησης. Επιπλέον, υπάρχει πιθανότητα κάποια παιδιά να αναπτύξουν συναισθήματα θυμού και να εκδηλώσουν επιθετική συμπεριφορά με αποτέλεσμα το παιδί θύμα να εκφοβίζεται με τη σειρά του άλλα παιδιά. Τέλος, υπάρχει μια μικρή πιθανότητα, τα παιδιά που εκφοβίζονται για μεγάλο χρονικό διάστημα να αναπτύξουν αυτοκτονικές διαθέσεις και να επιλέξουν την αυτοκτονία ως έσχατη και ακραία λύση στο μαρτύριό τους.

Οι συνέπειες για τους θύτες περιλαμβάνουν τιμωρητικά μέτρα με απομάκρυνση από το σχολείο που φοιτούν, τη διακοπή σχολικής φοίτησης, ενώ οι ίδιοι εμφανίζουν τάση φυγής από το σπίτι τους και το οικογενειακό τους περιβάλλον, εξαιτίας της ψυχολογικής πίεσης που δέχονται από την όλη κατάσταση.

Ο τρόπος με τον οποίο αντιδρά ένα παιδί όταν θυματοποιείται εκφράζει και το βαθμό στον οποίο αυτή η εμπειρία επιδρά στη συμπεριφορά και στη ψυχοσυναισθηματική κατάστασή του. Τα παιδιά που αντιδρούν με θυμό και το εκφράζουν, έχουν υψηλότερη αυτοεκτίμηση και ανθεκτικότητα σε σχέση με τα παιδιά που αντιδρούν με λύπη, απομονώνονται, εμφανίζουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και δυσκολεύονται να αντισταθούν απέναντι στις επιθετικές συμπεριφορές των άλλων παιδιών.⁶²

---

⁶² Κατσιγιάννη, Β. (2006). Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο δημοτικό σχολείο. [Διδακτορική Διατριβή] Ρόδος: Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σελ. 48.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Θεωρητικές Προσεγγίσεις της βίας

Ορισμένες κοινωνιολογικές θεωρίες της βίας δίνουν έμφαση στα αίτια και στους κοινωνικούς παράγοντες που ωθούν τα άτομα ώστε να εκδηλώσουν παραβατική, εγκληματική συμπεριφορά. Η κοινωνική προέλευση του ατόμου ή η οικονομική του κατάσταση αποτελούν τους κυριότερους.

Στην κοινωνιολογική προσέγγιση ερμηνείας της βίαιης συμπεριφοράς και της εγκληματικής ενέργειας, υπάρχουν διάφορες κατηγορίες θεωριών. Οι πιο βασικές αποτελούν η **συναινετική/δομολειτουργική προσέγγιση** και οι θεωρίες του **συγκρουσιακού προτύπου**. Ενδιάμεσα κατατάσσονται οι θεωρίες της συμβολικής αλληλεπίδρασης.⁶³

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, για να κατανοηθούν καλύτερα οι κοινωνιολογικές θεωρίες της βίας και κατ' επέκταση της σχολικής, μια συμπεριφορά χαρακτηρίζεται ως παραβατική από την κοινωνική αντίδραση που αυτή η συμπεριφορά προκαλεί.

2.1.1 Η κοινωνική αντίδραση

Ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται κάθε μορφή κοινωνικής συμβίωσης, προϋποθέτει και τη ρύθμιση συμπεριφοράς των μελών με βάση κανόνες και κοινωνικές αξίες που μεταδίδονται με την διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Μέσα από αυτούς τους κανόνες, οι οποίοι διακρίνονται σε τυπικούς (γραπτούς) και άτυπους (άγραφους), αναμένεται από τα μέλη και η εκδήλωση αντίστοιχης συμπεριφοράς, τα οποία αναγνωρίζουν ποιες πράξεις επιβραβεύονται και ποιες τιμωρούνται. Μια πράξη χαρακτηρίζεται σωστή ή ηθική, λάθος ή κακή με βάση το αξιολογικό σύστημα της κάθε κοινωνίας⁶⁴.

Όταν κάποιο μέλος μιας κοινωνίας δεν εκδηλώνει την αναμενόμενη συμπεριφορά και παραβαίνει κάποιον από τους κανόνες, αποτέλεσμα αυτής της πράξης είναι η κύρωση. Μια εγκληματική πράξη προκαλεί μέσα σε ένα σύνολο

---

⁶³ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., όπ. π., σελ. 539.

⁶⁴ Βλ. Καλτσούνη Ν. (2001). *Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία. Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου*. Αθήνα: Gutenberg, σελ.11-12.

ανθρώπων, μιαν αντίδραση που εκδηλώνεται με τη μορφή ποινής, την επιβολή του νόμου (επίσημη μορφή). Αυτή η κοινωνική αντίδραση σχετίζεται με την προσβολή των αξιών του κοινωνικού συνόλου, το οποίο εκφράζει το φόβο και την αποδοκιμασία (ανεπίσημη) απέναντι σε μη αποδεκτές μορφές συμπεριφορών⁶⁵.

Σύμφωνα με τον Giddens, η κοινωνική αντίδραση διαμορφώνεται και καθορίζεται από τις δυνάμεις εξουσίας, την κυρίαρχη τάξη, η οποία επιβάλλει τις αρχές και τις αξίες της ηθικής στα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας και εκφράζεται από το νομικό σύστημα με την επιβολή κυρώσεων και ποινών⁶⁶.

Όπως ακριβώς συμβαίνει στις κοινωνίες, έτσι και στη σχολική πραγματικότητα, η επίσημη κοινωνική αντίδραση εκφράζεται με του σχολικούς κανόνες, ενώ η ανεπίσημη κοινωνική αντίδραση εκφράζεται με τη σχολική κοινότητα, η οποία περιλαμβάνει τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές, τους γονείς και την ευρύτερη κοινωνία στην οποία εντάσσεται το σχολείο⁶⁷.

Σύμφωνα με το Δασκαλάκη⁶⁸, «η συμπεριφορά δεν είναι ούτε απόρροια ελεύθερης επιλογής της βούλησης του υποκειμένου, ούτε τυφλή αντίδραση στο εξωτερικό ερέθισμα. Είναι προϊόν **αλληλεπίδρασης** των όρων του κοινωνικού περιβάλλοντος και του τρόπου με τον οποίο το υποκείμενο θα τους προσλάβει και θα τους ερμηνεύσει».

2.1.2 Η συναινετική/δομολειτουργική προσέγγιση

Οι θεωρίες της συναινετικής/δομολειτουργικής προσέγγισης εστιάζουν στη παραβίαση των αξιών, των κανόνων και των νόμων που έχουν αποδεχθεί τα μέλη μιας κοινωνίας.⁶⁹ Οι κανόνες και οι νόμοι ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των δρώντων υποκειμένων και διαμορφώνουν τη συλλογική συνείδηση. Η ομαλή λειτουργία και η σταθερότητα των κοινωνικών δομών οφείλεται ακριβώς σε αυτή την καθολική συναίνεση⁷⁰ των μελών μιας κοινωνίας απέναντι στις αρχές και τις αξίες της.

⁶⁵ Φαρσεδάκης, Ι. (2005). *Στοιχεία εγκληματολογίας*. Αθήνα: Νομική βιβλιοθήκη, σελ.58-60.

⁶⁶ Βλ. Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία...*, όπ. π..., σελ.257.

⁶⁷ Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα των μαθητών...*, όπ.π. σελ. 541.

⁶⁸ Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ. 18.

⁶⁹ Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα...*, όπ. π., σελ. 543.

⁷⁰ Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα...*, ό π.

Συμπεριφορές που θίγουν αυτές τις αξίες χαρακτηρίζονται ως αντικοινωνικές και ασκείται κοινωνικός έλεγχος⁷¹.

Βασικός εκπρόσωπος του συναινετικού προτύπου, αποτελεί ο E. Durkheim, ο οποίος προσπάθησε να ερμηνεύσει την αποκλίνουσα συμπεριφορά στις σύγχρονες κοινωνίες. Μέσα στις σύγχρονες κοινωνίες, εξαιτίας της πολυπλοκότητας τους, των πολιτισμικών διαφορών και των αντιτιθέμενων συμφερόντων, επικρατούν συγκρούσεις.

Ο Durkheim, θεωρεί το έγκλημα ως ένα «φυσιολογικό» φαινόμενο, που απορρέει από τη δομή και τη λειτουργία της κοινωνίας. Η απουσία μάλιστα κάποιων κανόνων που ρυθμίζουν την κοινωνική συμπεριφορά, του κοινωνικού ελέγχου, ώστε να γίνει μια διάκριση των πράξεων ανάμεσα σε αξιόλογες και αξιόποινες, η έλλειψη της συλλογικής τάξης, οδηγούν το άτομο στην κοινωνική απομόνωση και στην ανομία⁷².

Αιτία της ανομίας είναι η έλλειψη της συλλογικής συνείδησης και του αισθήματος του «ανήκειν» σε μία ομάδα. Οι ποινές από την άλλη, είναι η αντίδραση της συλλογικής συνείδησης μιας κοινωνίας απέναντι σε μια αξιόποινη πράξη, με αποτέλεσμα την επαναφορά της σταθερότητας. Το έγκλημα δεν οφείλεται στα ατομικά και βιολογικά χαρακτηριστικά του ατόμου, αλλά είναι καθαρά ένα κοινωνικό φαινόμενο, προϊόν της κοινωνικής διάρθρωσης και του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας⁷³.

Συνεπώς, η έλλειψη κανόνων και σαφών προτύπων που προσδιορίζουν την συμπεριφορά, αποπροσανατολίζουν και αγχώνουν τα άτομα και η ανομία αποτελεί έναν από τους παράγοντες που επηρεάζουν την ροπή προς την αυτοκτονία⁷⁴.

Σύμφωνα με τη θεωρία της δομικής ανομίας του Merton⁷⁵, η οποία βασίστηκε στην έννοια της ανομίας του Durkheim, η εγκληματική συμπεριφορά είναι υποπροϊόν των οικονομικών ανισοτήτων και αναφέρεται στην ένταση, πίεση που αισθάνεται το άτομο, όταν οι παραδεγμένοι κανόνες συγκρούονται με την κοινωνική

---

⁷¹ Παράλληλα με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, η οποία είναι μια δυναμική διαδικασία εγχάραξης αρχών και αξιών στα άτομα, κάθε κοινωνία για να εξασφαλίσει την ομαλή της λειτουργία και να ρυθμίσει την κοινωνική συμπεριφορά των μελών της, χρησιμοποιεί μηχανισμούς ελέγχου υποχρεώνοντας τα μέλη να συμμορφωθούν σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες. Βλ. Θάνος, Θ. (2012). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*. [Πανεπιστημιακές Σημειώσεις]..., όπ. π...σελ. 16.

⁷² Πανούσης, Γ. (1990). *Σύγχρονα θέματα εγκληματολογίας*. Αθήνα: Δανιά, σελ.56.

⁷³ Χαΐδου, Α. (1996). *Θετικιστική εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*. Αθήνα: Νομική βιβλιοθήκη, σελ. 122-123.

⁷⁴ Βλ. Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία* (Δ. Τσαούσης, Μετφρ-Επιμ.). Αθήνα: Gutenberg, σελ.255.

⁷⁵ Βλ. Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία...*, όπ. π..., σελ.255.

πραγματικότητα. Ο στόχος της υλικής επιτυχίας, οδηγεί μια ομάδα ατόμων με χαμηλή κοινωνικοοικονομική κατάσταση να χρησιμοποιήσει αθέμιτα μέσα, να παρανομήσει με σκοπό την οικονομική ευημερία και την κοινωνική αναγνώριση⁷⁶. Επομένως, η ανομία αυξάνεται όταν τα μέσα (νόμιμα ή μη) για την επίτευξη των στόχων ενός ατόμου έρχονται σε σύγκρουση με τους επίσημους κανόνες της κοινωνίας. Με πιο απλά λόγια, θα λέγαμε ότι η ανομία αποτελεί το μέσο για να πετύχει κάποιος την υλική του ευημερία και για αυτούς τους λόγους εκδηλώνει παραβατική συμπεριφορά.

Η θεωρία της ανομίας του Merton περιέχει κοινά στοιχεία με τη θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου του Μπουρντιέ που θα αναλυθεί στις επόμενες σελίδες και μπορεί να ερμηνεύσει κάποιες παραβατικές συμπεριφορές των μαθητών, οι οποίοι προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και διαθέτουν χαμηλό πολιτισμικό κεφάλαιο με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο σχολείο το οποίο δίνει έμφαση στην επίτευξη των διδακτικών στόχων και την επιτυχία στις εξετάσεις. Ο τρόπος που λειτουργεί το σχολείο και γενικότερα το εκπαιδευτικό σύστημα προκαλούν σε αυτή την περίπτωση δυσάρεστες καταστάσεις στους μαθητές, οι οποίοι προσπαθούν με κάθε τρόπο να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του σχολείου είτε μελετώντας περισσότερο είτε χρησιμοποιώντας μεθόδους αντίθετες με το σχολικό κανονισμό, όπως είναι η αντιγραφή. Σε αυτή την περίπτωση ο σκοπός είναι η σχολική επιτυχία⁷⁷.

2.1.3 Θεωρίες της συμβολικής αλληλεπίδρασης

Οι θεωρίες της συμβολικής διαντίδρασης ή αλληλεπίδρασης, με βασικό εκφραστή τον G. H. Mead, σύμφωνα με τον οποίο η συμπεριφορά του ατόμου δεν είναι απόρροια της ελεύθερης επιλογής της βούλησής του, ούτε αποτελεί παθητική αντίδραση στο εξωτερικό ερέθισμα⁷⁸, στηρίζονται στην ικανότητα του ανθρώπου να σκέφτεται και να έρχεται σε επαφή με άλλα όντα, να σχηματίζει ή να τροποποιεί σύμβολα και νοήματα με βάση τη δική του ερμηνεία, να διαμορφώνει συμπεριφορές⁷⁹, έχουν συμβάλει στην ανάλυση των θεωριών γύρω από το

⁷⁶ Βλ. Πανούσης, Γ. (1990). Σύγχρονα..., όπ. π..., σελ. 58.

⁷⁷ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., όπ. π., σελ. 545- 546.

⁷⁸ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., όπ. π., σελ. 550.

⁷⁹ Βλ. Giddens, A. (2002). Κοινωνιολογία..., όπ. π..., σελ. 720-721.

φαινόμενο της βίας και σε αυτές τις θεωρίες εντάσσονται η θεωρία της **πολιτισμικής μεταβίβασης** και η θεωρία της «**ετικετοποίησης**»⁸⁰.

Στη θεωρία της πολιτισμικής μεταβίβασης, η οποία βασίζεται στην αρχή ότι ορισμένα κοινωνικά περιβάλλοντα παρέχουν κίνητρα και ευνοούν την εγκληματικότητα, εντάσσονται η **θεωρία της μίμησης** και η θεωρία της **διαφορικής διαντίδρασης ή συναναστροφής**.⁸¹

Ο Tarde., με τη θεωρία της μίμησης, διατύπωσε πως η παραβατική συμπεριφορά βασίζεται στη μίμηση μιας παραβατικής συμπεριφοράς ενός άλλου ατόμου που την εκδηλώνει⁸². Συνεπώς, όταν το άτομο συμμετέχει σε ομάδες με αντικοινωνική συμπεριφορά, θα μιμηθεί αυτή την παραβατική συμπεριφορά.⁸³

Σύμφωνα με τον Sutherland⁸⁴ και τη θεωρία του **διαφορικού συγχρωτισμού** ή της διαφορικής συναναστροφής, οι παραβατικές ενέργειες αποτελούν δραστηριότητες που μαθαίνονται μέσα στις ομάδες των συνομηλίκων και οργανώνονται σε σχέση με τις ίδιες ανάγκες και αξίες. Χαρακτηριστικά αυτών των ομάδων αποτελούν η αντικοινωνική συμπεριφορά και η ρήξη με την ευρύτερη κοινωνία⁸⁵. Ένα άτομο υιοθετεί παρεκκλίνοντες κανόνες όταν έρχεται σε επαφή με κλειστές ομάδες στις οποίες συμμετέχουν και άλλα άτομα με παραβατική συμπεριφορά..⁸⁶

Τα άτομα που συναναστρέφονται με μια υποπολιτισμική ομάδα της οποίας οι αξίες έρχονται σε σύγκρουση με τις αξίες του κυρίαρχου πολιτισμού, διαμορφώνουν τις στάσεις που ευνοούν την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς⁸⁷. Με αντίστοιχες συσχετίσεις, η θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού, μέσα στη σχολική πραγματικότητα, επιβεβαιώνει σε ορισμένες περιπτώσεις, τη μεγάλη σημασία της ομάδας των συνομηλίκων στη διαμόρφωση παραβατικής συμπεριφοράς των εφήβων⁸⁸.

Η θεωρία της **ετικετοποίησης** ή του χαρακτηρισμού, αναφέρει πως καμία πράξη δεν είναι εγγενώς εγκληματική, ούτε οφείλεται σε κάποια χαρακτηριστικά

---

⁸⁰ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., ό.π

⁸¹ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., ό.π. π., σελ. 547

⁸² Βλ. Πανούσης, Γ. (1990). *Σύγχρονα...* ό.π. π..., σελ.56.

⁸³ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., ό.π. π.,

⁸⁴ Βλ. Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία...*, ό.π. π..., σελ. 254.

⁸⁵ Βλ. Πανούσης, Γ. (1990). *Σύγχρονα...* ό.π.π...,σελ.57.

⁸⁶ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., ό.π. π.

⁸⁷ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., ό.π. π., σελ. 548.

⁸⁸ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία..., ό.π. π.

ατόμων ή ομάδων, αλλά σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ παρεκκλινόντων και μη παρεκκλινόντων⁸⁹.

Συνεπώς, ο χαρακτηρισμός της πράξης ως παρεκκλινουσας, εξαρτάται από την ίδια την πράξη και τη σημασία που της αποδίδουν οι άλλοι, η κοινωνική αντίδραση. Υπό αυτό το πρίσμα, η κοινωνική αντίδραση είναι αυτή που γεννά το έγκλημα. Αν οι εγκληματικές πράξεις ενός ατόμου, δεν αποκαλυφθούν με κάποιο τρόπο, δεν επηρεάζουν την κοινωνική του ζωή και το δίκτυο των κοινωνικών του σχέσεων, παρά μόνο αν εμπλακούν οι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου και ανακηρύξουν τις πράξεις αυτές ως εγκληματικές⁹⁰. Τέλος, οι κανόνες της κοινωνικής αντίδρασης, οι ποινές, αποδίδουν χαρακτηρισμούς και ετικέτες στα άτομα που έχουν εκδηλώσει αποκλίνουσα συμπεριφορά, με αποτέλεσμα το στιγματισμό τους από την κοινωνία.

Η θεωρία της κοινωνικής ετικέτας, δείχνει ότι οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται σε κάποιο άτομο μέσα από τη διαδικασία της αλληλόδρασης, μπορεί να αποκτήσουν μονιμότερα χαρακτηριστικά και να επικολληθούν ως ετικέτες στα άτομα που αναφέρονται. Ο τρόπος αυτός οδηγεί στην ενίσχυση, τη διόγκωση και την παγίωση των χαρακτηρισμών σε κάποια άτομα, ακόμα και σε πιο απλές μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς.⁹¹

Από τη στιγμή που τα άτομα χαρακτηρίζονται ως παρεκκλινόντα, αποκτούν σταδιακά παρεκκλίνουσα συνείδηση, αποδέχονται τους χαρακτηρισμούς και δρουν με παρεκκλινόντα τρόπο. Όλα αυτά οδηγούν τα άτομα στο να συμμετέχουν σε υποπολιτισμικές ομάδες με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Σύμφωνα με τον Lemert, «η αρχική πράξη παράβασης ονομάζεται **πρωτογενής παρέκκλιση**, ενώ η **δευτερογενής παρέκκλιση** συμβαίνει όταν το άτομο φτάσει στο σημείο να αποδεχθεί τον χαρακτηρισμό του και βλέπει τον εαυτό του ως παρεκκλινόντα.⁹²

Για παράδειγμα, αν κάποιο παιδί διαπράξει μια υλική ζημιά (σπάσιμο βιτρίνας-πρωτογενής παρέκκλιση) με αποτέλεσμα την επίπληξη και την καταβολή χρηματικού προστίμου μόνο, η παραβατική συμπεριφορά θα παραμείνει στο επίπεδο της πρωτογενούς παρέκκλισης. Αν όμως η αστυνομία και το δικαστήριο επιβάλλουν κάποια επίσημη ποινή που να αφορά την παρακολούθηση της συμπεριφοράς του παιδιού, το περιστατικό παίρνει χαρακτηριστικά δευτερογενούς παρέκκλισης. Ανάλογα όμως με το περιεχόμενο μιας πράξης και τη σημασία που της αποδίδουν οι

⁸⁹ Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία...*, όπ. π..., σελ.257.

⁹⁰ Βλ. Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία...*, όπ..π..., σελ. 21.

⁹¹ Λάμνιαν, Κ. (2001). *Κοινωνιολογική θεωρία...*, όπ....π..., σελ. 209.

⁹² Βλ. Gidenns,... όπ...π..., σελ. 257.

δυνάμεις εξουσίας και το ποινικό δικαστήριο, οι αξιολογήσεις των πράξεων ως εγκληματικές ποικίλουν.⁹³

Σύμφωνα με τη θεωρία της «ετικέτας», όταν το σχολείο αξιολογεί τη σχολική επίδοση των μαθητών, προσδίδοντάς τους τον χαρακτηρισμό του «ανίκανου» ή του «κακού» μαθητή, έχει μερίδιο ευθύνης για την αύξηση της παραβατικότητας των νέων. Ο μαθητής με τον ίδιο τρόπο που ενθαρρύνεται από τον εκπαιδευτικό και φέρει την «ετικέτα» του καλού μαθητή, με τον ίδιο τρόπο απογοητεύεται από την αρνητική κρίση και συμπεριφορά του εκπαιδευτικού, εξαιτίας των διαφορετικών προσδοκιών, και προσαρμόζεται στην «ετικέτα» του κακού και ανίκανου μαθητή, μειώνοντας την εικόνα που έχει για τον εαυτό του και τα κίνητρό του για μάθηση⁹⁴.

Η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, σύμφωνα με την οποία διαμορφώνεται και ερμηνεύεται η θεωρία της «ετικετοποίησης», δίνει έμφαση στις διαπροσωπικές σχέσεις και στην έννοια του εαυτού. Σύμφωνα με τον Hargreaves, ο εαυτός, υπό το πρίσμα της ανάληψης κάποιου ρόλου, διαμορφώνεται μέσα από τη διαδικασία της αλληλεπίδρασης. Το άτομο ερχόμενο σε επαφή με κάποιο πρόσωπο, μαθαίνει, συνηθίζει και ρυθμίζει τη συμπεριφορά του ανάλογα με τις πιθανές αντιδράσεις του άλλου.⁹⁵

2.1.4 Συγκρουσιακή προσέγγιση

Κύριο χαρακτηριστικό των θεωριών της σύγκρουσης δεν αποτελεί η καθολική συναίνεση των μελών μιας κοινωνίας σε σχέση με στους κανόνες της, αλλά εστιάζουν στην κυριαρχία μιας κοινωνικής ομάδας απέναντι σε μια άλλη, στην κυριαρχία της τάξης που διαθέτει την εξουσία και επιδιώκει τη διατήρηση και αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος. Οι κοινωνίες αποτελούν πεδία συγκρούσεων αντίθετων συμφερόντων και αντιδράσεων που προκύπτουν από τους καταναγκασμούς των σχέσεων εξουσίας.⁹⁶

⁹³ Βλ. Giddens,....όπ....π...,σελ. 257-258.

⁹⁴ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*. [Πανεπιστημιακές Σημειώσεις]...., όπ. π...σελ. 41.

⁹⁵ Βλ. Hargreaves, D. (1975). *Interpersonal relations and education*. London: Routledge & Kegan Paul. Αναφορά Στο Λάμνιας, Κ. (2001). *Κοινωνιολογική θεωρία...*, όπ....π..., σελ. 214-215.

⁹⁶ Βλ. Λάμνιας, Κ. (2001). *Κοινωνιολογική θεωρία...*,όπ....π., σελ. 124-126.

Ο **Sellin** αναφέρει πως η ύπαρξη του εγκλήματος οφείλεται στις συγκρούσεις που προκαλούνται όταν το άτομο διαθέτει διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά και αξίες σε σχέση με την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει και συνεπώς πρέπει να τηρεί διαφορετικούς κανόνες συμπεριφοράς.⁹⁷

Η σύγκρουση μεταξύ κανόνων της συμπεριφοράς που εμφανίζεται σε αυτήν την περίπτωση ονομάζεται **πολιτισμική σύγκρουση**. Η θεωρία της πολιτισμικής σύγκρουσης αφορά εθνικές, φυλετικές, θρησκευτικές και άλλες μειονότητες που όταν οι πολιτισμικές αξίες, κανόνες των ομάδων αυτών έρχονται σε σύγκρουση με τους ισχύοντες πολιτισμικούς κανόνες μιας κοινωνίας, προκαλούν την αντίδραση του ποινικού συστήματος, το οποίο διαμορφώνεται από τις σχέσεις εξουσίας⁹⁸.

Σύμφωνα με τον Sellin, «οι κανόνες συμπεριφοράς ή διαγωγής είναι δημιουργήματα της κοινωνικής ζωής, υπάρχουν σε κάθε κοινωνική ομάδα και η παραβίαση τους προκαλεί την αντίδραση της ομάδας». Οι κοινωνικές ομάδες, με τους μηχανισμούς της συμμόρφωσης, προσπαθούν να διαφυλάξουν τις κοινωνικές αξίες από την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνίας.⁹⁹

Μέσα στην κοινωνία όμως το κάθε άτομο είναι μέλος περισσότερων κοινωνικών ομάδων, όπως της οικογενειακής, επαγγελματικής, θρησκευτικής που με τη σειρά τους επιβάλλουν τους δικούς τους κανόνες συμπεριφοράς και σε κάποιες περιπτώσεις έρχονται σε σύγκρουση με τις αρχικές αξίες που έχει έρθει σε επαφή και αποδεχθεί το άτομο. Ο πολυσύνθετος χαρακτήρας των κοινωνικών ομάδων και η αντίδραση του κάθε ατόμου σε μια σύγκρουση που αφορά την επιλογή ενός κανόνα συμπεριφοράς, θα διαμορφώσει την τελική απόφαση του ατόμου στην επιλογή του κανόνα που θα ενστερνιστεί.¹⁰⁰

Ο Miller από την άλλη, θεωρεί πως οι εγκληματικές πράξεις των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων οφείλονται στην υιοθέτηση διαφορετικών αξιών, κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησής¹⁰¹ τους, που έρχονται σε αντίθεση με τις αρχές και τις αξίες της κυρίαρχης ιδεολογίας, των ανώτερων και μεσαίων κοινωνικών

---

⁹⁷ Χάϊδου, Α. (1996). *Θετικιστική εγκληματολογία...*, όπ...π... σελ.217.

⁹⁸ Βλ. Χάϊδου, Α. (1996). *Θετικιστική ...*, όπ...π...

⁹⁹ Βλ. Χάϊδου, Α. (1996). *Θετικιστική ...*, όπ...π...

¹⁰⁰ Χάϊδου, Α. (1996). *Θετικιστική ...*, όπ...π... σελ.220.

¹⁰¹ Σύμφωνα με τον Δ. Τσαούση, κοινωνικοποίηση αποτελεί μια διαδικασία της κάθε κοινωνίας για τη μετάδοση των αξιών, των κοινωνικών κανόνων και τη διαμόρφωση των στάσεων και την ένταξη του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο, η οποία επιδιώκει την κοινωνική αναπαραγωγή ενός κοινωνικού συνόλου. Βλ. Θάνος, Θ. (2012). *Κοινωνιολογία*. [Πανεπιστημιακές Σημειώσεις]..., όπ. π...σελ. 5.

στρωμάτων. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τη σύγκρουση αυτών των ομάδων με τους κανόνες του ποινικού συστήματος.¹⁰²

Συναφής είναι, στο σημείο αυτό, κι η θεωρία που αναπτύχθηκε το 1955 από τον Albert K. Cohen για τη λεγόμενη «υποκοουλτούρα» της βίας. Ειδικότερα, κατά τον Κόεν, στις κοινωνικοοικονομικά υποβαθμισμένες περιοχές της εργατικής τάξης οι ανήλικοι, μη έχοντας στενές διαπροσωπικές σχέσεις με την οικογένειά τους, αναπτύσσουν δευτερογενείς σχέσεις με συνομηλίκους και φίλους, ενώ ταυτόχρονα έρχονται σε επαφή και με τις αξίες που προωθούνται από το ίδιο το σχολικό σύστημα.¹⁰³

Στις επαφές τους αυτές οι ανήλικοι νιώθουν να υπάρχει σύγχυση και σύγκρουση ανάμεσα στα δύο είδη αξιών. Εκείνες της μεσαίας τάξης λόγω γονικής επίδρασης και τις οποίες ήδη διδάσκονται στο σχολείο και εκείνες που καλλιεργούνται στις γειτονιές της εργατικής τάξης (π.χ. «μαγκιά», «παλικαρισμός»). Λόγω του χαμηλού τους κοινωνικού status, αισθάνονται μειονεκτικά στο σχολείο απέναντι σε συνομηλίκους της μεσαίας τάξης. Έτσι, βαθμιαία, οι τυχόν αποτυχίες στο σχολείο τους εξωθούν σε μια οργισμένη και βίαιη αντίδραση κατά των πάντων. Συσπειρώνονται σε παραβατικές ομάδες ή συμμορίες με εγκληματικά πρότυπα συμπεριφοράς και προσπαθούν να εδραιώσουν όπου μπορούν τις δικές τους αξίες, ως αντίδραση στις καταπιεστικές, με ένα τυφλό, παράλογο και μη ωφελμιστικό χαρακτήρα (βανδαλισμοί, κλοπή πραγμάτων που δεν χρειάζονται, σύγκρουση με άλλες παραβατικές ομάδες ή συμμορίες).¹⁰⁴

Η μαρξιστική θεωρία με κύριο εκπρόσωπο τον Karl Marx, εστιάζει στους κοινωνικούς παράγοντες και στις δυσμενείς οικονομικές συνθήκες που οδηγούν τα άτομα στο να εκδηλώσουν εγκληματική συμπεριφορά. Το έγκλημα είναι αποτέλεσμα των ταξικών διαφορών και της οικονομικής εξαθλίωσης των ατόμων της εργατικής τάξης από την ισχυρότερη κοινωνική τάξη που εξουσιάζει και κατέχει τα μέσα παραγωγής¹⁰⁵.

Αιτία των οικονομικών ανισοτήτων αποτελεί το καπιταλιστικό σύστημα και η ατομική ιδιοκτησία. Συνεπώς το *«έγκλημα είναι δημιούργημα της ταξικής*

¹⁰² Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ...π, σελ. 555.

¹⁰³ Κουράκης, Ν. (2013). Ο Παραβατικός έφηβος. Στο: ¹⁰³ Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα: Ο εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία. Ερευνητικά δεδομένα και προτάσεις*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 117.

¹⁰⁴ Κουράκης, Ν. (2013). Ο Παραβατικός έφηβος. Αναφορά Στο: Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα...», όπ...π.,*

¹⁰⁵ Βλ. Χάϊδου, Α. (1996). *Θετικιστική ...», όπ...π... σελ. 233.*

καπιταλιστικής κοινωνίας και των οικονομικών ανισοτήτων»¹⁰⁶. Η σύγκρουση μεταξύ των δύο κοινωνικών τάξεων, των ισχυρών και των ανίσχυρων, έχει σαν στόχο τη διατήρηση ή το μετασχηματισμό των σχέσεων ιδιοκτησίας. Το έγκλημα σε αυτή την κατάσταση, δεν το προκαλεί η κοινωνική αντίδραση, αλλά είναι μια αντικειμενική πραγματικότητα με παθολογικό χαρακτήρα και με βασική αιτία τη δομή και την οργάνωση των καπιταλιστικών κοινωνιών. Η μαρξιστική προσέγγιση δεν αναλύει το έγκλημα με όρους εγκληματολογίας, αλλά επιχειρεί να περιγράψει την κοινωνική κατάσταση, την αδικία, τα συμφέροντα των οικονομικά ισχυρών ως παράγοντες εγκληματογένεσης.¹⁰⁷

Η θεωρία του Max Weber, ερμηνεύει τις κοινωνικές συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων σε επίπεδο εξουσίας και κύρους. Ο Weber, επηρεασμένος από τις απόψεις του Marx, θεωρεί πως οι ταξικές διαφορές βασίζονται στις σχέσεις ιδιοκτησίας, αλλά θεωρεί την εξουσία και το κύρος, παράγοντες που επηρεάζουν την κοινωνική ιεραρχία.¹⁰⁸ Πιο αναλυτικά, «οι διαφορές προς την ιδιοκτησία δημιουργούν τις κοινωνικές τάξεις, οι διαφορές ως προς την εξουσία δημιουργούν τα πολιτικά κόμματα και οι διαφορές ως προς το κύρος δημιουργούν το επίπεδο της κοινωνικής θέσης (κοινωνικό status) ομάδων ή στρωμάτων».

Ο Dahrendorf, επηρεασμένος από τη θεωρία του Weber, θεωρεί την κοινωνική ανισότητα ως αποτέλεσμα της ανισότητας στην εξουσία και τη συμμετοχή ή τον αποκλεισμό από την εξουσία, παράγοντες που καθορίζουν τις τάξεις. Τέλος, δεν τοποθετεί την σύγκρουση στο οικονομικό επίπεδο, αλλά στο πολιτικό.¹⁰⁹

Σε αυτό το σημείο, αξίζει να αναφέρουμε, ότι για την ανάλυση, την κατανόηση και την ερμηνεία της βίας στην κοινωνία και ειδικότερα στο χώρο του σχολείου, ως πολύπλοκου και πολυπαραγοντικού φαινομένου, κρίνεται αναγκαία η συμβολή όλων των επιστημονικών πεδίων, όπως, της κοινωνιολογίας, της εγκληματολογίας, της νομικής, της ψυχολογίας, της παιδαγωγικής.

---

¹⁰⁶ Βλ. Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία...*, όπ..π..., σελ. 36.

¹⁰⁷ Βλ. Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία...*, όπ..π..., σελ. 36- 37.

¹⁰⁸ Βλ. Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία...*, όπ..π..., σελ. 41-42.

¹⁰⁹ Βλ. Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία...*, όπ..π..., σελ. 42-43.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Οι Διαστάσεις της σχολικής βίας

3.1 Η συχνότητα και η έκταση του φαινομένου της σχολικής βίας/ ερευνητικά δεδομένα

Η συστηματική μελέτη του φαινομένου της σχολικής βίας, οφείλεται κυρίως σε κάποια περιστατικά βίας που είδαν το φως της δημοσιότητας και προκάλεσαν την ανησυχία της σχολικής και επιστημονικής κοινότητας, καθώς και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Σε αυτό το γεγονός συμβάλλουν και τα Μ.Μ.Ε που με τον τρόπο προβολής αυτών των περιστατικών διογκώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό το πρόβλημα σε σχέση με τις πραγματικές του διαστάσεις.

Από τις έρευνες στον ελλαδικό χώρο για τη σχολική βία, δεν προκύπτει μια σαφής εικόνα για τη συχνότητα και την έκταση του φαινομένου. Κάποιες έρευνες επιβεβαιώνουν την αύξηση της σχολικής παραβατικότητας, ενώ κάποιες άλλες εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά. Αυτό ίσως να οφείλεται και στη μεθοδολογία που χρησιμοποιούν διαφορετικές έρευνες.¹¹⁰ Άλλες έρευνες λοιπόν παρουσιάζουν ότι η βία στα σχολεία στην Ελλάδα είναι σε χαμηλά επίπεδα, ενώ σε άλλες ότι έχει αυξηθεί και βρίσκεται σε ανησυχητικά επίπεδα.¹¹¹

Η χρήση των ερωτηματολογίων δεν αποκαλύπτει πάντα τα πραγματικά ποσοστά της εμφάνισης και της έκτασης του φαινομένου, για λόγους που αφορούν το διάστημα που αναφέρεται η έρευνα και τους διαφορετικούς ορισμούς που χρησιμοποιούνται για τη σχολική βία.¹¹²

Η σχετικότητα λοιπόν του ορισμού δημιουργεί αρκετά προβλήματα αποσαφήνισης των εννοιών και δεν μπορεί να αποκαλύψει την πραγματική έκταση του φαινομένου.¹¹³

Επιπλέον, υπάρχει μια διαφορά απέναντι στη βία που καταγράφεται και στη μη καταγεγραμμένη βία Αυτό οφείλεται στο ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι εκπαιδευτικοί δεν αντιλαμβάνονται όλα τα περιστατικά και κυρίως οι μαθητές που εμπλέκονται στα περιστατικά βίας είτε ως θύτες, θύματα ή παρατηρητές δεν τα αναφέρουν όλα. Τέλος

¹¹⁰ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). Αποκλίνουσα και παραβατική..., όπ. π., σελ. 53.

¹¹¹ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., όπ...π., σελ 564.

¹¹² Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). Σύγχρονα ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα: Ο εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία. Ερευνητικά δεδομένα και προτάσεις. Αθήνα: Gutenberg, σελ.25.

¹¹³ Αρτινοπούλου, Β. (2001). Έρευνες και πολιτικές..., όπ...π., σελ. 85.

όπως διατυπώθηκε και παραπάνω, οι μαθητές διστάζουν να αναφέρουν τα περιστατικά βίας, εξαιτίας του φόβου τους απέναντι στους συνομηλίκους τους και των χαρακτηρισμών (θεωρία της «ετικέτας») που τους αποδίδουν (π.χ «καρφιά»)¹¹⁴ ενώ οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί σε κάποιες περιπτώσεις δεν αναφέρουν ούτε καταγράφουν τα περιστατικά, από φόβο μήπως στιγματιστούν τα παιδιά, το σχολείο και οι ίδιοι ως ακατάλληλοι εκπαιδευτικοί.

Το 1984, σε έρευνα αυτό-ομολογούμενης εγκληματικότητας σε Γυμνάσια και Λύκεια όλης της Ελλάδας (Μπεζέ 1990), από τους 3.795 μαθητές ηλικίας 14-17 χρόνων, που ρωτήθηκαν, το 73,4% απάντησε ότι έγραψε σε τοίχους, σε θρανία, πόρτες ή έσπασε κάτι μέσα στο σχολείο, και το 60,9% ότι χαστούκισε, χτύπησε ή έδωσε γροθιά σε κάποιον, επειδή προσβλήθηκε ή πάνω σε καβγά. Το 57% παραδέχτηκε ότι απείλησε κάποιον ότι θα τον δείρει ή θα τον χτυπήσει. Το 19,9% ομολόγησε ότι καβγάδισε κρατώντας ένα επικίνδυνο αντικείμενο (ξύλο, πέτρα, μαχαίρι) και το 12,7% ότι πήρε μέρος σε συμπλοκή που είχε ως συνέπεια τον τραυματισμό κάποιου.¹¹⁵

Σύμφωνα με τις έρευνες που αναφέρει η Αρτινοπούλου¹¹⁶ από τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς (16 Μαρτίου 2000), έξι στους δέκα μαθητές (63,8%) στην Ελλάδα έχουν αντιληφθεί βίαια περιστατικά μέσα στο σχολείο, το 23,2% έχει συμμετάσχει σε βίαια γεγονότα και το 11,6% έχει πέσει θύμα βίαιων συμπεριφορών. Τα αγόρια εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής (36,5%) σε σχέση με τα κορίτσια (10,4%) και η πλειονότητα των περιστατικών βίας αφορά καταστροφές εξοπλισμού, βρισιές- απειλές (76,7%) και αλληλοξυλοδαρμούς (57%). Το 21% των μαθητών αναφέρει ότι έχει δει πάνω από πέντε (5) περιστατικά καταστροφών στο σχολείο και το 15,7% ότι έχει αντιληφθεί πάνω από πέντε (5) βίαια περιστατικά.

Στην ίδια έρευνα, τις αστικές περιοχές εμφανίζονται πιο έντονα περιστατικά και συμπλοκές μεταξύ ομάδων. Συγκεκριμένα στην Αθήνα, οι μαθητές έχουν γίνει μάρτυρες συγκρούσεων σε ποσοστό 63,8%, ενώ ο μέσος όρος της χώρας είναι 50,4%. Σε αθλητικές συναντήσεις 48,8% των μαθητών ομολογεί ότι έχει αντιληφθεί περιστατικά βίας και εμφανίζεται ένα αυξημένο ποσοστό 20% περιστατικών επίθεσης

---

¹¹⁴ Για τους παράγοντες που προκαλούν τις διαφορές ανάμεσα στην καταγεγραμμένη και μη καταγεγραμμένη βία, Βλ. Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ..ππ, σελ. 562.

¹¹⁵ V. Courtecuisse, J. Fortin, Λ. ΜΠΕΖΕ, J. Pain, J. Selosse (1998). Λ. Μπεζέ. *Βία στο σχολείο- Βία του σχολείου*. Λ. Μπεζέ (Επιμ), Αθήνα:Ελληνικά Γράμματα, σελ.70.

¹¹⁶ Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Έρευνες και πολιτικές...*, όπ...π., σελ. 86-87.

με αυτοσχέδια ή κανονικά όπλα μέσα στο σχολείο. Το 22,8 % των περιστατικών σχολικής βίας στην Αθήνα συνδέονται με ναρκωτικά. Ο μέσος όρος για την υπόλοιπη Ελλάδα είναι 14,4%.¹¹⁷ Τέλος, σύμφωνα πάλι με τα δεδομένα της γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, 29,4% είναι μάρτυρες βίαιων περιστατικών μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών.

Τα ερευνητικά δεδομένα στην Ελλάδα αναφέρουν ότι 10% - 15% των μαθητών πέφτει θύμα διάφορων μορφών βίας στο σχολείο και οι μαθητές που ασκούν βία εκτιμάται ότι ξεπερνούν το 5% του συνόλου των μαθητών. Τα αγόρια εμπλέκονται περισσότερο σε περιστατικά σωματικής βίας, σε αντίθεση με τα κορίτσια τα οποία εμπλέκονται περισσότερο σε περιστατικά λεκτικής βίας. Τα αγόρια πάλι σε σχέση με τα κορίτσια εμπλέκονται πιο συχνά σε περιστατικά βίας σε αναλογία 3 προς 1.¹¹⁸ Το φαινόμενο της σχολικής βίας έχει μελετηθεί με βάση τις θεωρίες των φύλων και των ταυτοτήτων και συγκεκριμένα την ανδρική ταυτότητα. Σύμφωνα με αυτήν την οπτική, το σχολείο, ως φορέας κοινωνικοποίησης, προωθεί και αναπαράγει την κυρίαρχη άποψη για το πώς πρέπει και πώς δεν πρέπει να συμπεριφέρονται τα δύο φύλα και δομεί ηγεμονικές ανδρικές και γυναικείες ταυτότητες.¹¹⁹

Σε πρόσφατη πανελλήνια έρευνα¹²⁰ για την ενδοσχολική βία και τον εκφοβισμό του Υπουργείου Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση πραγματοποιήθηκε μια συστηματική και ερευνητική προσπάθεια προσέγγισης, καταγραφής και αποτύπωσης του φαινομένου στην Ελλάδα.

Συγκεκριμένα, στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (3.667 μαθητές), στις περιπτώσεις εκφοβισμού η πιο συχνή μορφή είναι ο λεκτικός εκφοβισμός (56,5%) και περιλαμβάνει εξύβριση, κοροϊδία. Ακολουθεί ο σωματικός εκφοβισμός (30,5%) με χτυπήματα, σπρωξίματα, και τέλος, ο κοινωνικός εκφοβισμός και η απομόνωση (27,8%). Σε μικρότερα ποσοστά, οι μαθητές αναφέρουν ότι διακατέχονται από φόβο που τους δημιουργούν οι υπόλοιποι μαθητές (15,4%) και σε ποσοστό 11,3 % αναφέρουν ότι κάποιοι μαθητές τους αποσπών με τη βία προσωπικά αντικείμενα. Τα

¹¹⁷ Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Έρευνες και πολιτικές...*, όπ...π., σελ. 87.

¹¹⁸ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία και εκφοβισμός: αιτίες, επιπτώσεις, αντιμετώπιση*. (Επιστ. Επιμ. Τσιάντης, Γ.). Αθήνα: Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου.

¹¹⁹ Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα...*, όπ...π., σελ. 70-71.

¹²⁰ Βλ. ΥΠΕΠΘ. (2016). *Πανελλήνια έρευνα για την ενδοσχολική βία και τον εκφοβισμό στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. (Αρτινοπούλου, Β., Μπαμπάλης, Θ., Νικολόπουλος, Β.). Αθήνα 2016. Ηλεκτρονική διεύθυνση :<https://www.minedu.gov.gr/eidiseis/18569-08-03-16-ti-deixnoun-ta-stoixeia-erevna-gia-ton-sxoliko-ekfovismo>

αποτελέσματα έδειξαν επίσης ιδιαίτερα χαμηλές τιμές στη συχνότητα εμφάνισης θυματοποίησης μαθητών στο σχολικό περιβάλλον. Στην έρευνα εξετάστηκε και η συμμετοχή των μαθητών σε περιστατικά εκφοβισμού. Οι απαντήσεις των μαθητών δείχνουν την ιδιαίτερα χαμηλή συμμετοχή τους σε τέτοια περιστατικά, όπως κλοπή, βανδαλισμό, σωματική και λεκτική βία.

Στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (33.112 μαθητές), σχετικά με το ποσοστό των μαθητών που έχουν βρεθεί στον ρόλο του θύματος, 63.90% των μαθητών απάντησαν «Ποτέ», 19.68% «Σπάνια», 8.23% «Μερικές φορές», ενώ 2.62% και 2.45% των μαθητών απάντησαν «Συχνά» και «Πολύ συχνά», αντίστοιχα. Σχετικά με το ποσοστό των μαθητών που έχουν βρεθεί στο ρόλο του θύτη, 67.62% των μαθητών απάντησαν «Ποτέ», 20.07% «Σπάνια», 6.81% «Μερικές φορές», ενώ 1.44% και 1.89% των μαθητών απάντησαν «Συχνά» και «Πολύ συχνά», αντίστοιχα.

Σχετικά με τις μορφές σχολικού εκφοβισμού, το μεγαλύτερο ποσοστό περιελάμβανε λεκτική βία (28.25%) και έπειτα σωματική βία (27.20%). Σε μικρότερο ποσοστό, αναφέρθηκαν υποτιμητικά σχόλια (11.05%), απειλές (7.69%), σεξουαλική παρενόχληση (2.64%), βανδαλισμοί (1.39%), κλοπές (1.33%) και καταστροφή προσωπικών αντικειμένων (1,21%).

Τα περιστατικά της σχολικής βίας και του εκφοβισμού εκδηλώνονται με μεγαλύτερη συχνότητα στο δημοτικό και το γυμνάσιο, ενώ στο Λύκειο εκδηλώνονται με μικρότερη.¹²¹ Ωστόσο, οι έρευνες στην Ελλάδα περιορίζονται σχεδόν αποκλειστικά στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και παρόλο που οι διεθνείς έρευνες αποκαλύπτουν τη μείωση του φαινομένου από την Πρωτοβάθμια στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, πολλοί ερευνητές κάνουν λόγο για διαφορετικές μορφές σχολικής βίας/εκφοβισμού στην εφηβεία. Συγκεκριμένα, στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση γίνεται χρήση περισσότερο λεκτικών και έμμεσων σε αντίθεση με τη χρήση περισσότερο σωματικών μορφών στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Επομένως, κρίνεται αναγκαίο να μελετηθεί το φαινόμενο διεξοδικά και να εξεταστούν όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του φαινομένου, οι μορφές, οι παράγοντες και η συχνότητα σε σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.¹²²

---

¹²¹ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική...*, όπ..π..

¹²² Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα...*, όπ..π.. σελ.70.

3.1.1 Ο ρόλος των Μ.Μ.Ε

Στην Ελλάδα, δεν μπορούμε να πούμε με σιγουριά αν τα ποσοστά της σχολικής βίας αυξάνονται. Το μεγάλο ενδιαφέρον για τη μελέτη του φαινομένου στη χώρα μας, παρατηρήθηκε από την υπόθεση του Άλεξ στη Βέροια και της ευθύνης πέντε συμμαθητών του για το θάνατό του και με τη βιντεοσκόπηση βιασμού μαθήτριας στην Αμάρυνθο. Παράλληλα, η υπόθεση του σπουδαστή της σχολής του ΟΑΕΔ στον Πειραιά το 2009 που εισέβαλε στη σχολή με δύο περίστροφα, πυροβολώντας ένα συμμαθητή του και δύο περαστικούς και στη συνέχεια αυτοκτόνησε αφήνοντας σημείωμα ότι είχε κουραστεί να τον κοροϊδεύουν οι συμμαθητές του, δεν άφησε ανεπηρέαστη την ελληνική κοινωνία, προκαλώντας θλίψη και ανησυχία.¹²³ Τέλος, πιο πρόσφατο τραγικό περιστατικό αποτελεί η υπόθεση της αυτοκτονίας του Βαγγέλη Γιακουμάκη που συγκλόνισε το πανελλήνιο. Τα περιστατικά αυτά, προκάλεσαν το ενδιαφέρον των μέσων μαζικής ενημέρωσης που με την προβολή τους αύξησαν τα ποσοστά ανησυχίας όχι μόνο των εμπλεκόμενων της εκπαιδευτικής κοινότητας και κυρίως των γονέων, αλλά προκάλεσαν και την αντίδραση του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Γενικότερα, τα Μ.Μ.Ε μελετώντας τα αντιφατικά αποτελέσματα των ερευνών, έχουν την τάση να μεγεθύνουν τα ποσοτικά δεδομένα, καλλιεργώντας μια εικόνα ραγδαίας αύξησης των ποσοστών επιθετικής συμπεριφοράς, και να δραματοποιούν μεμονωμένα γεγονότα και περιστατικά με συνέπεια να κυριεύεται η κοινή γνώμη από ένα είδος «ηθικού πανικού».¹²⁴

Αυτή η τάση των μέσων μαζικής ενημέρωσης για προβολή ενός βίαιου περιστατικού έχει να κάνει φυσικά και με τον τρόπο που αξιολογούμε μια κακή πράξη, η οποία έρχεται σε αντίθεση με τους κανόνες και την ηθική μιας κοινωνίας. Και τέτοια περιστατικά προκαλούν ένα αίσθημα φόβου, ανασφάλειας, καθώς και την αντίδραση της κοινής γνώμης, με αποτέλεσμα το θέαμα να είναι διεγερτικό και η προβολή του «αναγκαία» για την ενημέρωση του κόσμου και την ενεργοποίηση της κοινωνικής αντίδρασης.¹²⁵

---

¹²³ Βλ. Πανούσης, Γ. (2013). Ενδοσχολική βία: Χωρίς όρια και χωρίς ορίζοντα. Στο Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (2013). *Σχολική βία.....* όπ...π..σελ.22.

¹²⁴ Βλ. Πανούσης, Γ. (2013). Ενδοσχολική βία..., όπ...π..σελ. 22-23.

¹²⁵ Courtecuisse, V. (1998). Αλληλεπίδραση ασκούμενης βίας και υφιστάμενης βίας στην εφηβεία. Στο Λ. Μπεζέ (Επιμ). *Βία στο σχολείο, βία του σχολείου* (35-45). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ.35.

3.2 Παράγοντες σχολικής βίας

Ένα μεγάλο μέρος των ερευνών που αφορούν τους παράγοντες εκδήλωσης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, βασίζονται στο πλαίσιο της αιτιοκρατικής προσέγγισης. Αντίθετα, το πλαίσιο της κριτικής προσέγγισης, εστιάζει στους φορείς/θεσμούς κοινωνικού ελέγχου σε σχέση με τις δομές εξουσίας σε μια κοινωνία.¹²⁶

Το αιτιοκρατικού μοντέλου ερμηνείας της σχολικής βίας περιλαμβάνει τις προσεγγίσεις της **συναίνεσης**, της **αλληλεπίδρασης** και της **σύγκρουσης**. Οι προσεγγίσεις της συναίνεσης θεωρούν ότι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα ατομικών/ψυχολογικών και κοινωνικών/περιβαλλοντικών παραγόντων. Οι προσεγγίσεις της αλληλεπίδρασης αναφέρουν ότι η παραβατικότητα είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων και των χαρακτηρισμών που αποδίδουν στις πράξεις, ενώ οι προσεγγίσεις της σύγκρουσης θεωρούν ότι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα κοινωνικοοικονομικών, πολιτισμικών και πολιτικών δομών. Στην παρούσα εργασία θα δοθεί έμφαση στους παράγοντες που αναφέρονται στο πλαίσιο της **συναινετικής προσέγγισης**, οι οποίοι χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, α) τους **ατομικούς/κληρονομικούς** παράγοντες στους οποίους περιλαμβάνονται και οι **ψυχικοί/ψυχολογικοί παράγοντες** και β) τους **περιβαλλοντικούς/κοινωνικούς** παράγοντες, με βάση πάντα το αιτιοκρατικό μοντέλο ερμηνείας της σχολικής βίας.¹²⁷

3.2.1 Ατομικοί παράγοντες

Στην προσπάθεια ερμηνείας του φαινομένου της σχολικής βίας, κρίνεται απαραίτητο να διερευνηθούν οι παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς. Οι παράγοντες που επηρεάζουν και ενεργοποιούν την εμφάνιση φαινομένων σχολικής βίας, παρουσιάζουν ένα μεγάλο εύρος.

---

¹²⁶ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα των μαθητών. Στο: *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Εισαγωγή σε βασικές έννοιες και θεματικές*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 577.

¹²⁷ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., όπ...π., σελ. 578.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, οι ατομικοί παράγοντες περιλαμβάνουν, το φύλο, βιολογικούς/κληρονομικούς και ψυχικούς/ψυχολογικούς παράγοντες.

3.2.1.1 «Φύλο»

Το φύλο αποτελεί σημαντικό σημείο αναφοράς για τη διαμόρφωση της «ταυτότητας» των υποκειμένων και έναν από τους ισχυρότερους παράγοντες διαφοροποίησης των υποκειμένων κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησής τους. Οι κοινωνικές επιστήμες, αποδέχονται ότι το φύλο έχει πολιτισμικό περιεχόμενο και κωδικοποιεί μια κοινωνική σχέση ιεράρχησης, ενώ οι βιολογικές αναγωγές¹²⁸ που γίνονται σε αυτό, αποτελούν νομιμοποιήσεις κοινωνικών υποθέσεων.¹²⁹ Για παράδειγμα, στις περισσότερες κοινωνίες, οι άνδρες θεωρούνται ότι διαθέτουν μεγαλύτερη σωματική δύναμη σε σχέση με τις γυναίκες. Συνεπώς, οι ρόλοι που αντιστοιχούν στα φύλα, είναι προϊόν κοινωνικής κατασκευής που ακόμα και στη μελέτη της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, χρησιμοποιούνται κοινωνικές παράμετροι.¹³⁰

Επιπλέον, το φαινόμενο της σχολικής βίας και του εκφοβισμού έχει συνδεθεί με την έρευνα για τις ταυτότητες φύλου με βάση τη φεμινιστική οπτική. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, το σχολείο ως φορέας κοινωνικοποίησης, προωθεί, στηρίζει και αναπαράγει την κυρίαρχη άποψη για το πώς πρέπει και πως δεν πρέπει να συμπεριφέρονται τα δύο φύλα και δομεί ηγεμονικές και ανδρικές ταυτότητες. Με βάση τη λογική αυτή οι αντιλήψεις των μαθητών για τη βία και την επιθετικότητα αποτελούν μηνύματα κεντρικής σημασίας, τόσο για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η επιθετική συμπεριφορά συνδέεται με το ένα ή το άλλο φύλο.¹³¹

Αναφορικά με το φύλο λοιπόν, οι διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς την άσκηση της βίας, πηγάζουν περισσότερο από τις επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις και επιταγές για την αποδεκτή κατά φύλο συμπεριφορά. Αυτές οι

---

¹²⁸ Το βιολογικό φύλο δεν αποτελεί την αιτία του κοινωνικού φύλου και το κοινωνικό φύλο δεν μπορεί να κατανοηθεί ως αντανάκλαση και έκφραση του βιολογικού φύλου. (Judith Butler, 1990a: 111)

¹²⁹ Πολίτης, Φ. (2006). *Οι «Ανδρικές Ταυτότητες» στο σχολείο. Ετεροσεξουαλικότητα, ομοφυλοφοβία και μισογυνισμός*. Αθήνα: Επίκεντρο Α.Ε., σελ 29-30.

¹³⁰ Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα...*, όπ...π., σελ. 579.

¹³¹ Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα...*, όπ...π.. σελ. 71.

αντιλήψεις φτάνουν σε σημείο να νομιμοποιούν την ανδρική επιθετικότητα. Αυτό συνεπάγεται ότι η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς από την πλευρά των αγοριών να θεωρείται υγιής έκφανση ανδρισμού και ως τέτοια ανεκτή, ενώ κάποιες φορές μάλιστα ενισχύεται και από το περιβάλλον του παιδιού (οικογενειακό, σχολικό, εγγύτερο κοινωνικό). Από την άλλη τα κορίτσια αναμένεται από την κοινωνία να συμπεριφέρονται πιο στοργικά και να δείχνουν μεγαλύτερη ενσυναίσθηση. Τα κοινωνικά αυτά πρότυπα είναι πιθανόν να προκαλούν διαφορετικές συμπεριφορές στα δύο φύλα. Αναμένεται από τα αγόρια να εμπλέκονται πιο άμεσα και λόγω των χαρακτηριστικών του φύλου τους σε περιστατικά τσακωμών, βίας ή εκφοβιστικής συμπεριφοράς, ενώ από τα κορίτσια να υιοθετούν έμμεσες μορφές βίας ή εκφοβιστικής συμπεριφοράς.¹³²

Όλες οι έρευνες για τη σχολική βία, αποδεικνύουν ότι τα δύο φύλα διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς την έκταση και τις μορφές βίας που εκδηλώνουν. Τα αγόρια λοιπόν εμπλέκονται πιο συχνά σε περιστατικά βίας και εκφοβισμού σε σχέση με τα κορίτσια. Τα αγόρια ως προς τις μορφές, εμφανίζουν σε υψηλότερο ποσοστό σωματική βία σε σχέση με τα κορίτσια τα οποία εκδηλώνουν σε υψηλότερο ποσοστό έμμεσες μορφές βίας που στοχεύουν στον αποκλεισμό, την κοινωνική απομόνωση άλλων ατόμων και στη διάδοση φημών για αυτά. Επιπλέον, η σωματική βία στα αγόρια εκδηλώνεται με χτυπήματα, γροθιές, κλωτσιές, ενώ στα κορίτσια εκδηλώνεται πιο συχνά με μαλλιοτραβήγματα και χαστούκια. Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμα και στις εικόνες ευαισθητοποίησης για τη σχολική βία, απουσιάζουν τα κορίτσια, εμφανίζονται κυρίως αγόρια εκδηλώνοντας διάφορες μορφές βίας, αποκαλύπτοντας την κοινή πεποίθηση ότι η βία είναι «ανδρική υπόθεση». Η διαφοροποίηση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί με κοινωνιολογικούς όρους ως αποτέλεσμα της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης των δύο φύλων και των διαφορετικών κοινωνικών ρόλων που αποδίδονται σε κάθε φύλο αντίστοιχα.¹³³

---

¹³² Κουρκούτας, Η., Κοκκιάδη, Μ. (2015). Από τη σχολική βία και τον ενδοσχολικό εκφοβισμό στο «ενταξιακό σχολείο». *Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Τόμος 8, σσ. 71-72. Ηλεκτρονικός εκδότης: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

¹³³ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ....π.

3.2.1.2 Βιολογικοί και κληρονομικοί παράγοντες

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται παράγοντες που σχετίζονται με την κληρονομικότητα, τη σωματική κατασκευή του παιδιού, τις ασθένειες και τις δυσλειτουργίες του αυτόνομου νευρικού συστήματος.¹³⁴

Οι θεωρίες της κληρονομικότητας υποστηρίζουν την άποψη για το έμφυτο της ανθρώπινης και άρα της παραβατικής συμπεριφοράς σχολικής ή μη. Οι λεγόμενοι γενετιστές, με βασικό εκπρόσωπο τον αμερικανό ψυχολόγο Arnold Gesell ισχυρίζονται ότι η ανάπτυξη ενός ανθρώπου ήδη από τη γέννηση του και ως το 16^ο έτος της ηλικίας του, διέρχεται σχεδόν μηχανιστικά από ορισμένα στάδια συμπεριφοράς, ενώ οι επιδράσεις του περιβάλλοντος αφορούν απλώς την ένταση και την έκταση εκδήλωσης αυτών των τυπικών και προδιαγεγραμμένων σταδίων συμπεριφοράς. Οι γενετικοί παράγοντες είναι γενικά περισσότερο σημαντικοί για χαρακτηριστικά όπως η ευφυΐα και η ιδιοσυγκρασία και σε κάποιες περιπτώσεις αποτελούν αιτία εμφάνισης παραβατικής σχολικής ή μη συμπεριφοράς.¹³⁵

3.2.1.3 Ψυχολογικοί- Ψυχικοί παράγοντες

Αναφέρονται στις δυσλειτουργίες του «εγώ» και του «υπερεγώ» (Φρόντ), τις διαταραχές μάθησης και αντίληψης, την νοητική υστέρηση, την σχιζοφρένεια και συμβάλλουν στην εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς από τα παιδιά.¹³⁶ Πολλοί ερευνητές επισημαίνουν σημαντικές ομοιότητες ανάμεσα στους νέους που εμπλέκονται στο ποινικό σύστημα και εκείνα που παραπέμπονται σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας.

Εύλογα λοιπόν τίθεται το ερώτημα σχετικά με τη φύση της σχέσης ανάμεσα στα προβλήματα ψυχικής υγείας και την παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων. Είναι πιθανό, σε πολλές περιπτώσεις τα προβλήματα ψυχικής υγείας να πυροδοτούν

---

¹³⁴ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ...π., σελ. 579.

¹³⁵ Κουράκης, Ν. (2013). Ο παραβατικός έφηβος. Στο: Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (2013). *Σχολική βία και παραβατικότητα. Ψυχολογικές, κοινωνιολογικές, παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Αθήνα: Τόπος, σελ. 115.

¹³⁶ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ...π., σελ. 580.

την παραβατική συμπεριφορά. Ενώ σε άλλες περιπτώσεις, τα προβλήματα ψυχικής υγείας να εκδηλώνονται ως αποτέλεσμα εγκλεισμού. Σε κάθε περίπτωση, υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός νέων με παραβατική συμπεριφορά, οι οποίοι αντιμετωπίζουν διάφορες ψυχικές διαταραχές που μπορεί να εκδηλώνονται με διαφορετική βαρύτητα.¹³⁷

Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ οι παλιότερες έρευνες εστιάζουν στην επίδραση της νοητικής υστέρησης για την εκδήλωση επιθετικής- παραβατικής συμπεριφοράς, τα τελευταία χρόνια επικεντρώνονται στην επίδραση των μαθησιακών δυσκολιών. Όσον αφορά τη νοητική καθυστέρηση τίθεται το ερώτημα αν τα παιδιά διαθέτουν την ικανότητα να αντιληφθούν τους κανόνες του σχολείου και να προσαρμοστούν σε αυτούς και γι αυτό το λόγο, πιθανόν, να έχουν περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά. Κάποιες έρευνες το επιβεβαιώνουν και άλλες όχι, διότι θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κι άλλες παράμετροι όπως για παράδειγμα την ικανότητα των παιδιών με υψηλό δείκτη νοημοσύνης να προβαίνουν σε παραβατικές πράξεις χωρίς να γίνονται αντιληπτοί. Ακόμη, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι τα τεστ με τα οποία αξιολογείται ο δείκτης νοημοσύνης έχουν δεχθεί μεγάλη κριτική από τους κοινωνιολόγους γιατί εμφανίζουν κοινωνικές μαθήσεις ως αποτέλεσμα βιολογικών χαρακτηριστικών και της κληρονομικότητας, οπότε η σύνδεση χαμηλού δείκτη νοημοσύνης και παραβατικότητας θα πρέπει να γίνει με επιφύλαξη.¹³⁸

Και το ζήτημα των μαθησιακών δυσκολιών εξετάστηκε σε σχέση με την παραβατική συμπεριφορά των μαθητών από το 1931. «Οι μαθησιακές δυσκολίες αποτελούν εγγενείς δυσκολίες που αποδίδονται σε δυσλειτουργία του κεντρικού νευρικού συστήματος. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν υπάρχει αιτιώδης σχέση μεταξύ μαθησιακών δυσκολιών και παραβατικότητας ή πρόκειται για αυθαίρετη σύνδεση». Για την απάντηση στο ερώτημα αυτό αναπτύχθηκαν τρεις υποθέσεις: (α) **Η υπόθεση της σχολικής αποτυχίας**, σύμφωνα με την οποία η αποτυχία που βιώνουν οι μαθητές αποτελεί το πρώτο βήμα μιας ακολουθίας, η οποία καταλήγει στην παραβατικότητα. (β) Η υπόθεση της **ευαλωτότητας**, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά αντιμετωπίζουν

¹³⁷ Μανιαδάκη, Κ., Κάκουρος, Ε. (2013). Η ψυχοπαθολογία των ανήλικων παραβατών. Στο: : Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (2013). *Σχολική βία και παραβατικότητα. Ψυχολογικές, κοινωνιολογικές, παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Αθήνα: Τόπος, σελ. 137.

¹³⁸ Βλ. Πυργιωτάκης, Ι. (2006). Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες (9η έκδ.). Αθήνα: Γρηγόρης, σσ. 85-104· Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*. Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 105-122. Στο: Θάνος, Θ.(2017). *Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα...*, όπ...π..., σελ. 581.

αυξημένο κίνδυνο εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς λόγω των προβλημάτων που εμφανίζουν στις κοινωνικές τους δεξιότητες, όπως ο έλεγχος των παρορμήσεων και της προσοχής, αδυναμία στην πρόβλεψη των συνεπειών των πράξεών τους, κ.λπ. (γ) Η υπόθεση της **διαφορετικής αντιμετώπισης-μεταχείρισης**, η οποία βασίζεται στην προκατάληψη με την οποία αντιμετωπίζονται τα παιδιά αυτά. Από τις έρευνες δεν προκύπτει καμία ξεκάθαρη σχέση ανάμεσα στις μαθησιακές δυσκολίες και την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς από τα παιδιά.¹³⁹

3.2.2 Περιβαλλοντικοί- Κοινωνικοί Παράγοντες

Οι περιβαλλοντικοί- κοινωνικοί παράγοντες, αναφέρονται στην οικογένεια, το σχολείο, την παρέα των συνομηλίκων, τη γειτονιά, την πόλη ή την γεωγραφική περιοχή, τα Μ.Μ.Ε, την ευρύτερη κοινωνία, τις κοινωνικές αλλαγές (αστικοποίηση, οικονομικοί παράγοντες, μετανάστευση).¹⁴⁰

3.2.2.1 Η οικογένεια

Η οικογένεια αποτελεί σημαντικό παράγοντα κοινωνικοποίησης του ανήλικου ατόμου. Το παιδί αποκτά συναισθηματικούς δεσμούς, μαθαίνει να μιλά και να επικοινωνεί, αφομοιώνει πρότυπα συμπεριφοράς μέσω της διαδικασίας της μίμησης και υιοθετεί κοινωνικούς ρόλους. Για τους λόγους αυτούς όμως αποτελεί και εξίσου σημαντικό παράγοντα στην εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς των παιδιών. Αυτή η επίδραση της οικογένειας πάνω στο παιδί, επηρεάζει τον τρόπο που σκέφτεται και συμπεριφέρεται στις κοινωνικές του σχέσεις. Οι παραστάσεις και οι εμπειρίες που αποκτά, διαμορφώνουν την προσωπικότητά του, το σύστημα των αξιών που επιλέγει και τη γενικότερη δράση του μέσα στο κοινωνικό σύνολο. *«Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στην οικογένεια αποτελεί σημαντικό παράγοντα εκδήλωσης ή μη εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς από τα παιδιά. Οι γονείς αποτελούν πρότυπα για τα παιδιά και, κατά την κοινωνικοποίηση, μέσα από τις διαδικασίες εγχάραξης και εξομοίωσης*

¹³⁹ Θάνος, Θ.(2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., όπ...π..., σελ. 583.

¹⁴⁰ Θάνος, Θ.(2017)..,όπ..π

και με τρόπο που δεν γίνεται αντιληπτός-συνειδητός διαμορφώνουν αξίες, αρχές, στάσεις». Όταν οι γονείς εμφανίζουν αξίες, στάσεις, συμπεριφορές, που δεν συμβαδίζουν με τα αποδεκτά κοινωνικά πρότυπα, υπάρχουν πολλές πιθανότητες και τα παιδιά να αναπτύξουν αντίστοιχες αξίες, στάσεις, συμπεριφορές¹⁴¹.

Αρκετές έρευνες επισημαίνουν ότι στις οικογένειες που υπάρχει εγκληματικότητα, αλκοολισμός, παρατηρείται μεγαλύτερη συχνότητα παραβατικών παιδιών σε σχέση με τα παιδιά που ανήκουν σε μη εγκληματικές οικογένειες, επειδή τα παιδιά στην πρώτη περίπτωση μιμούνται τη συμπεριφορά των γονέων και έχουν άμεσες εμπειρίες εγκληματικών δράσεων. Σε κάποιες περιπτώσεις, η οικονομική κατάσταση της οικογένειας και συνεπώς η «κοινωνική της θέση» διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς στα παιδιά¹⁴².

Ο τρόπος που διαπαιδαγωγείται το παιδί μέσα στην οικογένεια και γενικότερα η άσκηση γενικότερα κοινωνικού ελέγχου αποτελεί εξίσου σημαντικό παράγοντα παραβατικότητας στα παιδιά. Ο ελλιπής γονεϊκός έλεγχος συνδέεται με την εμφάνιση μη αποδεκτών μορφών συμπεριφοράς από τα παιδιά. Όταν οι γονείς απορρίπτουν το παιδί τους και γενικότερα υιοθετούν αρνητική στάση απέναντί του και ταυτόχρονα είναι αυταρχικοί και ελέγχουν κάθε ενέργειά τους, τότε τα παιδιά είναι πολύ πιθανόν να εμφανίσουν μεταξύ άλλων μεγάλη επιθετικότητα, και δυσκολίες στην αποδοχή ρόλων. Στην περίπτωση που η απορριπτική/αρνητική στάση των γονέων συνδέεται με αδιαφορία και απραξία, τότε τα παιδιά εμφανίζουν συχνή παραβατική συμπεριφορά, ισχυρή επιθετικότητα και δυσκολίες κοινωνικής προσαρμογής¹⁴³.

Η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος στην εμπλοκή του παιδιού σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού είναι καταλυτική. Τα παιδιά-θύτες προέρχονται συνήθως από οικογένειες στις οποίες οι γονείς τους χρησιμοποιούν συχνά τιμωρίες, κυρίως, σωματικές, παραμελούν τα παιδιά και δεν υπάρχει γονική στοργή, θετικά συναισθήματα και επικοινωνία. Τα παιδιά-θύματα σχολικού εκφοβισμού ζουν σε οικογένειες, στις οποίες οι γονείς ασκούν πιέσεις για υψηλές σχολικές επιδόσεις και είναι αυταρχικοί ή υπερπροστατευτικοί και κάποιες φορές αδιάφοροι. Οι γονείς θα πρέπει να βρίσκονται σε διαρκή επαφή με τα παιδιά τους, να δείχνουν κατανόηση και να αναπτύσσουν μεταξύ τους σχέσεις εμπιστοσύνης. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι

---

¹⁴¹ Θάνος, Θ.(2017)...,όπ..π... σελ. 583- 584.

¹⁴² Θάνος, Θ. (2012). *Αποκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά των μαθητών στο σχολείο. Οι απόψεις των εκπαιδευτικών νηπιαγωγείο- δημοτικό σχολείο*. (Γ. Πανούσης, Πρόλογος- Επίμετρο). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 75.

¹⁴³ Θάνος, Θ.(2017)...,όπ..π... σελ. 585.

στις περισσότερες περιπτώσεις οι μαθητές-θύματα σχολικής βίας και εκφοβισμού δεν αναφέρουν το περιστατικό στους γονείς τους.¹⁴⁴

Ακόμη ερευνητές έχουν καταλήξει ότι όσο πιο κοντά του αισθάνεται ένα παιδί τους γονείς του κατά τη σχολική ηλικία τόσο πιο θετική είναι η εικόνα που αναπτύσσει για τον εαυτό του και ότι η γονεϊκή εμπλοκή σχετίζεται θετικά με την ανάπτυξη χαρακτηριστικών όπως εσωτερική πηγή ελέγχου, αυτοεικόνα, υψηλές προσδοκίες, θετικές στάσεις απέναντι στο σχολείο.¹⁴⁵ Επιπλέον σημαντικό ρόλο παίζει και η σχέση που έχουν διαμορφώσει οι γονείς με τα παιδιά τους καθώς στα περισσότερα περιστατικά εφηβικής παραβατικότητας παρατηρείται μια χαλαρή σχέση με τους γονείς και προπάντων μια έλλειψη ουσιαστικής σχέσης μαζί τους.¹⁴⁶ Επιπροσθέτως, προτείνεται οι γονείς να επιβάλουν κανόνες και να επαινούν το παιδί όταν τους ακολουθεί αλλά και κυρώσεις όταν τους αγνοεί, όχι όμως σωματική τιμωρία, να περνούν χρόνο με τα παιδιά γιατί έτσι θα έχουν την ευκαιρία να καταλάβουν την προσωπικότητα και το χαρακτήρα τους και να αναπτύξουν σχέση εμπιστοσύνης μαζί τους αλλά και να γνωρίζουν και τις παρέες των παιδιών και πού βρίσκονται γιατί στην εφηβεία οι συνομήλικοι επηρεάζουν σημαντικά τους νέους.¹⁴⁷

3.2.2.2 Το σχολείο

Το σχολείο αποτελεί έναν παιδαγωγικό, κοινωνικό θεσμό με αντίστοιχη παιδαγωγική και κοινωνική αποστολή. Οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του σχολείου που προωθούνται μέσω των διαδικασιών της κοινωνικοποίησης, της παροχής γνώσεων, αξιών οφείλουν να εξαλείφουν τις αποκλίνοσες, επιθετικές συμπεριφορές. Το σχολείο διδάσκει στα παιδιά τις αρχές της δημοκρατίας, ισότητας και σεβασμού προς το συνάνθρωπο, καθώς και τις πολιτισμικές αξίες.¹⁴⁸

---

¹⁴⁴ Θάνος, Θ. (2017)..., ό.π., σελ. 586.

¹⁴⁵ Γεωργίου, Σ. (2009). *Σχέση σχολείου- οικογένειας και ανάπτυξη του παιδιού*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

¹⁴⁶ Βλ. Νόβα- Καλτσούνη, Χ. (2005). *Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία. Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου*. Αθήνα : Gutenberg, σελ. 154.

¹⁴⁷ Βλ. Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο. Τι γνωρίζουμε και τι δεν γνωρίζουμε*. (Μτφρ. Μαρκοζάν). Αθήνα: ΕΨΥΠΕ

¹⁴⁸ Κωνσταντίνου, Χ. (2015). *Το καλό σχολείο, ο ικανός εκπαιδευτικός και η κατάλληλη αγωγή. Ως Παιδαγωγική Θεωρία και Πράξη*. (Εισαγωγή). Αθήνα: Gutenberg.

Αρκετές έρευνες επιβεβαιώνουν τη σύνδεση της σχολικής παραβατικότητας με τη σχολική αποτυχία. Οι μαθητές εξαιτίας της αποτυχίας του στο σχολικό σύστημα διακατέχονται από αρνητικά συναισθήματα απόρριψης και κατωτερότητας με αποτέλεσμα να αντιδρούν με επιθετικότητα ή επιλέγοντας παραβατικές συμπεριφορές. Από την άλλη, η ενασχόληση τους με παραβατικές συμπεριφορές είναι και φυσιολογικό να μειώνει και τη σχολική τους επιτυχία. Οι ίδιες έρευνες αναφέρουν και την επίδραση των σχολικών παραγόντων για την εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς. Η αυταρχικότητα, η παιδαγωγική που χρησιμοποιείται, η σύνδεση των γνώσεων που μεταδίδει το σχολείο με την κοινωνία και την καθημερινότητα των μαθητών, η συμμετοχή των μαθητών στη λήψη αποφάσεων του σχολείου, η σχέση του σχολείου με την αγορά εργασίας, ο τρόπος διδασκαλίας των μαθημάτων, το σχολικό κλίμα και άλλοι παράμετροι κοινοί για όλους τους μαθητές είναι ικανοί να προκαλέσουν τη βίαιη συμπεριφορά ενός μόνο μέρους του μαθητικού πληθυσμού.¹⁴⁹

Επιπλέον, το πρόγραμμα σπουδών, τα συστήματα αξιολόγησης, οι συνθήκες ανταγωνισμού, το ανιαρό περιεχόμενο των μαθημάτων, η εξουσία του σχολείου και η αυταρχικότητα των εκπαιδευτικών μπορούν να αποτελέσουν ενισχυτές της επιθετικής συμπεριφοράς των μαθητών. Οι μαθητές που ομολογούν τάσεις καταστροφικότητας, δηλώνουν ότι οι δάσκαλοι/καθηγητές τους, τους αδικούν συστηματικά και τους θεωρούν αποτυχημένους σε σχέση με άλλους μαθητές που δεν ομολογούν παρόμοιες τάσεις.¹⁵⁰ Οι διαδικασίες ετικετοποίησης και στιγματισμού, οι προσδοκίες, οι κατηγοριοποιήσεις και τα στερεότυπα των εκπαιδευτικών, θεωρούνται ότι συμβάλλουν αν όχι στη γένεση, τουλάχιστον, στην παγίωση της αποκλίνουσας και παραβατικής συμπεριφοράς των μαθητών. Οι μαθητές αντιδρούν στους εκπαιδευτικούς που τους ειρωνεύονται, τους γελοιοποιούν και ακούν επάνω τους βία. Επίσης αντιδρούν όταν οι εκπαιδευτικοί τους φέρονται με υπερβολική αυστηρότητα, δεν σέβονται την προσωπικότητά τους, είναι ασυνεπείς και άδικοι.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ Θάνος Θ. (2007). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα., όπ..π., σελ. 587-588.

¹⁵⁰ Καλαμπαλίκη, Φ. (1995). Καταστροφικότητα, σχολική εμπειρία και πολιτική συμπεριφορά. Αθήνα: Σύγχρονη Εκπαίδευση, 81, 32-41. Στο: Θάνος, Θ. (2012). *Αποκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά των μαθητών στο σχολείο. Οι απόψεις των εκπαιδευτικών νηπιαγωγείο- δημοτικό σχολείο*. (Γ. Πανούσης, Πρόλογος- Επίμετρο). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ.84.

¹⁵¹ Αναστασιάδης, Β. (1995). Η τιμωρία και ο τρόπος επιβολής της. Αθήνα: Νέ Παιδεία, 76, 28-45. Στο: Θάνος, Θ. (2012). *Αποκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά των μαθητών στο σχολείο. Οι απόψεις των εκπαιδευτικών νηπιαγωγείο- δημοτικό σχολείο*. (Γ. Πανούσης, Πρόλογος- Επίμετρο). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ.84

Η «συμβολική βία» του σχολείου

Από τις σημαντικότερες λειτουργίες του εκπαιδευτικού συστήματος αποτελούν η κοινωνικοποίηση και η επιλογή.

Με τη λειτουργία της κοινωνικοποίησης το σχολείο μεταδίδει όλες εκείνες τις γνώσεις, τις αξίες και τον πολιτισμό που συγκροτούν την κοινωνική δομή και προϋποθέτουν την αποδοχή του κοινωνικού συνόλου. Οι μαθητές ενστερνίζονται αυτές τις αξίες, μέσα από τις διαδικασίες μάθησης και κοινωνικοποίησης στο χώρο του σχολείου¹⁵². Η κοινωνικοποίηση αποτελεί εκείνη τη διαδικασία με την οποία το άτομο ενσωματώνεται και αποκτά μια θέση στο κοινωνικό σύνολο. Αυτομάτως, το ίδιο άτομο, αναπτύσσει τη συλλογική του ταυτότητα και γίνεται φορέας της κοινωνικής και πολιτισμικής του κληρονομιάς¹⁵³.

Οι έρευνες όμως από την Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης από τη δεκαετία του 50' και έπειτα, αποδεικνύουν ότι δεν έχουν όλα τα άτομα τις ίδιες ευκαιρίες στην εκπαίδευση. Οποσδήποτε το σχολείο οφείλει να δίνει τις ίδιες ακριβώς ευκαιρίες σε όλα τα μέλη της κοινωνίας με παροχή «δωρεάν παιδείας» και αξιοκρατικές διαδικασίες εξετάσεων. Αυτό βέβαια είναι εύκολο να διατυπωθεί θεωρητικά, είναι εύκολο να γραφτεί στις διατάξεις του νόμου που αφορά την εκπαίδευση, είναι όμως πολύ δύσκολο να εφαρμοστεί στην πράξη. Η κοινωνική ανισότητα αναπαράγεται από το σχολείο και η θεσμοθετημένη εκπαιδευτική ισότητα είναι μόνο τυπική¹⁵⁴. Πολύχρονες και πολυάριθμες έρευνες οδήγησαν στα συμπεράσματα ότι η άνιση σχολική επίδοση δεν βασίζεται μόνο στις ικανότητες και στις δεξιότητες του κάθε μαθητή, αλλά στην κοινωνική του προέλευση. Παράλληλα, ακόμα και με την άρση των οικονομικών εμποδίων, οι μαθητές από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα εξακολουθούν να παρουσιάζουν δυσκολίες και τέλος το σχολείο με τις γραπτές του εξετάσεις και κατατάσσοντας τους μαθητές σε «καλούς» και «κακούς» μέσω των

---

¹⁵² Θάνος, Θ. (2012). *Εκπαίδευση και κοινωνική αναπαραγωγή στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-2010). Ο ρόλος της Ανώτατης Εκπαίδευσης*. Πρόλογος: Νίκος Παναγιωτόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Κυριακίδη, σελ. 26.

¹⁵³ Τσαούσης, Δ. (1993). *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 146.

¹⁵⁴ Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*. Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 87.

διαδικασιών αξιολόγησης, αναπαράγει με εντυπωσιακή ακρίβεια την ταξική διαστρωμάτωση της κοινωνίας¹⁵⁵.

Η θεωρία του «Πολιτισμικού κεφαλαίου»

Με σημαντικό εκπρόσωπο τον P. Bourdieu (Π. Μπουρντιέ), η θεωρία του Πολιτισμικού κεφαλαίου, αποδίδει μια πιο ριζοσπαστική διάσταση στο επίπεδο των ανισοτήτων στο χώρο του σχολείου. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία: *«οι μαθητές, πριν ακόμα ενταχθούν στο σχολείο, έχουν κληρονομήσει από το οικογενειακό τους περιβάλλον, ένα σύστημα γνωστικών δομών και δράσης, ένα σύστημα προτιμήσεων αρχών κρίσης και διάκρισης, τα οποία αποτελούν τη δομή του πολιτισμικού κεφαλαίου τους¹⁵⁶»*.

Σύμφωνα με τους P. Bourdieu και Passeron (1970)¹⁵⁷, « η εγχάραξη της παραδοσιακής κουλτούρας αποτελεί την πιο βασική λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος». Το εκπαιδευτικό σύστημα αναπαράγει τον πολιτισμό της κυρίαρχης τάξης, των διανοούμενων και γενικότερα των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων σε βάρος των χαμηλών και συμβάλλει στη διατήρηση και τη νομιμοποίηση της ανισότητας, μέσω της σχολικής επίδοσης, επιλέγοντας αυτούς που αποδέχονται την ιδεολογία και την κουλτούρα της κυρίαρχης τάξης, μέσα από εξετάσεις και διαγωνισμούς που προβάλλονται ως δίκαιες και αντικειμενικές. Με την *«εγχάραξη της παραδοσιακής κληρονομιάς το σχολείο αφενός πετυχαίνει τη διαίωσή του και αφετέρου τη διατήρηση της κοινωνικής δομής¹⁵⁸»*.

Οι μαθητές των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων ως φορείς του δικού τους οικογενειακού- πολιτισμικού κεφαλαίου, δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στις δύσκολες απαιτήσεις του σχολείου, σε αντίθεση με τους μαθητές των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων που είναι εξοικειωμένοι με την κουλτούρα, το ύφος και τη γλώσσα του σχολείου.

---

¹⁵⁵ Βλ. Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία ...*, όπ. π, σελ. 41.

¹⁵⁶ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). *Εκπαίδευση και κοινωνική αναπαραγωγή...*, όπ.π..., σελ.33.

¹⁵⁷ Βλ. Bourdieu, P. & Passeron, J.- Cl. (1970). *La reproduction. Elements pour une theorie du systeme d' enseignement*. Paris: Minit, στο Θάνος, Θ. (2012). *Εκπαίδευση και κοινωνική αναπαραγωγή...*, όπ. π..., σελ. 59-60.

¹⁵⁸ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). *Εκπαίδευση ...*, όπ. π.,...σελ. 60.

3.2.2.3 Η ομάδα των συνομηλίκων

Η παρέα αποτελεί μετά την οικογένεια έναν από τους πιο σημαντικούς φορείς κοινωνικοποίησης του νεαρού ατόμου. Η αλληλεπίδραση των μελών της ομάδας χαρακτηρίζεται από στενές διαπροσωπικές και συναισθηματικές σχέσεις. Διαμορφώνει τον τρόπο επικοινωνίας, τη σκέψη, τα πρότυπα συμπεριφοράς όπως τον γλωσσικό κώδικα, το ντύσιμο, τις επιλογές και το αίσθημα του «ανήκειν» σε μια ομάδα με κοινούς στόχους και κοινά πρότυπα. Με την παρέα τα παιδιά ανεξαρτητοποιούνται από τους γονείς τους, αναπτύσσουν τις κοινωνικές τους δεξιότητες, μαθαίνουν να συνεργάζονται, να επικοινωνούν και να αναπτύσσουν θετικά συναισθήματα για τον εαυτό τους, διαμορφώνοντας την προσωπικότητά τους, την κοινωνική τους ταυτότητα και τη συμπεριφορά.¹⁵⁹

Υπάρχει όμως πιθανότητα κάποια παιδιά να ακολουθήσουν αρνητικά πρότυπα συμπεριφοράς, όπως χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, ένταξη σε συμμορίες, βιαιοπραγίες, κλοπές.¹⁶⁰ Οπότε μια παρέα συνομηλίκων με παραβατική συμπεριφορά επηρεάζει τα παιδιά που εντάσσονται σε αυτές. Ορισμένες μελέτες επισημαίνουν ότι κάποια παιδιά εντάσσονται σε παραβατικές παρέες συνομηλίκων, όταν είναι απομονωμένα και δεν έχουν φίλους ή βιώνουν αρνητικές εμπειρίες στην οικογένεια με αποτέλεσμα να αποζητούν φίλους, αγάπη, αποδοχή και αναγνώριση στους συνομηλίκους. Για να γίνουν αποδεκτοί υιοθετούν παραβατικές μορφές συμπεριφοράς.¹⁶¹ Η προσκόλληση¹⁶² των παιδιών σε ομάδα συνομηλίκων με παραβατικά πρότυπα εξετάζεται στο πλαίσιο των θεωριών της υποκουλτούρας (Cohen), των πολιτιστικών συγκρούσεων (Sellin), των διαφοροποιητικών κοινωνικών συναναστροφών (Sutherland) καθώς και η θεωρία της μίμησης του Tarde, οι οποίες αναλύθηκαν στις προηγούμενες σελίδες.

Η εθνογραφική μελέτη του Paul Willis τη δεκαετία του '70, αφορούσε την παρατήρηση και την καταγραφή της ανθρώπινης συμπεριφοράς μιας ομάδας δώδεκα (12) αγοριών της εργατικής τάξης σε ένα Λύκειο αρρένων της βιομηχανοποιημένης περιοχής Μίντλαντς στην Αγγλία.¹⁶³ Τα συγκεκριμένα παιδιά επέλεξαν να αποτύχουν

¹⁵⁹ Βλ. Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β, Αθήνα, σελ. 60.

¹⁶⁰ Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου, όπ...π...

¹⁶¹ Γεωργούλας, Σ. (2000). *Ανήλικοι παραβάτες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ.135.

¹⁶² Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα...*, όπ...π., σελ. 590.

¹⁶³ Blackledge, D., Hunt, B. (1985). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ. 246-250. (Οι παραπομπές βασίζονται στην ελληνική μετάφραση)

στο σχολείο με το να αναπτύσσουν μια μορφή αντι-σχολικής κουλτούρας **αντίστασης**. Κουλτούρα που ερχόταν σε ρήξη με την κουλτούρα του σχολείου, μία αντιπαράθεση προς την εξουσία και την αυθεντία των καθηγητών. Αυτή η αντίσταση, ήταν η δική τους αντίδραση στην ανισότητα και μια προσπάθεια αμφισβήτησης των κανόνων του σχολείου και των απαιτήσεών του για πνευματική εργασία. Οι μαθητές αυτοί, οι «μάγκες» (Lads), όπως αποκαλούνταν μεταξύ τους, είχαν αναπτύξει διάφορες μεθόδους αποφυγής των μαθημάτων, των κανονισμών, διεκδικώντας ένα είδος ελευθερίας. Περνούσαν τον περισσότερο χρόνο κάνοντας αστεία και πειράγματα, καπνίζανε, πίνανε, χαρακτήριζαν τους άλλους μαθητές ως «φυτά», ήταν απείθαρχοι, και ντύνονταν αντισυμβατικά. Παράλληλα επιδίδονταν σε βανδαλισμούς, κλοπές και βία. Εργάζονταν όσο το δυνατόν λιγότερο, αρνούσαν τη σχολική γνώση, γιατί πίστευαν ότι δεν θα τη χρησιμοποιούσαν σε κανένα από τα επαγγέλματα που θα επέλεγαν στο μέλλον και εφόσον προορίζονταν για χειρωνακτικά επαγγέλματα (κουλτούρα του εργοστασίου), θεωρούσαν τη διανοητική εργασία ως θηλυπρεπή.¹⁶⁴ Σύμφωνα με τον Willis, οι μαθητές που προέρχονται από την εργατική τάξη, στην προκειμένη περίπτωση, έχουν κατανοήσει τον ταξικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης και ότι η επιδίωξη της εκπαιδευτικής ευτυχίας και ο ανταγωνισμός για την απόκτηση τίτλων σπουδών παράγουν οφέλη για τους λίγους, αλλά αφήνουν την πλειοψηφία των μελών της τάξης τους στην ίδια θέση. Η κουλτούρα της εργατικής τάξης αποδέχεται ότι πάντα θα υπάρχει το «αυτοί» και «εμείς» και όσο κι αν αντιπαράκειται προς την εξουσία τελικά συναινεί στο κυρίαρχο σύστημα σχέσεων εξουσίας. Η σχολική αντι-κουλτούρα περιέχει το λανθάνον αίτημα για μια νέα μορφή κοινωνίας¹⁶⁵.

3.2.2.4 Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (M.M.E)

Στα σημερινά δεδομένα επικρατεί η άποψη ότι τα M.M.E επιδρούν στην εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς των μαθητών, εξαιτίας των βίαιων σκηνών που προβάλλονται στα τηλεοπτικά κανάλια, θεωρώντας δεδομένο ότι τα παιδιά παρακολουθούν αντίστοιχα προγράμματα. Στα τηλεοπτικά προγράμματα αυτά πολλές

¹⁶⁴ Willis, P. (2012). *Μαθαίνοντας να δουλεύεις. Πως τα παιδιά εργατικής προέλευσης επιλέγουν δουλειές της εργατικής τάξης* (Γ. Πεχτελίδης, Επιμ – Υ. Κοσμά, Μετρφ). Αθήνα: Gutenberg, σελ. 12-13.

¹⁶⁵ Βλ. Blackledge, D., Hunt, B. (1985). *Κοινωνιολογία...*, όπ. π..., σελ. 250.

φορές η χρήση βίας παρουσιάζεται ως κάτι το αναγκαίο για τη διευθέτηση των ζητημάτων, ενώ σε άλλες περιπτώσεις προβάλλεται ως μέσο διασκέδασης, με αποτέλεσμα τα παιδιά εκλαμβάνουν ότι «η βία αποτελεί ένα θεμιτό ή αποτελεσματικό μέσο για την αντιμετώπιση και την επίλυση των προβλημάτων ή ότι η βία έχει «πλάκα», χωρίς καμία αρνητική επίπτωση στους εμπλεκόμενους και, ιδιαίτερα, στο θύμα»¹⁶⁶

Πλήθος ερευνών εστιάζει στην επίδραση των Μ.Μ.Ε στην εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς από τα παιδιά. Από τα πορίσματα όμως των ερευνών φαίνεται ότι δεν υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ τηλεοπτικής βίας και παραβατικότητας των νέων, αν δεν συντρέχουν κι άλλοι παράγοντες, ατομικοί ή κοινωνικοί, όπως οι προβληματικές σχέσεις μέσα στην οικογένεια και η ευάλωτη προσωπικότητα του μαθητή.¹⁶⁷

Επίδραση στην εκδήλωση βίας από τους μαθητές διαδραματίζουν και άλλοι κοινωνικοί παράγοντες όπως η γειτονιά και η ευρύτερη περιοχή διαμονής, οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές και η μετανάστευση.

3.2.2.5 Η Γεωγραφική περιοχή

δείχνει να ασκεί έναν βαθμό επίδρασης. Οι πόλεις εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά παραβατικότητας σε σχέση με την ύπαιθρο, αλλά τελευταία, όμως, οι διαφορές αυτές φαίνεται να ελαχιστοποιούνται. Αντίθετα, οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των περιοχών μιας πόλης ως προς την παραβατικότητα, παραμένουν σταθερές για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η επίδραση της περιοχής, όμως, στην παραβατικότητα των παιδιών δεν επιδρά άμεσα αλλά έμμεσα μέσω της οικογένειας.¹⁶⁸

«Οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη μελέτη της νεανικής βίας γιατί (α) παρεμβαίνουν στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, (β) επηρεάζουν τους νέους περισσότερο από άλλες ηλικιακές ομάδες, και (γ) η επίδραση αυτή είναι ισχυρότερη στη νεαρή ηλικία».¹⁶⁹ Οι έρευνες που μελετούν τον παράγοντα της κοινωνικοοικονομικής κρίσης βρίσκονται ακόμη σε θεωρητικό επίπεδο.

¹⁶⁶ Θάνος, Θ. (2017)...., ό.π..., σελ. 591.

¹⁶⁷ Θάνος, Θ. (2017)...., ό.π..., σελ. 592.

¹⁶⁸ Θάνος, Θ. (2017).ό.π...

¹⁶⁹ Θάνος, Θ. (2017).ό.π...

Ένας άλλος κοινωνικός παράγοντας που μελετήθηκε ως προς την επίδρασή του στην βία των παιδιών είναι η **μετανάστευση**, η οποία ως κοινωνικό φαινόμενο συνδέθηκε με την αστικοποίηση και τις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές αλλαγές. Για το φαινόμενο αυτό, αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρίες με σημαντικότερες τις θεωρίες της **πολιτισμικής σύγκρουσης** και της **υποκουλτούρας** (Cohen) που αναφέραμε στις προηγούμενες σελίδες. Ο μετανάστης ανήλικος είναι πιθανόν να εμφανίσει παραβατική συμπεριφορά είτε γιατί βιώνει μια πολιτισμική σύγκρουση, είτε γιατί δεν του παρέχονται τα μέσα προστασίας του και οι συνθήκες διαβίωσης δεν είναι πάντα ιδανικές.¹⁷⁰

Συχνά, η σχολική βία και ο εκφοβισμός συνδέονται με την παρουσία αλλοδαπών μαθητών μεταναστευτικού προφίλ. Δεν υπάρχει όμως μια σαφής εικόνα για την εμπλοκή παιδιών στον εκφοβισμό σε σχέση με την εθνοπολιτισμική καταγωγή τους, όπως και σε σχέση με την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση. Άλλες έρευνες πάλι το επιβεβαιώνουν. Οι αλλοδαποί μαθητές, ως εθνοπολιτισμικές ετερότητες, ενδέχεται να εμπλέκονται είτε ως θύτες, είτε ως θύματα σχολικού εκφοβισμού. Επιστημονική αρθρογραφία και βιβλιογραφία επιχειρηματολογούν περί της συστηματικής θυματοποίησης των μαθητών με εθνοπολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Τέλος, δεν απουσιάζουν και οι έρευνες, σύμφωνα με τις οποίες ο παράγοντας ετερότητα δεν επηρεάζει ουσιαστικά την εκδήλωση περιστατικών βίας ή σχολικού εκφοβισμού στο σχολικό πλαίσιο.¹⁷¹

---

¹⁷⁰ Θάνος, Θ. (2017).ό.π..., σελ. 594.

¹⁷¹ Νικολάου, Γ. (2013). Σχολικός εκφοβισμός και Εθνοπολιτισμική ετεροτητα. Στο: Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (2013). *Σχολική βία και παραβατικότητα. Ψυχολογικές, κοινωνιολογικές, παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Αθήνα: Τόπος, σσ. 51-55.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Πρόληψη και Αντιμετώπιση της σχολικής βίας και του εκφοβισμού

Η πρόληψη και η αντιμετώπιση της σχολικής βίας και του εκφοβισμού απασχολούν την εκπαιδευτική, επιστημονική κοινότητα καθώς και την ευρύτερη κοινωνία. Η πλειονότητα των μελετών για τη σχολική βία δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην έκταση, τις μορφές και στους παράγοντες εκδήλωσης βίας και λιγότερο στην πρόληψη και την αντιμετώπιση της.¹⁷²

Οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν διάφορες πρακτικές για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας και του εκφοβισμού και εκδηλώνουν ενδιαφέρον για την αντιμετώπιση του ζητήματος, ωστόσο αυτές οι πρακτικές στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται ότι είναι αναποτελεσματικές. Σ' αυτό το αποτέλεσμα συμβάλλει και το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί, ιδιαίτερα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δεν έχουν εκπαιδευτεί κατάλληλα και δεν διαθέτουν την ετοιμότητα ώστε να διαχειριστούν θέματα συγκρούσεων και κρίσεων στο σχολείο.¹⁷³ Κάποιοι εκπαιδευτικοί, μάλιστα, αποφεύγουν να επιλέξουν τάξεις στις οποίες φοιτούν μαθητές με παραβατική συμπεριφορά.¹⁷⁴

4.1 Εθνικό Επίπεδο

Η πρόληψη και αντιμετώπιση της σχολικής βίας και παραβατικότητας συνδέεται άρρηκτα με την εκπαιδευτική πολιτική. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ασφάλεια, στις κεντρικές και περιφερειακές υπηρεσίες για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας, παροχή ίσων ευκαιριών, αντιμετώπιση φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας, βελτίωση της εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Τα παιδιά πρέπει να νιώθουν ασφάλεια μέσα στο σχολείο και να κατοχυρώνεται με βάση το κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο. Απαραίτητη κρίνεται και η οργάνωση και λειτουργία ειδικών κεντρικών υπηρεσιών για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας. οι οποίες θα συντονίζουν αλλά και θα

¹⁷² Θάνος, Θ. (2017). Σχολική διαμεσολάβηση. Θεωρία..., όπ...π, σελ. 60.

¹⁷³ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ...π., σελ. 596.

¹⁷⁴ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική Διαμεσολάβηση. Θεωρία, Εφαρμογή, Αξιολόγηση. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη. Σελ.59.

συνεργάζονται με τις αντίστοιχες περιφερειακές και τοπικές υπηρεσίες.¹⁷⁵

Το 2012, ιδρύθηκε το Παρατηρητήριο Πρόληψης της Σχολικής Βίας και Εκφοβισμού υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας, το οποίο έχει ως αποστολή «...το σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων για την πρόληψη της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού, την καταγραφή, τη μελέτη και τη διοχέτευση προς διαχείριση σε πιστοποιημένους φορείς περιστατικών σχολικής βίας και εκφοβισμού». Ακόμη, το 2015, συστάθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, με απόφαση του Αναπληρωτή Υπουργού Καθηγητή Γ. Πανούση ειδική επιτροπή για τη μελέτη, επεξεργασία και υποβολή προτάσεων για τη συμβολή της Αστυνομίας στη διαχείριση της ενδοσχολικής βίας¹⁷⁶

Επιπλέον, η παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών από όλους τους ειδικούς, θεωρείται ότι θα συμβάλλει στην πρόληψη της σχολικής βίας και τον περιορισμό της σχολικής αποτυχίας και σχολικής διαρροής αντίστοιχα. Οι πρακτικές πρόληψης θα πρέπει να στοχεύουν στην καταπολέμηση αυτών των αρνητικών καταστάσεων και στην πρόληψη της σχολικής βίας. Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται η επέκταση της λειτουργίας των σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας και των Κέντρων Διαφοροδιάγνωσης, Διάγνωσης και Υποστήριξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΚΕΔΔΥ, πρώην ΚΔΑΥ).¹⁷⁷

Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα διαχείρισης κρίσεων και πρόληψης και αντιμετώπισης της σχολικής βίας και του εκφοβισμού αποτελεί σημαντικό θέμα, εφόσον οι εκπαιδευτικοί είναι εκείνοι που καλούνται να διαχειριστούν στο σχολείο αυτά τα θέματα. Όπως αναφέρει ο Ν. Κουράκης (2009), το Υπουργείο Παιδείας να θεσπίσει ένα μάθημα για τη διαχείριση των συγκρούσεων στο σχολείο και να χορηγήσει, αντίστοιχα, «πιστοποιητικό παιδαγωγικής επάρκειας». Το μάθημα θα διδάσκεται στα Παιδαγωγικά Τμήματα, ώστε οι δάσκαλοι αλλά και οι καθηγητές που θα το έχουν ως μάθημα επιλογής, να αποκτούν κάποιες βασικές γνώσεις.. Ακόμη, ο Κουράκης αναφέρεται και στην καθιέρωση ειδικής υπηρεσίας από το Υπουργείο Παιδείας, η οποία θα ερευνά, από το νηπιαγωγείο ακόμα, ποια παιδιά έχουν ελλιπή οικογενειακή φροντίδα και εποπτεία και να μεριμνά για την απομάκρυνση των παιδιών αυτών από το προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον και την ένταξή τους σε ανάδοχες οικογένειες ή άλλους, αντίστοιχους, φορείς. Επίσης, η Πολιτεία θα

¹⁷⁵ Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο...*, όπ. π., σσ. 153-154.

¹⁷⁶ Βλ. έγγραφο: Αρ.Πρωτ.159704/Γ7/17-12-2012/ΥΠΑΙΘΠΑ. Στο Θάνος, Θ. (2017). Σχολική διαμεσολάβηση, όπ...π, σελ.62.

¹⁷⁷ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ...π., σελ. 599.

πρέπει να ασκεί αυστηρότερο έλεγχο στα τηλεοπτικά προγράμματα όταν προβάλλουν σκηνές βίας, εγκλημάτων και βάναντων ή απάνθρωπων πράξεων¹⁷⁸

Στο πλαίσιο αυτό, κρίνεται απαραίτητη και η δημιουργία νομοθετικού πλαισίου και η οργάνωση εθνικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας και την ένταξη των παιδιών και των οικογενειών τους που προέρχονται από εθνικές μειονότητες.¹⁷⁹ Παρά τις νομοθετικές ρυθμίσεις και την εφαρμογή προγραμμάτων αντιμετώπισης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, το εκπαιδευτικό σύστημα σήμερα, φαίνεται ότι δε μπορεί να ανταποκριθεί επαρκώς στην ομαλή ένταξη των μεταναστών μαθητών αλλά και στην αποτελεσματική αντιμετώπιση των συγκρούσεων, τη βίας και του εκφοβισμού στο σχολείο.¹⁸⁰

4.2 Περιφερειακό επίπεδο

Οι φορείς για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας σε περιφερειακό-τοπικό επίπεδο έχουν ένα ενδιάμεσο ρόλο στις πολιτικές σε εθνικό επίπεδο και σε επίπεδο σχολικών μονάδων. Στις περισσότερες περιπτώσεις προβλέπεται συνεργασία με τις σχολικές μονάδες. Στο πλαίσιο αυτό θεσμοθετήθηκαν τα Τοπικά Συμβούλια Πρόληψης της Παραβατικότητας (ΤΟ.Σ.Π.ΠΑ.) (Ν.2713/1999) και τα Κέντρα Πρόληψης της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού σε κάθε περιφερειακή ενότητα στο πλαίσιο του Παρατηρητηρίου Πρόληψης της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού.¹⁸¹

Τα Τοπικά Συμβούλια Πρόληψης της Παραβατικότητας συνιστώνται σε κάθε δήμο ή κοινότητα με πληθυσμό άνω των 3.000 κατοίκων ή σε περιοχές με ιδιαίτερες ανάγκες κι έχουν ως έργο τους την κατάρτιση προγραμμάτων πρόληψης της παραβατικότητας. Τα Συμβούλια αυτά μπορούν να συνεργαστούν με τα σχολεία και να προωθήσουν εκστρατείες ευαισθητοποίησης των πολιτών σε θέματα σχετικά με

¹⁷⁸ Κουράκης, Ν. (2009). Μορφές σχολικής βίας και δυνατότητες αντιμετώπισής της. Στο Θ. Θάνος (Επιστ. Επιμ.), *Παιδική παραβατικότητα και σχολείο* (85-104). Αθήνα: Τόπος, σ.101.

¹⁷⁹ Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο*, όπ..π, σελ. 153.

¹⁸⁰ Νικολάου, Γ. (2013). Σχολικός εκφοβισμός και Εθνοπολιτισμική ετεροτητα. Στο: Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (2013). *Σχολική βία...*, σελ. 70.

¹⁸¹ Θάνος, Θ. (2017)..., όπ..π..., σελ. 601.

τον σχολικό εκφοβισμό μέσω των ΜΜΕ, φυλλαδίων και ειδικής ιστοσελίδας. Ακόμη, σε συνεργασία με τις κοινωνικές υπηρεσίες των δήμων.¹⁸²

Στο πλαίσιο του Παρατηρητηρίου Πρόληψης της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού, σε κάθε Περιφερειακή Διεύθυνση ορίζεται από τον Περιφερειακό Διευθυντή Εκπαίδευσης ένας εκπαιδευτικός πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ως Συντονιστής Δράσεων Πρόληψης για την υλοποίηση σχετικών δράσεων. Η συμβολή των δομών αυτών στην πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας και του εκφοβισμού ακόμη δεν έχει καταγραφεί. Είναι πιθανόν να χρειαστεί χρόνος προκειμένου ο θεσμός αυτός να αποδώσει. Για παράδειγμα, στην Περιφέρεια Ηπείρου, από τις 357 σχολικές μονάδες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης συμπλήρωσαν σχετική ηλεκτρονική φόρμα καταγραφής περιστατικών του τοπικού Κέντρου Πρόληψης 222 σχολικές μονάδες (62%). Από αυτές, 208 σχολικές μονάδες (93,7%) δήλωσαν ότι δεν συνέβησαν περιστατικά σχολικής βίας και εκφοβισμού κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 2013-14. Δηλαδή, από τις 357 σχολικές μονάδες, μόλις 14 (3,9%) ανέφεραν 40 περιστατικά σχολικής βίας και εκφοβισμού¹⁸³. Οπωσδήποτε, αυτό το μικρό ποσοστό δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα.

4.3 Επίπεδο σχολικής μονάδας - Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Το σχολείο αποτελεί σημαντικό παράγοντα πρόληψης και αντιμετώπισης της σχολικής βίας και του εκφοβισμού. Όπως αναφέραμε όμως και παραπάνω, αποτελεί εξίσου και σημαντικό παράγοντα εμφάνισης και εκδήλωσης φαινομένων βίας και παραβατικότητας εξαιτίας του επιλεκτικού του χαρακτήρα, ο οποίος διατηρεί και διαιωνίζει τις κοινωνικές ανισότητες.

Το σχολείο είναι απαραίτητο να εφαρμόζει πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης της βίας και της παραβατικότητας, να ενημερώνει και να εκπαιδεύει τα μέλη του σε σχετικά προγράμματα, να πραγματοποιεί σχετικές έρευνες και να

---

¹⁸² Θάνος, Θ. (2017).., ό.π...

¹⁸³Βλ. Γκάτσα, Τ. (2015). Ποσοτική και ποιοτική εκτίμηση των καταγεγραμμένων περιστατικών σχολικής βίας/εκφοβισμού στους μαθητές Περιφέρειας Ηπείρου. Στο Θ. Θάνος, Α. Μπούνα & Ε. Τόλιος (Επιστ. Επιμ.), *Η έρευνα στην Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης* [Α. Τσατσάκης & Π. Σταθά, Συνεργασία], Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης. Ιωάννινα: ΠΤΝ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων & ΕΚΕ. Στο: Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός.., ό.π..π. σελ. 602.

συνεργάζεται με το υπουργείο, εξωσχολικούς φορείς αλλά και τους γονείς και τους μαθητές με σκοπό τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος, το οποίο προάγει την υγεία των μελών, τη δημιουργικότητα, την γνώση και την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης και αλληλοκατανόησης.

Οι στρατηγικές πρόληψης και αντιμετώπισης της σχολικής βίας σε επίπεδο σχολικής μονάδας περιλαμβάνουν πρακτικές οι οποίες αφορούν (α) την διοίκηση της σχολικής μονάδας, (β) την οργάνωση της εκπαιδευτικής/διδασκτικής διαδικασίας, και (γ) τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές και γενικότερα τις διαπροσωπικές σχέσεις εκπαιδευτικών-μαθητών.¹⁸⁴

Η διεύθυνση του σχολείου θα πρέπει να εφαρμόσει μέτρα, τα οποία θα αποσκοπούν στην αποφυγή του στιγματισμού, της περιθωριοποίησης και της απομόνωσης των μαθητών, στη δημιουργία ωρών ψυχαγωγίας, στην οργάνωση εκδηλώσεων, στην ενθάρρυνση ανάληψης πρωτοβουλιών και στην άρση της γραφειοκρατίας και της λογικής των εγκυκλίων¹⁸⁵. Ο στιγματισμός και η περιθωριοποίηση αντί να μειώνουν, ανακυκλώνουν, αναπαράγουν και επιδεινώνουν τη σχολική βία και παραβατικότητα των μαθητών. Οι πολιτικές σχολικής απόρριψης και η ταξινόμηση των μαθητών σε «καλούς» και «κακούς», («τάξεις αποτυχημένων») δημιουργούν «εστίες παρέκκλισης και προ-εγκληματικής κουλτούρας»¹⁸⁶.

Στο πλαίσιο του σχολείου, χρήσιμη θα ήταν και η σύνταξη με τη συμμετοχή των μαθητών ενός Σχολικού Κανονισμού Λειτουργίας τον οποίο θα τηρούν όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας. Η σύνταξη του κανονισμού θα πρέπει να μην γίνεται με βάση την κυρίαρχη ιδεολογία αλλά με βάση τις ιδιαίτερες ανάγκες και τις ιδιαίτερες πολιτισμικές αξίες των μαθητών¹⁸⁷. Οι μαθητές φαίνεται να αγνοούν και να μην τηρούν τους κανόνες του σχολείου, όταν οι ίδιοι δεν συμμετέχουν στη σύνταξή τους.

Συνήθως, ο κανονισμός προβλέπει και συνέπειες στους παραβάτες των κανόνων. Σε καμία περίπτωση, όμως, οι συνέπειες δεν πρέπει να έχουν τιμωρητικό/σωφρονιστικό χαρακτήρα. Οι εκπαιδευτικοί για την αντιμετώπιση της βίας και της παραβατικότητας των μαθητών είναι πολύ πιθανόν να χρησιμοποιήσουν τιμωρητικές τεχνικές παρά θετικές. Το μοντέλο αντιμετώπισης της σχολικής βίας που βασίζεται στην πρακτική της τιμωρίας και ότι αυτή αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για να προβεί ένας μαθητής σε μια παραβατική πράξη να την επαναλάβει,

¹⁸⁴ Βλ. Θάνος, Θ. (2017) Σχολική βία και παραβατικότητα..., όπ. π., σελ. 602.

¹⁸⁵ Βλ. Πανούσης, Γ. (2013). (Ενδο)σχολική βία..., Στο: Σχολική βία και παραβατικότητα... όπ. π., σ. 28.

¹⁸⁶ Βλ. Πανούσης, Γ. (2013). (Ενδο)σχολική βία..., όπ. π., 27.

¹⁸⁷ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). Αποκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά..., όπ. π., σσ. 33-34.

αποδείχθηκε αναποτελεσματικό.¹⁸⁸ Η τιμωρία θα πρέπει να αποτελεί την έσχατη λύση και θα πρέπει να μην έχει τη μορφή της επίπληξης ή της αποβολής αλλά τη μορφή προειδοποιητικών κυρώσεων ή τη μορφή κοινωφελούς εργασίας, όπως για παράδειγμα την επίσκεψη στα ΚΑΠΗ ή τα νοσοκομεία της περιοχής και την παροχή φροντίδας στους ηλικιωμένους ή στους ασθενείς¹⁸⁹

Επίσης, σε επίπεδο σχολικής μονάδας, θα μπορούσαν να οργανωθούν προβολές ντοκιμαντέρ και ταινιών, συζητήσεις και σεμινάρια για ενημέρωση των γονέων και των εκπαιδευτικών για τη βία και, γενικότερα, για τις συγκρούσεις στο σχολείο και τους τρόπους επίλυσή τους. Η οργάνωση αυτή θα μπορούσε να γίνει σε συνεργασία με το Τοπικό Συμβούλιο Πρόληψης της Παραβατικότητας.¹⁹⁰

Ακόμη, στο πλαίσιο του σχολείου θα μπορούσαν να αναληφθούν πρωτοβουλίες ώστε οι μαθητές που είναι απομονωμένοι, χωρίς επικοινωνία και δεν μπορούν να πουν και να μοιραστούν τα όποια προβλήματά τους με κάποιον εκπαιδευτικό, ειδικό ή σε κάποιον άλλο εθελοντή παλαιό μαθητή, ο οποίος είχε ανάλογα προβλήματα και τώρα τα έχει ξεπεράσει, και να ακούσουν τη γνώμη τους και ενδεχομένως κάποιες συμβουλές. Γιατί ένα από τα παράπονα των μαθητών είναι ότι δεν τους ακούνε¹⁹¹.

Καταλυτικό ρόλο διαδραματίζει η ύπαρξη θετικού κλίματος μέσα στο σχολείο. Το θετικό κλίμα προϋποθέτει σχέσεις εμπιστοσύνης και κατανόησης μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών, θετική στάση των εκπαιδευτικών, αποφυγή τιμωρητικών πρακτικών και αντικατάστασή τους από εναλλακτικές ειρηνικές πρακτικές επίλυσης των συγκρούσεων, ενεργή συμμετοχή των μαθητών και των γονέων και ότι οι εκπαιδευτικοί δεν θα ασκούν το επάγγελμα ως τυπική διαδικασία.¹⁹²

4.3 1 Αντιμετώπιση περιστατικών βίας από τους εκπαιδευτικούς

Είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη ότι για την αποτελεσματική αντιμετώπιση περιπτώσεων επιθετικότητας και εκδήλωσης βίας και συγκρούσεων στο σχολείο ότι

¹⁸⁸ Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική διαμεσολάβηση. Θεωρία...*, όπ...π., σελ. 61.

¹⁸⁹ Βλ. Θάνος, Θ. (2017) *Σχολική βία και παραβατικότητα...*, όπ...π., σελ. 605.

¹⁹⁰ Βλ. Κουράκης, Ν. (2009). *Μορφές σχολικής βίας και δυνατότητες αντιμετώπισης*. Στο:Θάνος, Θ. (2009). *Παιδική παραβατικότητα και σχολείο*. Αθήνα: Τόπος, σσ. 95-96.

¹⁹¹ Βλ. Κουράκης, Ν. (2009). *Μορφές σχολικής βίας...*, όπ. π., σ. 97.

¹⁹² Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο...*, όπ. π.

α) όλες οι επιθετικές συμπεριφορές δεν είναι ίδιες, β) όλοι οι άνθρωποι δεν αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο τις καταστάσεις σύγκρουσης, αλλά έχουν προσωπικό τρόπο παρέμβασης και ότι γ) το προτεινόμενο πρότυπο στηρίζεται σε δεξιότητες και αρχές επίλυσης του προβλήματος.¹⁹³

Όλοι οι εκπαιδευτικοί δεν είναι ίδιοι. Καθένας έχει τη δική του προσωπικότητα ή χαρακτηριστικό τρόπο αντιμετώπισης ως προς την επίλυση συγκρούσεων. Είναι φανερό ότι δεν υπάρχει ένας μοναδικός τρόπος αντιμετώπισης κατάλληλος για όλες τις περιπτώσεις σύγκρουσης και για όλους τους μαθητές. Γενικά μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής στάσεις- τρόπους αντιμετώπισης των εκπαιδευτικών κατά την εμφάνιση μορφών παραβατικότητας: α) την τιμωρητική και αυταρχική στάση από την πλευρά του εκπαιδευτικού, β) την διδακτική στάση που περιλαμβάνει τον εντοπισμό των κινήτρων που οδηγούν στη σύγκρουση και την παροχή συμβουλών, γ) την στάση παραγνώρισης, την αποστασιοποίησή του εκπαιδευτικού από το πρόβλημα, δ) την στάση συμβιβασμού, με την ακρόαση όλων των απόψεων των εμπλεκόμενων ατόμων, και την αναζήτηση συμφωνίας που να ικανοποιεί τον καθένα από τους εμπλεκόμενους, ε) την στάση κατευνασμού με αναζήτηση εναλλακτικών επιλογών που να αποτελούν λύσεις και να ικανοποιούν τα συμφέροντα όλων και την στ) στάση επίλυσης του προβλήματος, με τον προσδιορισμό του και του επιπέδου επίλυσής του.¹⁹⁴

Στη δημιουργία θετικού κλίματος στο σχολικό περιβάλλον σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι εκπαιδευτικοί. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να προσανατολίζεται στις προσδοκίες, στις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα, τα προβλήματα και στις ατομικές ιδιαιτερότητες του κάθε μαθητή. Οι απόψεις των μαθητών που σκιαγραφούν το προφίλ του ικανού και αποτελεσματικού εκπαιδευτικού έχουν να κάνουν με το σεβασμό του εκπαιδευτικού στις δικές τους ανάγκες και ενδιαφέροντα, στη δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης, στην ενθάρρυνση και την ενίσχυση της υπευθυνότητας του μαθητή, στην συνδιαμόρφωση κανόνων που συμβάλλουν στην οριοθέτηση της συμπεριφοράς του μαθητή, στην αποφυγή στιγματισμού, διακρίσεων και προσβολών, στην ίση μεταχείριση και αντιμετώπιση όλων των μαθητών.¹⁹⁵ Οι δεσμοί του παιδιού με το σχολείο και τα θετικά συναισθήματα που βιώνει, μπορούν να αποτρέψουν τις εκδηλώσεις παραβατικών συμπεριφορών.

¹⁹³ Χηνάς, Π. (2000). *Επιθετικότητα..*, όπ...π.. σελ.18.

¹⁹⁴ Χηνάς, Π. (2000). *Επιθετικότητα..*, ό.π.

¹⁹⁵ Βλ. Κωνσταντίνου, Χ. (2015). *Το καλό σχολείο...* κεφάλαιο 2. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού ως θεωρία, προσδοκία, υλοποίηση και αποτέλεσμα.

Στο πλαίσιο έρευνας¹⁹⁶ που αφορούσε στις απόψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τη σχολική βία και παραβατικότητα εξετάστηκαν και οι πρακτικές που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για την αντιμετώπιση της. Από την έρευνα προέκυψε ότι οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν ένα συνδυασμό και μια ποικιλία πρακτικών για την αντιμετώπιση της σχολικής βίας και παραβατικότητας, λόγω της πολυπλοκότητας των φαινομένου. Οι πρακτικές αυτές είναι ανάλογες με τα χαρακτηριστικά των παιδιών (φύλο, ηλικία, κ.λπ.) και τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς (συχνότητα, συνθήκες εκδήλωσης, ένταση, κ.λπ.) αλλά και με τις παιδαγωγικές και κοινωνικές αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για τη σχολική βία και παραβατικότητα. Οι πρακτικές που χρησιμοποιούν αρκετά συχνά οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι: προβολή θετικών χαρακτηριστικών του παιδιού, συζήτηση/προσέγγιση του παιδιού σε ατομικό επίπεδο ή σε επίπεδο τάξης, ανάθεση δραστηριοτήτων/ρόλων και παρότρυνση για εναλλακτικές συμπεριφορές, ενημέρωση των γονέων και λεκτική επίπληξη. Πρόκειται για πρακτικές που επιλέγονται με παιδαγωγικά κριτήρια, έχουν αναπτυξιακό χαρακτήρα και προσβλέπουν στην υιοθέτηση αποτελεσματικότερων μορφών συμπεριφοράς από τους μαθητές, χαρακτηρίζονται από θετική ενίσχυση, και έχουν λογική συσχέτιση με την παράβαση. Αντίθετα, από τις τιμωρητικές πρακτικές, η μόνη που χρησιμοποιείται αρκετά συχνά είναι η λεκτική επίπληξη, η οποία είναι η πιο ανώδυνη από όλες τις συναφείς.

4.3.2 Ενέργειες του εκπαιδευτικού για την πρόληψη του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο:¹⁹⁷

Για την πρόληψη του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο ο εκπαιδευτικός πρέπει:

- να συζητά με τους μαθητές για τα δικαιώματά τους, τους κανόνες συμπεριφοράς, στο σχολείο και τους τρόπους αντιμετώπισης του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο

---

¹⁹⁶ Βλ. Θάνος, Θ. (2012). *Αποκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά των μαθητών στο σχολείο...*, όπ. π. σσ. 91-92.

¹⁹⁷ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία και εκφοβισμός: αιτίες, επιπτώσεις, αντιμετώπιση*. (Επιστ. Επιμ. Τσιάντης, Γ.). Αθήνα: Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου.

- να παρέχει από νωρίς στους μαθητές κατάλληλους τρόπους έκφρασης της επιθετικότητας (όπως τα αθλήματα, οι τέχνες κτλ.) και ανάλογες ευκαιρίες για επιτεύγματα και καταξίωση
- να ενισχύει τη φιλία μεταξύ των μαθητών και να αναδεικνύει την αλληλεγγύη της παρέας των φίλων ως το πλέον κατάλληλο μέσο για την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο
- να ευαισθητοποιεί τους γονείς για το πρόβλημα, στις ατομικές και στις ομαδικές συνεργασίες
- να αντιμετωπίζει τις αιτίες απομόνωσης και περιθωριοποίησης μαθητών
- να δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ένταξη στη σχολική ομάδα των νεοφερμένων μαθητών ή των μαθητών με ειδικά προβλήματα και ανάγκες
- να ασκεί ουσιαστική εποπτεία των χώρων του σχολείου στους οποίους πιθανολογείται εκδήλωση εκφοβισμού και βίας μεταξύ των μαθητών.

4.3.3 Ενέργειες του εκπαιδευτικού για την αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.¹⁹⁸

Για την άμεση αντιμετώπιση περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο ο εκπαιδευτικός πρέπει:

- να διαβεβαιώσει το παιδί-θύμα ότι «δεν ευθύνεται το ίδιο για ότι έχει συμβεί»
- να του θυμίσει ότι το νοιάζεται και ότι ο εκπαιδευτικός μπορεί να το προστατεύει
- να του πει ότι τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν μόνο αν «σπάσει η σιωπή» και να εξηγήσει ότι η κοινοποίηση των περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο δεν αποτελεί «κάρφωμα»
- να συζητήσει το γεγονός στην ομάδα τάξης ως κάτι σοβαρό και ως ευθύνη όλων, να κινητοποιήσει την αλληλεγγύη των μαθητών
- να προτείνει στο παιδί και στην ομάδα τάξης πρακτικούς τρόπους για την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων
- να ενημερώσει αμέσως τους γονείς του παιδιού

¹⁹⁸ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία και εκφοβισμός...ό.π..*

- να ενημερώσει παράλληλα την ομάδα των εκπαιδευτικών και το διευθυντή του σχολείου
- εάν κρίνεται αναγκαίο, να ζητήσει τη βοήθεια ενός ειδικού ψυχικής υγείας.

4.3.4 Αναζήτηση βοήθειας των μαθητών στα περιστατικά σχολικής βίας

Οι μελέτες που εστιάζουν στον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές αντιμετωπίζουν τον εκφοβισμό και αναφέρουν κάποιο περιστατικό σε κάποιο πρόσωπο, αποκαλύπτουν ότι οι μισοί μαθητές που έχουν πέσει θύματα βίας δεν αναφέρουν πουθενά το γεγονός, ενώ οι υπόλοιποι μισοί συνήθως το αναφέρουν σε φίλους τους και σπανιότερα στους εκπαιδευτικούς ή τους γονείς τους.¹⁹⁹ Τα ποσοστά αναφοράς σε έναν εκπαιδευτικό μειώνονται σε μεγαλύτερους μαθητές/τριες και κυρίως στα αγόρια. Ορισμένες έρευνες απέδειξαν ότι οι μαθητές που σταμάτησαν να είναι θύματα, είχαν μιλήσει σε κάποιον για τη θυματοποίησή τους πιο συχνά (67%) από ότι οι μαθητές/τριες που παρέμειναν θύματα (46%) ή έγιναν θύματα (41%). Η αναφορά ενός περιστατικού σε εκπαιδευτικό μπορεί να προκαλέσει την αποτελεσματική του αντιμετώπιση αλλά απαιτεί και τη σωστή αντίδραση, ανταπόκριση από το εκπαιδευτικό προσωπικό.²⁰⁰

Πολλές φορές τα παιδιά που πέφτουν θύματα ενδοσχολικής βίας ή εκφοβισμού, επιλέγουν να μην μιλήσουν σε κάποιο πρόσωπο για το βίαιο περιστατικό που έχουν βιώσει. Σε πανελλαδική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Ε.Κ.Κ.Ε το 2000 και τα ευρήματα που παρουσιάζονται στη μεταπτυχιακή εργασία της Γιαννακοπούλου²⁰¹, αποκαλύπτουν ότι το 50% των μαθητών δεν αναφέρουν καθόλου τα περιστατικά βίας που βιώνουν στο σχολείο τους, ενώ το υπόλοιπο 50% οι περισσότεροι (86%) αναφέρουν τα περιστατικά σε φίλους, το 54% στην οικογένειά τους και το 22% στους

¹⁹⁹ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία...όπ...π*

²⁰⁰ Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα: Ο εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία. Ερευνητικά δεδομένα και προτάσεις*. Αθήνα: Gutenberg. σελ. 33

²⁰¹ Γιαννακοπούλου, Ε. (2014). *Ο σχολικός εκφοβισμός ως βιωμένη εμπειρία: Οι αφηγήσεις των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του νομού Αχαΐας*. [Μεταπτυχιακή Εργασία]. Πάτρα: Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία. Πανεπιστήμιο Πατρών, σσ. 17-18.

καθηγητές ή στον διευθυντή του σχολείου. Επιπλέον, έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το χαμόγελο του παιδιού στην οποία συμμετείχαν 4.999 μαθητές από 167 σχολεία, έδειξε ότι αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω ντροπής (18,5%), φόβου (15,8%), εξαιτίας της πεποίθησης ότι δεν μπορεί κάποιος να τους καταλάβει και να τους βοηθήσει (14,7%), ή δεν θέλουν να τους αποκαλούν «μαρτυριάρηδες» (14%).

Μία από τις έρευνες για τον εκφοβισμό στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκε από τους Pateraki και Houndoumadi²⁰² σε εννέα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Αθήνας. Σε τυχαίο δείγμα 1.312 μαθητών ηλικίας 8-12 ετών, ερευνήθηκε ο βαθμός στον οποίο οι γονείς και οι δάσκαλοι ενημερώνονται για τα περιστατικά θυματοποίησης. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι οι γονείς ήταν σε μεγαλύτερο βαθμό ενήμεροι σε σχέση με τους δασκάλους. Παράλληλα, τα θύματα επέλεγαν να καταγγείλουν τον εκφοβισμό που υφίστανται στους γονείς παρά στους δασκάλους τους. Αντίθετα, τα παιδιά που ασκούσαν εκφοβισμό, ανέφεραν τα περιστατικά στους δασκάλους, παρά στους γονείς. Ένα στα τέσσερα θύματα παραδέχτηκε ότι κράτησε μυστική την εμπειρία του εκφοβισμού. Τα κορίτσια παρουσιάστηκαν πιο θετικά στο να εκμυστηρευθούν το πρόβλημα τους σε κάποιο πρόσωπο που εμπιστεύονταν, σε σχέση με τα αγόρια. Τα παιδιά μικρότερων τάξεων ήταν πιο πιθανό να εμπιστευθούν τους δασκάλους τους, σε σχέση με τα παιδιά μεγαλύτερων τάξεων.

Σύμφωνα με έρευνα του Πετρόπουλου και Παπαστυλιανού²⁰³, τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, μόνο ένα μικρό ποσοστό μαθητών απευθύνονται στους εκπαιδευτικούς για να αναφέρουν ένα βίαιο περιστατικό, ενώ στη μεγάλη πλειοψηφία τους οι μαθητές εμπιστεύονται τους γονείς ή τους φίλους τους.

Στο ερευνητικό πρόγραμμα ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ²⁰⁴, που αφορούσε τη μελέτη και την καταγραφή της σχολικής βίας και του εκφοβισμού (Bullying) σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης (παιδικός σταθμός- Λύκειο), όσον αφορά τη δημοσιοποίηση των περιστατικών, προκύπτει ότι ένα στα δύο παιδιά εκμυστηρεύονται ή

---

²⁰² Pateraki, L. και Houndoumadi, A. (2001). «Bullying among Primary School Children in Athens, Greece», *Educational Psychology*, 21(2), 167-175. Στο Σαπουνά, Μ. (2006). *Ο σχολικός εκφοβισμός στο δημοτικό και το γυμνάσιο*. [Διδακτορική Διατριβή] Αθήνα: Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σελ. 89.

²⁰³ Πετρόπουλος, Ν., & Παπαστυλιανού, Α. (2001). *Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ/Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Στο Κάπαρη, Κ. (2014). *Σχολικός εκφοβισμός και θυματοποίηση στο γυμνάσιο: Ο ρόλος των εξωγενών και των ενδογενών χαρακτηριστικών του σχολείου στο πλαίσιο της οικοσυστημικής προσέγγισης*. [Διδακτορική Διατριβή] Ιωάννινα: Σχολή Επιστημών της Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, σελ. 223.

²⁰⁴ Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα...*, όπ..π.. σελ.137-138.

εμπιστεύονται τις εμπειρίες τους στους φίλους τους. Τα μικρότερα παιδιά το αναφέρουν στους γονείς τους (48,4%) και στα αδέρφια τους (26,6%). Τα αντίστοιχα ποσοστά στους εφήβους είναι μικρότερα (25% 21% αντίστοιχα). Είναι ενδιαφέρον ότι ένας στους πέντε μαθητές/τριες Πρωτοβάθμιας και ένας στους τέσσερις μαθητές/τριες Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δε μοιράζονται τις εμπειρίες τους σε κανέναν. Από την άλλη, στην Προσχολική Αγωγή, τα ποσοστά δημοσιοποίησης είναι υψηλότερα (65% το αναφέρουν σε κάποιον ενήλικα, εκπαιδευτικό ή γονέα. Η σύγκριση των ποσοστών δημοσιοποίησης εμπειριών θυματοποίησης στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης (Προσχολική, Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια) αποκαλύπτει ότι υπάρχει μια τάση μείωσης της κοινοποίησης εμπειριών θυματοποίησης με την πάροδο της ηλικίας. Τέλος, τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας, έδειξαν ότι τα κορίτσια δημοσιοποιούν τα περιστατικά που υφίστανται στους φίλους/ες και στους γονείς τους, ενώ περισσότερο τα αγόρια προτιμούν να μην πουν τίποτε σε κανέναν ή να μιλήσουν σε κάποιον άλλο (εκτός εκπαιδευτικών) ενήλικα στο σχολείο.

Στην πρόσφατη πανελλήνια έρευνα²⁰⁵ για την ενδοσχολική βία και τον εκφοβισμό του Υπουργείου Παιδείας και συγκεκριμένα τα αποτελέσματα για τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αποκάλυψαν ότι τα πρόσωπα στα οποία οι μαθητές επιλέγουν να αναφέρουν κάποιο περιστατικό βίας ή εκφοβισμού είναι οι συμμαθητές τους (35.68%), οι γονείς τους (27.99%), ο υπεύθυνος εκπαιδευτικός της τάξης (15.89%), ο διευθυντής του σχολείου (13.98%), οι εξωσχολικοί φίλοι (11.92%), κάποιο άλλο πρόσωπο (11.55%), ενώ πολλοί μαθητές δεν το ανέφεραν σε κανέναν/καμία (16.59%).

4.3.5 Γενικά αναγκαία μέτρα για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο:²⁰⁶

- Απαιτείται να διερευνηθεί συστηματικά στη χώρα μας το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο, σε όλες τις διαστάσεις, τόσο ποσοτικά, όσο και ποιοτικά

²⁰⁵ Βλ. ΥΠΕΠΘ. (2016). *Πανελλήνια έρευνα...*, όπ...π.

²⁰⁶ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία...όπ...π.*

▪ Απαιτείται να εκδοθεί άμεσα από το Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων γραπτή πολιτική αντιμετώπισης. Η πολιτική θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει τις διαδικασίες καταγραφής των συμβάντων, διορισμού υπεύθυνου εκπαιδευτικού και συμβούλου με συγκεκριμένες αρμοδιότητες, παρακολούθησης των διαδικασιών αντιμετώπισης, ενημέρωσης των μαθητών για την πρόσβαση σε σύστημα υποστήριξης, συνεργασίας με τους γονείς και οργάνωσης ουσιαστικής εποπτείας των μαθητών κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων

▪ Είναι απαραίτητη η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για την αναγνώριση και τη διαχείριση του προβλήματος

▪ Είναι αναγκαία η διαρκής παρότρυνση και υποστήριξη των γονέων για την ενεργό συμμετοχή και συνεργασία τους με το σχολείο

▪ Απαιτείται συνεχής συμβουλευτική των εκπαιδευτικών προς τους μαθητές με στόχο την ενίσχυση της μαθητικής ομάδας για την αντιμετώπιση συμβάντων εκφοβισμού και βίας στο σχολείο

▪ Απαιτείται να αναπτυχθούν προγράμματα προαγωγής της ψυχικής υγείας των μαθητών, τα οποία να εντάσσονται στο σχολικό πρόγραμμα με διαθεματικό χαρακτήρα και συνδεδεμένα με το πρόγραμμα σπουδών

▪ Απαιτείται να στελεχωθούν οι εκπαιδευτικές περιφέρειες άμεσα με ειδικούς ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων (παιδοψυχιάτρους, ψυχολόγους), οι οποίοι παρεμβαίνουν στην αντιμετώπιση ψυχοκοινωνικών προβλημάτων που εκδηλώνονται στη σχολική καθημερινή πραγματικότητα.

Το θετικό κλίμα στο σχολείο προϋποθέτει την εμπλοκή και τη συμμετοχή τόσο των μαθητών όσο και των γονέων. Οι γονείς²⁰⁷ μπορούν να συνεισφέρουν στην πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας και παραβατικότητας όταν:

- θέτουν όρια στη συμπεριφορά των μαθητών
- έχουν σαφείς προσδοκίες μέσα και έξω από το σχολείο για τα παιδιά τους
- συζητούν με τα παιδιά τους για τους κανόνες του σχολείου
- ενθαρρύνουν τα παιδιά να συζητούν για το σχολείο (π.χ., για τις δραστηριότητες και τα προβλήματα) καθώς και για τη διαδρομή από και προς το σχολείο

---

²⁰⁷ Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο...*, όπ. π., σσ. 159-160.

- εμπλέκονται στη σχολική ζωή των παιδιών ελέγχοντας τα μαθήματα, συναντούν και συζητούν με τους εκπαιδευτικούς και συμμετέχουν σε δραστηριότητες του σχολείου
- δημιουργούν δίκτυο με άλλους γονείς και συζητούν για την ασφάλεια στο σχολείο
- ελέγχουν τα προγράμματα που παρακολουθούν τα παιδιά στην τηλεόραση, στα βίντεο και στο διαδίκτυο.

Οι μαθητές²⁰⁸ μπορούν να συμβάλλουν στην πρόληψη και την αντιμετώπιση της σχολικής βίας και παραβατικότητας όταν:

- επιλύουν τις συγκρούσεις και δεν τις επιτείνουν
- εφαρμόζουν τους κανόνες του σχολείου και τις συνέπειες παραβίασής τους
- καταγγέλλουν περιστατικά βίας και παραβατικότητας στους εκπαιδευτικούς και του γονείς
- συμμετέχουν σε δραστηριότητες που συμβάλλουν στη μείωση της βίας και της παραβατικότητας στο σχολείο
- ενθαρρύνουν τους γονείς τους να επισκέπτονται το σχολείο και να συμμετέχουν σε δραστηριότητες
- συμπεριφέρονται ως μεγάλος αδερφός σε μαθητές μικρότερης ηλικίας συμμετέχουν σε προγράμματα διαμεσολάβησης

Στο πλαίσιο του διακρατικού Ευρωπαϊκού Προγράμματος ΔΑΦΝΗ ΙΙ²⁰⁹ «Πρόγραμμα Αξιολόγησης Αναγκών και Ευαισθητοποίησης για τον Εκφοβισμό και τη Βία στο σχολείο», μαθητές των δημοτικών σχολείων συμμετείχαν σε ειδικές ψυχο-εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Στόχοι ήταν η ευαισθητοποίηση και η ενδυνάμωση των μαθητών στην αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο. Μετά το τέλος της παρέμβασης αυτής παρατηρήθηκε:

- αύξηση του ποσοστού των μαθητών (από 5,5% πριν από την παρέμβαση σε 15,79% μετά την παρέμβαση) που καταφεύγουν στο διευθυντή του σχολείου όταν πέσουν θύματα εκφοβισμού και βίας
- μείωση του ποσοστού των μαθητών που δε μιλούν ποτέ σε κανέναν όταν εκφοβιστούν (από 28% πριν από την παρέμβαση σε 5,26% μετά την παρέμβαση)

²⁰⁸ Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο...*, ό.π.

²⁰⁹ Βλ. Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία...όπ..π.*

- μείωση του ποσοστού των μαθητών που δε μιλούν σε κανέναν όταν ασκήσουν εκφοβισμό και βία σε άλλο μαθητή (από 52% πριν από την παρέμβαση σε 18% έπειτα), καθώς οι μαθητές-θύτες μετά την παρέμβαση άρχισαν να μιλούν περισσότερο στους συνομηλίκους τους γι' αυτό που έκαναν (αύξηση από 23,8% πριν από την παρέμβαση σε 72,8% μετά την παρέμβαση) ή στους γονείς τους (αύξηση από 19,05% πριν από την παρέμβαση σε 45,5% μετά την παρέμβαση) ή στα αδέρφια τους (αύξηση από 10% πριν από την παρέμβαση σε 36% μετά την παρέμβαση).

Τα αποτελέσματα του προγράμματος αυτών των παρεμβάσεων δείχνουν ότι το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί.

4.4 Η Σχολική διαμεσολάβηση

Η σχολική διαμεσολάβηση αποτελεί μια πρακτική και βιωματική μέθοδο, η οποία εφαρμόζεται σε συγκεκριμένες περιστάσεις για την επίλυση των συγκρούσεων και γενικότερα των διαφορών μεταξύ των μαθητών στο σχολείο²¹⁰. Η σχολική διαμεσολάβηση αποτελεί μια εναλλακτική, ειρηνική επίλυση των συγκρούσεων στο σχολείο. Αποτελεί μια δομημένη διαδικασία με σαφή όρια, κατά την οποία δύο ή περισσότεροι μαθητές με τη βοήθεια ενός τρίτου ουδέτερου μαθητή, του διαμεσολαβητή, επιλύουν με εποικοδομητικό τρόπο τη διαφορά τους²¹¹.

Κατά τη διαδικασία της σχολικής διαμεσολάβησης οι δύο πλευρές κατανοούν με αναλυτικό τρόπο τη σύγκρουση/διαφορά και σ' ένα πλαίσιο ασφάλειας, θετικής αναγνώρισης και ισοτιμίας γίνεται σύνθεση, η οποία συμβάλλει στην επίλυση της σύγκρουσης/διαφοράς. Ο διαμεσολαβητής δεν προτείνει λύσεις, δεν είναι δικαστής, αλλά βοηθάει τις δύο πλευρές να κατανοήσουν το πρόβλημα και να προτείνουν λύσεις. Η συμμετοχή των μαθητών στη διαδικασία της διαμεσολάβησης γίνεται με την δική τους θέληση και βασίζεται στην ισότητα, την εχεμύθεια, το σεβασμό και την

---

²¹⁰ Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2011). Σχολική διαμεσολάβηση και αποκαταστατική δικαιοσύνη. Στο Θ. Θάνος (Επιστ. Επιμ.), *Η διαμεσολάβηση στο σχολείο και την κοινωνία* (39-46). Αθήνα: Πεδίο, σ. 39.

²¹¹ Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση. Εκπαιδύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού* (Χ. Καλαβρή & Η. Μιχαήλ, Συνεργασία). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 60.

εμπιστοσύνη μεταξύ όλων των μερών συμπεριλαμβανομένου και του διαμεσολαβητή.²¹²

Τα προγράμματα σχολικής διαμεσολάβησης που εφαρμόζονται σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες αποσκοπούν στην ενίσχυση της συμμετοχής των μαθητών στην αντιμετώπιση και την επίλυση των συγκρούσεων στην άμβλυνση της προκατάληψης και της αποδοχής της διαφορετικότητας και στη διαμόρφωση κανόνων για τη λειτουργία της σχολικής κοινότητας²¹³. Πιο αναλυτικά, η σχολική διαμεσολάβηση αποσκοπεί:

- στη μείωση της βίας και της παραβατικότητας στο σχολείο
- στην αποφυγή της διάλυσης των φιλικών σχέσεων
- στη μείωση των πειθαρχικών ποινών και των αποβολών
- στη δημιουργία ενός κλίματος και πλαισίου συνεργασίας όπου οι μαθητές επιλύουν τις διαφορές τους με εποικοδομητικό και δημιουργικό τρόπο
- στην εύρεση δίκαιων και αποδεκτών λύσεων στις διαφορές των μαθητών
- στην ενδυνάμωση της ισότητας και ατομικότητας
- στη χρήση τέτοιων πρακτικών και εκτός σχολικού πλαισίου
- στην «απελευθέρωση» των εκπαιδευτικών από το ρόλο της «αστυνόμησης» των μαθητών
- στη βελτίωση της σχολικής καθημερινότητας των μαθητών και, γενικότερα, του σχολείου²¹⁴.

Στην Ελλάδα δεν έχουν συγκεντρωθεί ακόμα επίσημα αποτελέσματα αξιολογήσεων προγραμμάτων διαμεσολάβησης, γιατί τα σχολεία στα οποία έχουν εφαρμοστεί τα προγράμματα αυτά είναι λίγα και η εφαρμογή έχει ξεκινήσει πρόσφατα. Στα σχολεία της χώρας που εφαρμόστηκε το πρόγραμμα της διαμεσολάβησης παρατηρήθηκε βελτίωση των επικοινωνιακών δεξιοτήτων των μαθητών που εκπαιδεύτηκαν, βελτίωση της διαχείρισης των αρνητικών συναισθημάτων και μείωση του αριθμού των συγκρούσεων.²¹⁵

---

²¹² Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση...*, όπ. π., σ. 60.

²¹³ Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση...*, όπ. π., σ. 65.

²¹⁴ Βλ. Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση...*, όπ. π., σ. 61.

²¹⁵ Θάνος, Θ. (2011). (Επιστ. Επιμ.). *Η Διαμεσολάβηση στο σχολείο...*, όπ.π., σελ 51.

Βασικός σκοπός του προγράμματος της διαμεσολάβησης είναι η ειρηνική αντιμετώπιση των συγκρούσεων μεταξύ μαθητών αντί της τιμωρίας και της απόρριψης. Ειδικότεροι στόχοι αποτέλεσαν²¹⁶:

- η καλλιέργεια των αρχών της ισότητας, του αλληλοσεβασμού, της εμπιστοσύνης, της ομαδικότητας, της συνεργασίας, της ενσυναίσθησης και της δικαιοσύνης
- ο εφοδιασμός των μαθητών με δεξιότητες επικοινωνίας
- η ευαισθητοποίηση των μαθητών στη διαχείριση συγκρούσεων
- η βελτίωση των σχέσεων μεταξύ μαθητών
- η δημιουργία θετικού κλίματος και συνύπαρξης

Η διαμεσολάβηση στη Ελλάδα άρχισε να εφαρμόζεται από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 και μετά. Είναι μια διαδικασία κατά την οποία ένα τρίτο άτομο, αμερόληπτο, συνήθως μαθητής, βοηθάει τις εμπλεκόμενες πλευρές σε ένα περιστατικό σύγκρουσης ή διαφωνίας.²¹⁷

Η διαμεσολάβηση, χωρίς την παρουσία κάποια εξουσιαστικής αρχής, αποτελεί ένα ελεύθερο πλαίσιο έκφρασης και διαλόγου, εξασφαλίζοντας το σεβασμό μεταξύ των εμπλεκόμενων πλευρών/μαθητών, οι οποίοι έχουν ενεργό ρόλο στην όλη διαδικασία. Επιπλέον, η πρακτική της διαμεσολάβησης θεωρείται ότι διαδραματίζει παιδαγωγικό ρόλο στους μαθητές με παραβατική συμπεριφορά, εφόσον τους δίνεται η δυνατότητα να συνειδητοποιήσουν με άμεσο τρόπο τις συνέπειες των πράξεών τους στο «θύμα» αλλά και την κοινωνία γενικότερα.²¹⁸ Με την ένταξη της διαμεσολάβησης στο σχολικό πρόγραμμα αναμένεται:²¹⁹

- Η μείωση των εντάσεων και των συγκρούσεων στο σχολείο και η ενίσχυση των φιλικών σχέσεων
- Η μείωση της παραβατικότητας και των τιμωρητικών πρακτικών και κυρίως των αποβολών
- Η ανάπτυξη και δημιουργία θετικού κλίματος και συνεργασίας μεταξύ των μαθητών, οι οποίοι θα επιλύουν τις διαφορές τους αυτόνομα και εποικοδομητικά.
- Η ενδυνάμωση της ατομικότητας και της ισότητας

---

²¹⁶ Θάνος, Θ. (2011). (Επιστ. Επιμ.). Η Διαμεσολάβηση στο σχολείο..., όπ.π., σελ 52.

²¹⁷ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική Διαμεσολάβηση. Θεωρία..., όπ...π., σελ. 113-115.

²¹⁸ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική Διαμεσολάβηση. Θεωρία..., ό.π.

²¹⁹ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική Διαμεσολάβηση. Θεωρία..., όπ., σελ116.

- Η ανάπτυξη στρατηγικών για τη διαχείριση μελλοντικών προβλημάτων
- Η βελτίωση της ποιότητας της σχολικής καθημερινότητας των μαθητών και, γενικότερα, του σχολείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Έρευνες

5.1 Έρευνες για τις απόψεις των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Τα τελευταία χρόνια οι έρευνες για τη σχολική βία στρέφουν το ενδιαφέρον τους στις απόψεις των εκπαιδευτικών οι οποίες έχουν ιδιαίτερη σημασία διότι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί έχουν την δυνατότητα να αξιολογήσουν το φαινόμενο της σχολικής βίας, των μορφών, της έκτασης και τη διαχείριση του ζητήματος. Επιπλέον, ο ρόλος τους στην πρόληψη και αντιμετώπιση της σχολικής βίας θεωρείται πολύ σημαντικός γιατί αποτελούν την επίσημη κοινωνική αντίδραση σε τέτοια φαινόμενα.²²⁰

Στην έρευνα των Τσίγκανου, Δασκαλάκη και Τσαμπαρλή (2004)²²¹ που έγινε σε 1075 εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, εξετάζονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών για τη σχολική βία και παραβατικότητα των μαθητών στο σχολείο, τους συμμαθητές τους και τους εκπαιδευτικούς τους. Αναφορικά με τη βία που ασκείται στο σχολικό περιβάλλον, το 1/3 και πλέον των εκπαιδευτικών του δείγματος αναφέρει ότι οι καταστροφές του σχολικού κτιρίου, σπάσιμο τζαμιών και η ρύπανση του σχολείου από μαθητές αποτελούν «συχνό/ πολύ συχνό» φαινόμενο. Στην κατηγορία βία των μαθητών κατά των εκπαιδευτικών, η πλειονότητα των εκπαιδευτικών αναφέρει ότι εκδηλώνεται «σπάνια» ή «ποτέ»

Αντίθετα σε περιστατικά βίας μαθητών προς τους συμμαθητές τους εκδηλώνονται «συχνά/ πολύ συχνά», σύμφωνα πάντα με τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών και αφορούν: λεκτική βία (1/3 των εκπαιδευτικών Γυμνασίου και 1/5 των εκπαιδευτικών Λυκείου), καυγάδες (2/5 των εκπαιδευτικών Γυμνασίου και το 16,5% των εκπαιδευτικών Λυκείου) και συμπλοκές (30% στο γυμνάσιο και 10,2 % στο Λύκειο).

Τα ποσοστά των περιστατικών βίας ενώ εμφανίζονται υψηλότερα στο Γυμνάσιο σε σχέση με το Λύκειο, όταν υπάρχει η χρήση ουσιών (ναρκωτικών, αλκοόλ και τσιγάρων) τα ποσοστά είναι πιο υψηλά στο Λύκειο σε σχέση με το Γυμνάσιο. Η πιο συχνή μορφή χρήσης κάποιας ουσίας είναι το κάπνισμα. Το 1/4 των εκπαιδευτικών

²²⁰ Θάνος, Θ. (2017). Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα..., όπ..π., σελ. 567.

²²¹ Τσιγκάνου, Ι., Δασκαλάκη, Κ. – Η. & Τσαμπαρλή, Δ. (2004). Εικόνες και αναπαραστάσεις βίας στο ελληνικό σχολείο. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. Στο: Θάνος, Θ. (2015). *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Έρευνών απάνθισμα*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 413.

του Λυκείου αναφέρει ότι οι μαθητές καπνίζουν «πολύ συχνά», και τα 2/5 «συχνά» (δηλαδή, το 65% των μαθητών Λυκείου καπνίζει «συχνά» ή «πολύ συχνά»). Στο Γυμνάσιο, το 11,5% των εκπαιδευτικών αναφέρει ότι οι μαθητές καπνίζουν «πολύ συχνά» και το 1/3 «συχνά» (δηλαδή, το 45% των μαθητών του Γυμνασίου καπνίζει «συχνά» ή «πολύ συχνά»).

Σε έρευνα της Μ. Χριστοφή (2015)²²², 153 εκπαιδευτικοί δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δήλωσαν ότι η εμφάνιση αποκλίνουσας συμπεριφοράς των μαθητών στο σχολείο αποτελεί «λίγο» συχνό φαινόμενο. Οι εκπαιδευτικοί διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τη θέση και τον πληθυσμό που εντάσσεται το σχολείο. Στις περιοχές με πληθυσμό πάνω από ένα εκατομμύριο κατοίκους, οι εκπαιδευτικοί των σχολείων των περιοχών αυτών θεωρούν ότι η αποκλίνουσα συμπεριφορά των μαθητών αποτελεί «αρκετά» συχνό φαινόμενο, σε αντίθεση με τους εκπαιδευτικούς που υπηρετούν σε περιοχές με λιγότερο πληθυσμό. Καμία αποκλίνουσα μορφή συμπεριφοράς των μαθητών που αφορά την ομαλή διεξαγωγή της διδακτικής διαδικασίας και τη σχολική περιουσία δεν αναφέρθηκε από τους εκπαιδευτικούς ότι παρατηρήθηκε «πολύ» ή «αρκετά» συχνά. Οι μόνες μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς που εκπαιδευτικοί του δείγματος δήλωσαν ότι παρατηρούνται «αρκετά» συχνά είναι η λεκτική βία και οι αρνητικές χειρονομίες. Ως προς τους παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνιση αποκλίνουσας συμπεριφοράς των μαθητών, οι εκπαιδευτικοί αξιολογούν ως πιο σημαντικούς αυτούς που συνδέονται με την οικογένεια των μαθητών («ανεπαρκής γονεϊκός έλεγχος» 81%, «οικογενειακή δυσαρμονία» 79%, «χαμηλή οικονομική κατάσταση της οικογένειας» 41%).

Από τις έρευνες στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις απόψεις των εκπαιδευτικών, προκύπτει ότι η σχολική βία δεν αποτελεί συχνό φαινόμενο. Ωστόσο, ορισμένες μορφές σχολικής βίας, όπως η λεκτική βία, αποτελούν αρκετά συχνό φαινόμενο. Ως προς τους παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνιση σχολικής βίας από τους μαθητές, οι εκπαιδευτικοί αξιολογούν ως σημαντικότερους εκείνους που σχετίζονται με την οικογένεια των μαθητών.²²³

---

²²² Χριστοφή, Μ. (2015). Εθνοπολιτισμική Ετερότητα και αποκλίνουσα συμπεριφορά των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Οι απόψεις των εκπαιδευτικών και των μαθητών. [Διδακτορική Διατριβή] Ιωάννινα: ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Στο: Θάνος, Θ. (2015). *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Ερευνών απάνθισμα*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 414.

²²³ Θάνος, Θ. (2015). *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Ερευνών απάνθισμα*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 414.

5.2 Έρευνες για τις απόψεις των μαθητών για τη σχολική βία

Στο παρόν κεφάλαιο έγινε μια προσπάθεια καταγραφής των απόψεων μαθητών για τη σχολική βία άλλων σχετικών ερευνών.

Στην παρούσα μελέτη θα παρουσιαστούν στοιχεία σχετικά με τη βία και τον εκφοβισμό που προέρχονται από την έρευνα «ΜΕΓΑΛΩΝΟΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ, ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ, Γίτσα Κοτταρίδη, Ελένη Βαλάσση-Αδάμ, Μαρία Μαλικιώση- Λοϊζου, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2007» (1). Η μελέτη έγινε τον Μάρτιο του 2006, στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Οι πληροφορίες προέρχονται από τα ίδια τα παιδιά και από τους εκπαιδευτικούς τους. Το δείγμα περιλάμβανε 102 σχολικές μονάδες της περιοχής και συγκεκριμένα 1092 παιδιά της Ε΄ Δημοτικού, 494 παιδιά της Β΄ Γυμνασίου και 393 παιδιά Β Λυκείου/ ΤΕΕ.²²⁴

Στο ερώτημα αν υπάρχουν παιδιά που συμπεριφέρονται άσχημα στο σχολείο, 63% των παιδιών Δημοτικού, 51% παιδιών Γυμνασίου και 36% μαθητών Λυκείου απαντούν ΝΑΙ. Στην ερώτηση αν έχουν φερθεί άσχημα σε άλλα παιδιά στο σχολείο, ΝΑΙ απαντούν 33% στο Δημοτικό, 35% στο Γυμνάσιο, 34% στο Λύκειο. Δηλαδή, ένα στα τρία παιδιά και στις τρεις βαθμίδες, παραδέχεται ότι έχει κι αυτό φερθεί άσχημα σε άλλα παιδιά.

Στην ίδια έρευνα, οι μαθητές, στις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν στις ομαδικά εστιασμένες συνεντεύξεις, έδωσαν ολοκληρωμένους ορισμούς σχετικά με τον εκφοβισμό. Ανέφεραν ότι τον θεωρούν υπαρκτό πρόβλημα στα σχολεία τους. Θεωρούν ότι είναι συμπεριφορά που αποσκοπεί στην υποτίμηση, την πρόκληση αγωνίας και φόβου και την έκθεση του θύματος σε κατάσταση ανασφάλειας και οδύνης. Οι μαθητές προσδιορίζουν ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών εκφοβισμού όπως τη λεκτική και σωματική κακοποίηση, την κλοπή, την απειλητική συμπεριφορά, τα πειράγματα, την εξύβριση, τον σαρκασμό, την επιβολή, τον αποκλεισμό του θύματος από τη συμμετοχή του σε παρέες και τον εξαναγκασμό. Αντιλαμβάνονται ότι έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική κατάσταση του θύματος και ειδικότερα στην εικόνα εαυτού και την αυτοεκτίμηση, στο συναίσθημα, στην αίσθηση ευεξίας και στην προσωπική ασφάλεια του μαθητή. Η επικρατέστερη μορφή εκφοβισμού στο δημοτικό σχολείο, σύμφωνα με τους μαθητές, είναι υβριστικά λόγια, λεκτικές

---

²²⁴ Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α. (2010). *Ομαδική Βία και επιθετικότητα στα Σχολεία*. (Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. σσ. 99-102.

απειλές, καταστροφές προσωπικών αντικειμένων και συμπεριφορές που καταλήγουν στην κοινωνική απομόνωση (όπως κουτσομπολιό ή διάδοση φημών).

Ως προς τις προσπάθειες του σχολείου να αντιμετωπίσει τα περιστατικά βίας και εκφοβισμού, οι μαθητές διατύπωσαν αρνητικές απόψεις. Κατά την άποψή τους, το σχολείο προσεγγίζει τον εκφοβισμό αποσπασματικά και περιορίζεται να αντιμετωπίζει περιπτώσεις γεγονότων σωματικής κακοποίησης. Θεωρούν ότι το σχολείο δεν παίρνει συγκεκριμένες και συστηματικές πρωτοβουλίες. Τα κύρια κριτήρια που χρησιμοποιούν οι μαθητές στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας του σχολείου εστιάζουν στο ρόλο των εκπαιδευτικών. Ειδικότερα αυτά αφορούν στον εποπτικό ρόλο των εκπαιδευτικών, στην ανταπόκριση των εκπαιδευτικών στις επικλήσεις τους και στην δυνατότητα των εκπαιδευτικών να εμπεριέχουν τις ανησυχίες τους και να παρεμβαίνουν άμεσα και προστατευτικά. Οι μαθητές, ως προς αυτά τα κριτήρια, αξιολογούν γενικά τους εκπαιδευτικούς αρνητικά. Επίσης, συσχετίζουν την λύση να απευθύνονται στους δασκάλους, με κινδύνους που ίσως θα δυσκολέψουν την θέση τους. Ιδιαίτερα σε σχέση με την πιθανή αδυναμία της αντιμετώπισης των περιστατικών εκφοβισμού που αναφέρουν και την ανικανότητα να προστατευθεί ο μαθητής από τα αντίποινα του δράστη. Αυτά φαίνεται ότι λειτουργούν σε πολλές περιπτώσεις αποτρεπτικά στο να απευθύνονται οι μαθητές για βοήθεια στους εκπαιδευτικούς.

Οι μαθητές επίσης, ανέφεραν ότι θεωρούν και τους γονείς τους μία εναλλακτική σημαντική πηγή υποστήριξης και βοήθειας στην αντιμετώπιση του εκφοβισμού. Απευθύνονται συνήθως σε αυτούς όταν έχουν αποτύχει οι άλλες προσπάθειές τους για να διαχειριστούν το πρόβλημα. Οι γονείς σύμφωνα με τους μαθητές είναι η τελευταία γραμμή άμυνας. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, οι μαθητές ανησυχούν ότι οι γονείς τους μπορεί να αντιδράσουν δίχως την απαιτούμενη ψυχραιμία και να οδηγηθούν σε ακατάλληλες και εκδικητικές παρορμητικές πράξεις. Δεύτερον, φοβούνται ότι εάν εμπλέξουν τους γονείς τους στη συνέχεια είναι δυνατόν να αντιμετωπίσουν στο σχολείο την κοροϊδία των συμμαθητών τους. Ορισμένοι μαθητές αναφέρουν επιπλέον ότι αποφεύγουν να ζητήσουν τη βοήθεια των γονέων τους για να μην τους φέρουν σε δύσκολή θέση και τους στεναχωρήσουν. Όλοι συμφωνούν όμως ότι θέλουν από τους γονείς τους να τους έχουν προετοιμάσει στο πώς να αντιμετωπίζουν δύσκολες καταστάσεις και να τους προτείνουν αποτελεσματικούς πρακτικούς τρόπους.

Τη σχολική χρονιά 2007-08²²⁵ πραγματοποιήθηκε μία έρευνα σε μαθητές του Βαρβακειού Πειραματικού Γυμνασίου για τις πολιτικές που εφαρμόζουν τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο θέμα της διαχείρισης της σχολικής βίας, και είχε ως στόχο να επιλέξουν οι μαθητές την πολιτική αντι-βίας που θεωρούν καταλληλότερη για το σχολείο τους. Κι επειδή η επιλογή της πολιτικής δεν μπορεί να μην λαμβάνει υπόψη τις στάσεις των μαθητών απέναντι στο σχολείο, αναζητήθηκαν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του «αδανικού» σχολείου και διερευνήθηκαν οι σχέσεις των μαθητών με τους συμμαθητές τους καθώς και με τους άλλους παράγοντες της σχολικής ζωής. επεξεργασία των ερωτηματολογίων έδειξε πως για την πλειονότητα των μαθητών «αδανικό» είναι το σχολείο που προκαλεί το ενδιαφέρον των μαθητών (36,3%), είναι όμορφο, καθαρό, με πολύ πράσινο και υποδομή για τα άτομα με ειδικές ανάγκες (13,3%) κι επιπλέον ενθαρρύνει τη συνεργασία και την ομαδικότητα (9,3%), το διάλογο και τις δημοκρατικές διαδικασίες (9,3%).

Οι μισοί περίπου (46,3%) χαρακτηρίζουν αρκετά καλές τις σχέσεις τους με τους καθηγητές τους και πιστεύουν πως οι καθηγητές εκτιμούν τους μαθητές που συνδυάζουν καλή επίδοση στα μαθήματα και καλή συμπεριφορά. Οι ίδιοι, στην πλειονότητά τους, είναι καλοί έως πολύ καλοί μαθητές. Αυτό που φαίνεται πως τους ενοχλεί ιδιαίτερα είναι όταν οι καθηγητές τους, τους προσβάλλουν (25,6%), τους υποτιμούν (18,9%) και τους στιγματίζουν (16,7%). Τη στάση τους απέναντι στους συμμαθητές τους θα τη χαρακτήριζαν φιλική (84,1%). Το 19,3% αναφέρει τη βίωση βίας μέσα στην οικογένεια ως κύριο αίτιο που ωθεί κάποιο μαθητή να ασκήσει βία. Το 17,4% αναφέρει την εκδίκηση και τον εντυπωσιασμό των συμμαθητών και των φίλων, το 9,6% την επιβεβαίωση της δύναμης και το 7,8% την έλλειψη αγάπης. Κατά την άποψη των μαθητών τα φαινόμενα σχολικής βίας τα ευνοούν κατά κύριο λόγο η συμμετοχή σε ομάδες και παρέες που ασκούν βία (54,4%), η υπερβολική ενασχόληση με ηλεκτρονικά παιχνίδια βίας (68,7%) καθώς και η παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων βίας (23,7%). Αντιθέτως, στη μείωση της σχολικής βίας μπορούν να συμβάλλουν η ενασχόληση με τον αθλητισμό (40,4%), η επαφή με τη φύση μέσω εκδρομών και δραστηριοτήτων διαφόρων συλλόγων (18,9%) και η συμμετοχή σε πολιτιστικά, περιβαλλοντικά και αγωγής υγείας προγράμματα (16,3%). Η οικογένεια

---

²²⁵ Μπελογιάννη, Μ. (2010). Το πρόβλημα της βίας και της επιθετικότητας σε ένα σχολείο της Αθήνας. Από τη διάγνωση στη θεραπεία. Αναφ. στο: Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α. (2010). *Ομαδική Βία...*, ό.π., σελ. 134-137.

πρωτίστως (40%) κι εν συνεχεία το σχολείο (25,6%) θα πρέπει να κινητοποιηθούν για την αντιμετώπιση της σχολικής βίας. Και οι ίδιοι οι δράστες όμως πρέπει να μάθουν να ελέγχουν τον εαυτό τους (9,3%). Οι μαθητές δηλώνουν πως ο καλύτερος τρόπος για να αποτραπεί ένας πιθανός δράστης να ασκήσει βία για δεύτερη φορά είναι η επίλυση των διαφορών δράστη-θύματος μέσω του διαλόγου (41,9%). Δε λένε όχι στην αρωγή από ειδικά εκπαιδευμένους μαθητές-διαμεσολαβητές (23%), ωστόσο οι μισοί από αυτούς δεν επιθυμούν να παίξουν αυτό το ρόλο (51,9%), ενδεχομένως επειδή ο θεσμός τους είναι άγνωστος. Το πιο σημαντικό προσόν που θα πρέπει να έχει ο μαθητής-διαμεσολαβητής είναι η επικοινωνιακή ικανότητα (40,4%). Έπεται το να έχει σωστά εκπαιδευτεί (13,3%). Πολύ θετικοί είναι οι μαθητές στη δημιουργία «ομάδας φιλίας», δηλαδή μιας ομάδας από μαθητές ευαισθητοποιημένους σε θέματα σχολικής βίας που θα έχουν ως στόχο τη δημιουργία και ασφαλώς τη διατήρηση ενός κλίματος ασφάλειας στο χώρο του σχολείου και ως κύριο μέλημά τους την υποστήριξη όσων γίνονται ή τείνουν να γίνουν θύμα-τα σχολικής βίας καθώς και την ενίσχυση της ενσυναίσθησης στους μαθητές-δράστες. Το 51,5% των μαθητών δηλώνουν πως επιθυμούν να ανήκουν σε ομάδα «φιλίας» και ως πρώτο τρόπο, για να βοηθήσουν τους μαθητές-θύματα, επιλέγουν την τόνωση του αισθήματος αυτοπεποίθησης (33,7%).

Μια πρόσφατη έρευνα²²⁶ με τίτλο «Ποιές είναι οι αντιλήψεις των μαθητών του γυμνασίου σχετικά με το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας» διεξήχθη στο 5^ο Γυμνάσιο Πτολεμαΐδας και δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα του σχολείου. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά το μήνα Νοέμβριο του 2014 στα πλαίσια του αντίστοιχου προγράμματος για την ενδοσχολική βία, με στόχο να ανιχνεύσει και να αποτυπώσει τις αντιλήψεις των παιδιών για τη σχολική βία. Επιλέχτηκαν ως υποκείμενα οι μαθητές της Α' γυμνασίου του 5ου γυμνασίου Πτολεμαΐδας σε τυχαία δειγματοληψία. Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει επτά (7) ερωτήματα ανοιχτού τύπου και ένα οδηγό που πρέπει να συμπληρώσουν τα παιδιά. Συγκεντρώθηκαν λοιπόν κατά τη διάρκεια της έρευνας πενήντα έξι (56) απαντημένα ερωτηματολόγια όπου απάντησαν τελικά 28 αγόρια και 28 κορίτσια. Από τους 56 μαθητές οι 43 είναι ελληνικής καταγωγής, 3 αλβανικής καταγωγής και 11 δεν σημείωσαν την καταγωγή τους. Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων είναι αρκετά ικανοποιητικό και ένα μεγάλο

---

²²⁶ Βλ. Οι αντιλήψεις των μαθητών του Γυμνασίου για την ενδοσχολική βία, από την εφημερίδα του 5^{ου} Γυμνασίου Πτολεμαΐδας. (Νοέμβριος 2014). Ηλεκτρονική Διεύθυνση: <http://e-ptolemeos.gr/erevna-i-antilipsis-ton-mathiton-tou-gimnasiou-gia-tin-endoscholiki-via-apo-tin-efimerida-tou-5ou-gimnasiou/>

ποσοστό των γονέων είναι απόφοιτοι τουλάχιστον δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το επαγγελματικό τους προφίλ εμφανίζεται σχετικά καλό, με μεγάλο ποσοστό δημοσίων-ιδιωτικών υπαλλήλων και περιορισμένο αριθμό γονέων αγροτών ή εργατών και στην πλειοψηφία τους ανήκουν στη μεσαία τάξη. Μετά από την επεξεργασία των απαντήσεων που έδωσαν τα υποκείμενα της έρευνας παρατηρούμε τα εξής: Η πλειοψηφία των μαθητών χαρακτηρίζει ως βία τη βία που ασκείται στο σχολείο από τους μαθητές και την επιμερίζουν σε ψυχολογική, σωματική, λεκτική ή σεξουαλική βία στο σχολείο. Περισσότεροι από το 1/3 των μαθητών θεωρούν λάθος την ύπαρξή της και 23 μαθητές, περισσότεροι από τους μισούς δεν εξέφρασαν άποψη. Σχετικά με τις μορφές της βίας η πλειοψηφία των μαθητών ανέφερε αρκετές μορφές της. Σχετικά με τη 3η ερώτηση (έχεις δεχτεί βία, πόσο συχνά) 35 μαθητές (17 αγόρια και 18 κορίτσια) απάντησαν όχι, 18 μαθητές (9 αγόρια και 9 κορίτσια) απάντησαν ναι. Σχετικά με τη συχνότητα των περιπτώσεων εκδήλωσης βίας 19 μαθητές απάντησαν όχι συχνά. Σχετικά με τη 4η ερώτηση (έχεις ασκήσει βία, πόσο συχνά) 41 μαθητές (17 αγόρια και 24 κορίτσια) απάντησαν όχι, 12 μαθητές (9 αγόρια και 3 κορίτσια) απάντησαν ναι. 3 μαθητές δεν απάντησαν. Στο υπο-ερώτημα γιατί όχι στην άσκηση βίας απάντησαν μεμονωμένα με μικρά ποσοστά απαντώντας ότι το θεωρούν κακή συνήθεια, δεν θέλουν να στενοχωρούν τους άλλους και να κάνουν στους άλλους ότι δεν δέχονται από αυτούς. Σχετικά με τη 5η ερώτηση (αιτία άσκησης βίας των παιδιών)—των μαθητών απάντησαν ότι ή ασκούν βία επειδή δέχτηκαν βία, ή λόγω μιμητισμού των συγγενών, φίλων ή λόγω του ότι έχουν μάθει να λύνουν τα προβλήματά τους με τη βία, 13 μαθητές θέτουν ως αιτία την επιθυμία να πληγώσουν το θύμα, να φανούν ανώτεροι, 6 μαθητές λόγω ζήλειας και 8 λόγω ρατσιστικής συμπεριφοράς (μη αποδοχής της διαφορετικότητας) και 7 μαθητές για μαγκιά. Απαντήσεις με ποσοστά από έναν 2, 3, 4 μαθητές εστιάζουν στην αντιπάθεια, την υπεροχή του θύτη, την ύπαρξη διαφορών και την εκδίκηση. Σχετικά με τη 6η ερώτηση (Τι φταίει για την αύξηση της ενδοσχολικής βίας σήμερα) 1/3 μαθητών αποδίδουν την αιτία στην κακή ανατροφή, παραμέληση των παιδιών, την καταπίεση από τους γονείς και στην ενδοοικογενειακή βία, 15 μαθητές αποδίδουν την αιτία στα βιντεοπαιχνίδια, τις ταινίες, τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο, 8 μαθητές στις κακές παρέες, την έλλειψη φίλων, την ανάγκη να γίνουν δημοφιλείς και μέλη μιας παρέας, 7 μαθητές τη μαγκιά και την επίδειξη δύναμης, 5 μαθητές κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, 5 μαθητές δεν απάντησαν.

Σχετικά με την 7η ερώτηση (Τρόποι αντιμετώπισης η περιορισμού) περισσότεροι από το 1/3 προβάλλουν την ενημέρωση-επιμόρφωση εκπαιδευτικών/γονέων, την καλύτερη επιτήρηση από τους εκπαιδευτικούς, την ενεργό δράση και συνεργασία μεταξύ τους. Το 1/3 μαθητών αναφέρει τη συμμετοχή μαθητών σε δράσεις, δραστηριότητες, προγράμματα ευαισθητοποίησης, την συζήτηση με ειδικούς, γονείς και δασκάλους για λήψη βοήθειας, 8 μαθητές την πνευματική καλλιέργεια των παιδιών, την αυτοβελτίωση, με σωστή ανατροφή για σεβασμό του άλλου, επίλυση διαφορών με συζήτηση, 5 την ύπαρξη ψυχολόγων στα σχολεία και 7 δεν απάντησαν. Φαίνεται ότι οι μαθητές που συμμετείχαν στην έρευνα σε ικανοποιητικό βαθμό αντιλαμβάνονται την ουσία του φαινομένου, κατανοούν την αρνητική του διάσταση και το καταδικάζουν σε μεγάλο ποσοστό εκτός από μικρό δείγμα μαθητών που δεν εκφέρουν γνώμη. Έχουν γνώσεις στο ζήτημα των μορφών της ενδοσχολικής βίας, άρα μπορούν να την αναγνωρίσουν και να την ταυτοποιήσουν.

Αντιλαμβάνονται αρκετά εύστοχα τις αιτίες που υποθάλλουν περιστατικά βίας και επισημαίνουν κάποιους παράγοντες αύξησης της βίας όπως η έλλειψη προτύπων, γονεϊκής προστασίας και η επίδραση των ΜΜΕ και των φίλων που έχουν παράγοντες δηλαδή που αναφέρονται από τους ειδικούς και εντοπίζουν εξίσου ορθά βασικούς τρόπους καταστολής του φαινομένου. Συμπερασματικά οι μαθητές της Α γυμνασίου σε μεγάλο ποσοστό Ελληνικής καταγωγής, με γονείς μεσαίας τάξης και μέσου επιπέδου μόρφωσης διαθέτουν σαφή εικόνα του φαινομένου της ενδοσχολικής βίας, μπορούν να την αναγνωρίσουν και να την παρατηρήσουν γύρω τους, έχουν υπόψη τους την κατηγοριοποίησή της σε μορφές, κατανοούν τα βαθύτερα αίτια και τους παράγοντες που συντελούν στην αναπαραγωγή περιστατικών βίας στο σχολείο και τονίζουν τη σημασία της μόρφωσης, της σωστής αγωγής του παιδιού όσο και της στήριξης από ειδικούς και της επιμόρφωσης των γονέων-εκπαιδευτικών ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν με μεγαλύτερο επιστημονική επάρκεια τέτοια θέματα. Τα ερευνητικά δεδομένα συμφωνούν με τα δεδομένα των επιστημόνων που κάνουν λόγο για την επίδραση των ΜΜΕ, της έλλειψης των γονεϊκών προτύπων- κοινωνικών αξιών και της παρέας και εστιάζουν στην αξιοποίηση του θεσμού της εκπαίδευσης με στόχο την καλλιέργεια του μηνύματος αποδοχής της διαφορετικότητας και σεβασμού του καθένα μέσα από το γνωστικό αντικείμενο μαθημάτων όπως Ν. γλώσσα, θρησκευτικά, φυσική αγωγή, εικαστικά κα. Οι γονείς και οι παιδαγωγοί πρέπει να

βοηθούν το παιδί να διοχετεύει τα συναισθήματα του σε κοινωνικοποιημένες εκδηλώσεις.

Η έρευνα της Αθανασιάδου, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή,²²⁷ σχεδιάστηκε για να διερευνήσει ποιοτικά τις εμπειρίες εκφοβισμού των μαθητών/τριών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δίνοντας έμφαση στις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στα φύλα. Με τη χρήση ομαδικών ημιδομημένων συνεντεύξεων, στόχος ήταν η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι μαθητές και οι μαθήτριες κατασκευάζουν την έννοια της σχολικής βίας και του εκφοβισμού, τους ορισμούς που αποδίδουν, στο πλαίσιο των κοινωνικών του σχέσεων και αλληλεπιδράσεων και ο εντοπισμός των διαφορών ως προς το φύλο.

Στην έρευνα συμμετείχαν τελικά 95 μαθητές και μαθήτριες (50 αγόρια και 45 κορίτσια) της Γ΄ Γυμνασίου και της Α΄ Λυκείου. (15 και 16 ετών αντίστοιχα). Σε γενικές γραμμές οι μαθητές/τριες ορίζουν τον εκφοβισμό ως συστηματική κατάχρηση εξουσίας. Για παράδειγμα, τα αγόρια όρισαν τον εκφοβισμό σαν μια πράξη κατά την οποία ένας μαθητής «εκβιάζει ή απειλεί κάποιον άλλο για να τον πείσει για κάτι» ή «για να κάνει τον άλλον να φοβάται». Παρόμοια τα κορίτσια συμφώνησαν ότι εκφοβισμός σημαίνει «να κάνεις τον άλλο να σε φοβάται, δηλαδή να τον απειλείς για να πετύχεις κάτι» Ένα κορίτσι συγκεκριμένα εξήγησε ότι εκφοβισμός είναι «η χρήση οποιουδήποτε τρόπου προκαλεί φόβο, είτε σωματικό, είτε ψυχολογικό, για να πετύχει ο χρήστης του εκφοβισμού αυτό που θέλει, που μπορεί να είναι εντελώς άσχετο με το αντικείμενο της απειλής» Όσον αφορά τις συμπεριφορές εκφοβισμού, τα αγόρια άλλες φορές αρνήθηκαν την «κακή» πρόθεση, καθώς και τις αρνητικές συνέπειες του εκφοβισμού στα θύματα, θεωρώντας ανάλογες συμπεριφορές ως «πλάκα» ή «αστείο» μεταξύ τους. Τα κορίτσια από την άλλη αξιολόγησαν αρνητικά τον εκφοβισμό, εκδηλώνοντας ταυτόχρονα συμπάθεια και κατανόηση για τα θύματα.

---

²²⁷ Βλ. Αποτελέσματα ποιοτικής έρευνας : Η εμπειρία του εκφοβισμού μεταξύ μαθητών/μαθητριών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, Στο Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. – Κουϊμτζή. (2012). Σύγχρονα ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα: Ο εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία. Ερευνητικά δεδομένα και προτάσεις. Αθήνα: Gutenberg., σσ.147-151.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Η ΕΡΕΥΝΑ/Μεθοδολογία έρευνας

6.1 Πρωτοτυπία/Σημαντικότητα της έρευνας

Οι περισσότερες έρευνες στο θέμα της σχολικής βίας έχουν πραγματοποιηθεί στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και στηρίζονται στις απόψεις εκπαιδευτικών. Οι μελέτες σχετικά με τις απόψεις μαθητών είναι περιορισμένες και δεν καλύπτουν σχεδόν όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Η παρούσα εργασία δεν αφορά μόνο τη μελέτη και καταγραφή των περιστατικών βίας και των μορφών, αλλά εστίασε στις απόψεις μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης όπου τα περιστατικά σχολικής βίας είναι πιο περιορισμένα, αλλά εξακολουθούν να υφίστανται. Παράλληλα, η επιστημονική προσέγγιση που επιλέχθηκε αφορά το πεδίο της Κοινωνιολογίας, σε αντίθεση με το πλήθος ερευνών που προσεγγίζουν το θέμα από τις επιστήμες της Ψυχολογίας εστιάζοντας στα ατομικά χαρακτηριστικά και παράγοντες εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς.

Όλα τα παραπάνω αποδεικνύουν την σημαντικότητα αυτής της έρευνας, η οποία μελετά και συγκρίνει τις απόψεις μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τις θεωρητικές προσεγγίσεις της Κοινωνιολογίας. Το θέμα είναι πρωτότυπο, διότι η καταγραφή των απόψεων των μαθητών Λυκείου και όχι μόνο, ειδικά με τη χρήση ατομικών συνεντεύξεων και όχι ερωτηματολογίων όπως συνηθίζεται, δεν έχει πραγματοποιηθεί έως σήμερα σε μεγάλο βαθμό και βοηθά στον εμπλουτισμό της έρευνας, τη συλλογή περισσότερων δεδομένων μέσα από το πλήθος των ερωτήσεων, ενώ παράλληλα αποτελεί το έναυσμα για τη διεξαγωγή άλλων παρόμοιων ερευνών.

6.2 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό τη μελέτη των διαστάσεων της σχολικής βίας, μέσα από τη διερεύνηση και την καταγραφή των απόψεων των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και τον εντοπισμό των περιστατικών και των μορφών βίας τη χρονιά που διενεργείται η έρευνα. Στο πλαίσιο της έρευνας, οι

μαθητές του δείγματος εκφράζουν τις σκέψεις τους σχετικά με το φαινόμενο της σχολικής βίας.

Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας, σύμφωνα με τις απόψεις των μαθητών, είναι να εξεταστούν:

- Ο ορισμός της σχολικής βίας
- Η καταγραφή των περιστατικών βίας στα οποία οι συνεντευξιζόμενοι έχουν ασκήσει βία, έχουν δεχθεί ή έχουν παρατηρήσει περιστατικά βίας
- Ο εντοπισμός των διάφορων μορφών σχολικής βίας-εκφοβισμού
- Οι παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση αποκλίνουσας/παραβατικής συμπεριφοράς σύμφωνα με τις απαντήσεις των παιδιών
- Οι τρόποι με τους οποίους το σχολείο αντιμετωπίζει τις διάφορες μορφές αποκλίνουσας/παραβατικής συμπεριφοράς
- Οι τρόποι με τους οποίους τα ίδια τα παιδιά αντιμετωπίζουν τη σχολική βία
- Οι τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης που προτείνουν οι ίδιοι οι μαθητές απέναντι στο φαινόμενο της σχολικής βίας- εκφοβισμού

Συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής:

1. Πώς οι μαθητές ορίζουν τη σχολική βία;
2. Ποιες είναι οι εμπειρίες των μαθητών Λυκείου πάνω σε περιστατικά σχολικής βίας ή εκφοβισμού;
3. Ποιες μορφές βίας επικρατούν στα περιστατικά βίας που περιγράφουν οι μαθητές;
4. Ποιες είναι οι αιτίες/οι παράγοντες που κάποιος μαθητής συμπεριφέρεται βίαια μέσα στο σχολείο;
5. Γίνονται αντιληπτά τα περιστατικά βίας από τη σχολική κοινότητα;
6. Πώς αντιμετωπίζονται τα περιστατικά βίας από το σχολείο;

7. Γίνονται αντιληπτά τα περιστατικά βίας από τη σχολική κοινότητα;
8. Πώς αντιμετωπίζουν οι μαθητές τα περιστατικά βίας που περιγράφουν;
9. Ποιοι είναι οι τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης που προτείνουν οι μαθητές απέναντι στο φαινόμενο της σχολικής βίας.

6.3 Πληθυσμός/Δείγμα

Οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν σε ένα από τα Λύκεια του νομού Ιωαννίνων τον Μάιο του 2017 για τη σχολική χρονιά 2016-17. Το δείγμα των μαθητών αποτέλεσαν μαθητές της Β΄ και Γ΄ Λυκείου, αγόρια και κορίτσια τα οποία εκδήλωσαν ενδιαφέρον για τη διαδικασία της συνέντευξης. Διενεργήθηκαν συνολικά 15 συνεντεύξεις, δέκα (10) αγοριών και πέντε(5) κοριτσιών. Η διάρκεια των συνεντεύξεων κυμαινόταν από 15 λεπτά έως 45 λεπτά. Η συμμετοχή των μαθητών ήταν προαιρετική (τυχαίο δείγμα).

6.4 Μέθοδος/μέσο συλλογής δεδομένων

Προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα, επιλέχθηκε η μέθοδος της συνέντευξης και δημιουργήθηκε μια ομάδα ερωτήσεων - συνέντευξης, για να εξυπηρετήσει τον σκοπό της παρούσας έρευνας. Η συνέντευξη αποτελεί ίσως την πιο διαδεδομένη μέθοδο άντλησης ποιοτικού υλικού και πληροφοριών στις κοινωνικές επιστήμες. Επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη για τη συλλογή των δεδομένων και η συμμετοχή των μαθητών ήταν προαιρετική.

Η ημιδομημένη συνέντευξη χαρακτηρίζεται από την απουσία προκαθορισμένων ερωτήσεων και βασίζεται σε θεματικές περιοχές πάνω στις οποίες αναπτύσσεται η αλληλεπίδραση μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου. Η ημιδομημένη συνέντευξη παρέχει ευελιξία για την τροποποίηση της αλληλουχίας των ερωτήσεων, τις επεξηγήσεις και την αναδιατύπωση των ερωτήσεων όταν τα υποκείμενα

δυσκολεύονται στην κατανόησή τους. Επιτρέπει προσθήκες και ελιγμούς ανάλογα με την πορεία και τη ροή της συζήτησης και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια ελεύθερη συζήτηση. Γενικότερα η μέθοδος της συνέντευξης παρέχει μια οργανωμένη σχέση λεκτικής επικοινωνίας ανάμεσα στον ερευνητή και τον συμμετέχοντα.²²⁸ Ανάλυση περιεχομένου είναι μία τεχνική έρευνας που στόχο έχει να οδηγηθεί ο ερευνητής σε επαληθεύσιμα και έγκυρα συμπεράσματα που προκύπτουν από γραπτά κείμενα.²²⁹

Κατά τη διάρκεια όλων των συνεντεύξεων έγινε χρήση μαγνητοφώνου και όλες οι συνομιλίες καταγράφηκαν. Όλες οι ερωτήσεις αποσκοπούσαν στη διερεύνηση των απόψεων των μαθητών για τη σχολική βία.

6.5 Περιορισμοί της έρευνας

Κατά τη διάρκεια της παρούσας μελέτης παρουσιάστηκαν κάποιοι περιορισμοί. Για τη διερεύνηση των απόψεων των μαθητών χρησιμοποιήθηκε ένας οδηγός ερωτήσεων και οι απαντήσεις αφορούσαν αποκλειστικά το συγκεκριμένο δείγμα, τη συγκεκριμένη σχολική χρονιά και βασιζόταν αποκλειστικά στα προσωπικά βιώματα των συγκεκριμένων μαθητών και δεν μπορούν να γενικευτούν ή να διαμορφώσουν μια συγκεκριμένη εικόνα για το σχολείο στο οποίο διενεργήθηκε η έρευνα. Ο παράγοντας «φύλο» ως προς την άσκηση βίας και τις μορφές που επιλέγουν τα δύο φύλα, δεν μελετήθηκε, εξαιτίας του ανομοιογενούς δείγματος. Σε αυτή την περίπτωση, προτείνεται σε μελλοντικές αντίστοιχες έρευνες να μελετηθεί ο παράγοντας «φύλο».

6.6 Ανάλυση της έρευνας

Οι απαντήσεις των παιδιών στην απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων μελετήθηκαν διεξοδικά, ακολούθησε ανάλυση περιεχομένου και τα δεδομένα

---

²²⁸ Robson, C. (2002) *Real World Research, Second Edition*. Oxford: Blackwell

²²⁹ Klaus Krippendorf, *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*, 18

τοποθετήθηκαν σε μια βάση δεδομένων στο πρόγραμμα του Excel. Στη συνέχεια δημιουργήθηκαν κατηγορίες ερωτήσεων με τις αντίστοιχες απαντήσεις των μαθητών και με τη χρήση συναρτήσεων ολοκληρώθηκαν τα ποσοτικά αποτελέσματα των απαντήσεων αυτών. Τέλος, τα αποτελέσματα αποτυπώθηκαν σε γραφήματα και ραβδογράμματα για τον εμπλουτισμό του περιεχομένου της έρευνας.

6.7 Δεοντολογία της έρευνας

Απαραίτητη προϋπόθεση για τη διεξαγωγή αυτής της έρευνας ήταν η εξασφάλιση της συναίνεσης του ατόμου, η εχεμύθεια και η περιγραφή του σκοπού της έρευνας. Ο ερευνητής συστήθηκε στους μαθητές, παρουσίασε το ερευνητικό τίτλο της εργασίας και ενημέρωσε ότι θα πραγματοποιηθεί καταγραφή των συνομιλιών με τη χρήση συσκευής καταγραφής φωνής. Επιπλέον, ενημερώθηκε ο διευθυντής του σχολείου, οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς για την εθελοντική συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα και τους ζητήθηκε να υπογράψουν ένα έντυπο γονικής συναίνεσης προκειμένου να χορηγήσουν την άδειά τους και να ξεκινήσει η διαδικασία των συνεντεύξεων.

Στη συνέχεια, οι μαθητές του δείγματος, ενημερώθηκαν για την τυπική διαδικασία της συνέντευξης και μετά τις ευχαριστίες τους επισημάνθηκε ότι θα τηρηθεί η ανωνυμία των προσωπικών δεδομένων τους και ότι οι απαντήσεις τους και τα αποτελέσματα της έρευνας θα χρησιμοποιηθούν αυστηρά για τις ανάγκες της ερευνητικής εργασίας. Τέλος, ο ερευνητής ενημέρωσε τους συμμετέχοντες ότι οι συνομιλίες θα καταγραφούν και ζήτησε την άδειά τους. Παράλληλα τους διαβεβαίωνε στην αρχή των συνεντεύξεων ότι δεν υπάρχει σωστή ή λάθος απάντηση σε κάθε ερώτηση, παρά μόνο η δική τους προσωπική άποψη και τοποθέτηση πάνω στο ευαίσθητο θέμα της σχολικής βίας- εκφοβισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

7.1 Ορισμός της σχολικής βίας

Οι μαθητές του συγκεκριμένου Λυκείου περιέγραψαν για το πώς αντιλαμβάνονται τον όρο «σχολική βία». Συγκεκριμένα:

Ένας μαθητής αντιλαμβάνεται τη σχολική βία ως μια πολυδιάστατη έννοια που εκδηλώνεται με σωματική, λεκτική και ψυχολογική επίθεση σε κάποιο παιδί, που προφανώς δεν το επιθυμεί. Δύο άλλα αγόρια αναφέρουν ότι η σχολική βία δεν είναι μόνο οι τσακωμοί, οι σωματικές μορφές και η επιθυμία κάποιου να το παίζει «μάγκας» ασκώντας βία, αλλά περιλαμβάνει και την ψυχολογική βία.

Φφφ, δεν, νομίζω ότι εκεί περίπου κινείται, είτε σωματική, είτε ψυχολογική. Βία βέβαια υπάρχει ακόμη και στο πιο απλό πράγμα, δηλαδή ας πούμε, εεε, κάποια, εεε, ας το πούμε διαμάχη ας πούμε μικρή μεταξύ δύο μαθητών, μπορεί να θεωρηθεί και αυτό ως μια μορφή βίας. Νομίζω ότι αυτό περισσότερο». (Α1, Γ' Λυκείου)

Σχολική βία είναι ένα σχολικό περιβάλλον το οποίο, έχει μαθητές που κακοποιούν τους συμμαθητές τους, τους φέρονται άσχημα και δεν υπάρχει σεβασμός προς το συμμαθητή, γενικά, αναφέρει χαρακτηριστικά ένας μαθητής.

Κάποιοι από τους μαθητές περιγράφουν τη σχολική βία ως μια κατάσταση στην οποία ένα παιδί υποβάλλεται σε αρνητικές ενέργειες από κάποιους συμμαθητές του ή κάποια παιδιά στο περιβάλλον του, τον ενοχλούνε, και τον καταπιέζουν ψυχολογικά και σωματικά και γενικά είναι ένα φαινόμενο το οποίο έχει μόνο αρνητικές συνέπειες για όλους και μόνο προβλήματα μπορεί να δημιουργήσει.

«Βία είναι μια κατάσταση στην οποία ένα παιδί υποβάλλεται σε κάποιες ενέργειες από κάποιους συμμαθητές του ή κάποια παιδιά στο περιβάλλον του, δεν του αρέσαν, δηλαδή του κάνουν πράγματα που είναι άσχημα γι' αυτόν, τον ενοχλούνε, ε και τον καταπιέζουν ψυχολογικά και σωματικά, ε, αυτό». (Α4, Β' Λυκείου)

Τα παιδιά γενικότερα περιγράφουν τη σχολική βία με όλες τις μορφές της, ακόμα και τη σεξουαλική και που αυτές οι μορφές υπάρχουν μέσα στο σχολείο αλλά και έξω από αυτό.

Κάποια από τα παιδιά ανέφεραν πως σχολική βία είναι μια ομάδα παιδιών που προσπαθούν να προβληθούν με κάθε τρόπο, είτε πειράζοντας κάποιον, είτε ασκώντας του ψυχολογικό πόλεμο ή σωματικό πόλεμο, για να γίνουνε το επίκεντρο της προσοχής.

Κάποια κορίτσια αναφέρουν ότι η σχολική βία είναι όταν σου συμπεριφέρονται άσχημα οι άλλοι με όλες τις μορφές, είναι πολύ σημαντικό θέμα που απασχολεί πάρα πολύ τα παιδιά, γιατί έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις πλέον.

Μια μαθήτρια αντιλαμβάνεται τον όρο σχολική βία ως εκφοβισμό, είτε ψυχολογικό είτε σωματικό, η οποία εκφοβιστική συμπεριφορά μπορεί να λάβει χώρα και εκτός σχολείου, και δύο κορίτσια αναφέρουν συγκεκριμένα ότι η σχολική βία είναι η απομόνωση ομάδων παιδιών ή ενός παιδιού, από κάποιους άλλους, η κοροϊδία, και γενικότερα μια άσχημη κατάσταση που αφήνει σημάδια κατά τη διάρκεια των σχολικών χρόνων ενός παιδιού.

«Εεε, κάτι άσχημο προφανώς. Εεε, ίσως ότι χειρότερο μπορεί να συμβεί σε έναν μαθητή κατά τη διάρκεια των σχολικών χρόνων, γιατί αφήνει πολλά σημάδια είτε είναι ψυχολογική είτε σωματική, γιατί είναι η πιο κρίσιμη ηλικία, εκεί που θα φτιάξεις φίλους, θα δημιουργηθεί η προσωπικότητά σου κι αν πάει κάτι στραβά, καταλαβαίνεις ότι απλά δεν μπορείς μετά...». (Κ4, Β' Λυκείου)

«Ξύλο» μέσα στο σχολείο. Και γενικότερα και στον ευρύτερο κύκλο του σχολείου, στην αυλή, λίγο μετά το σχολείο ή και κατά τη διάρκεια της σχολικής ημέρας, είναι η απάντηση ενός μαθητή πάνω στο ερώτημα.

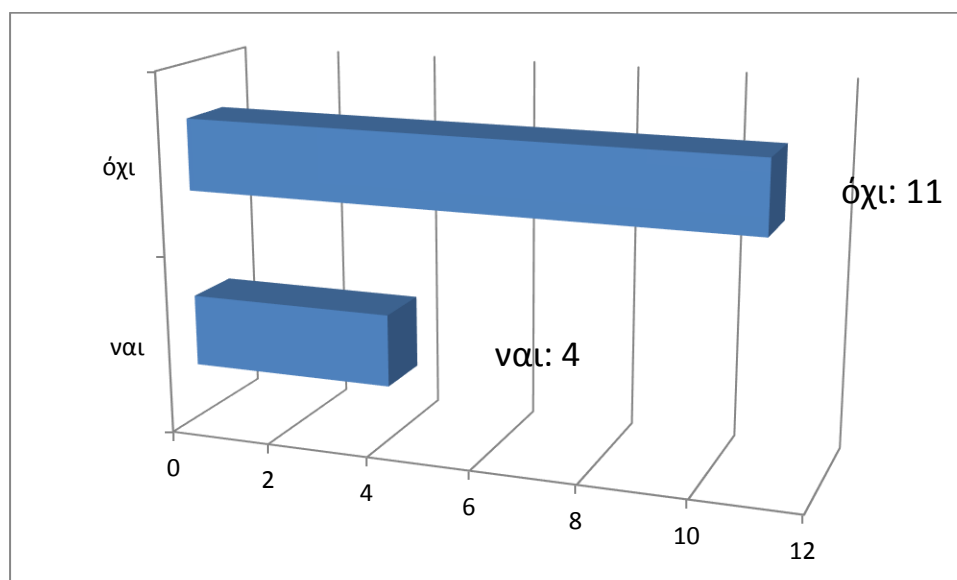
«Εεε, βία έτσι, ξύλο μέσα στο σχολείο. Και γενικότερα και στον ευρύτερο κύκλο του σχολείου, στην αυλή, λίγο μετά το σχολείο, λίγο πριν». (Α9, Β' Λυκείου)

7.2 Άσκηση βίας

Στην ερώτηση αν έχεις ασκήσει βία 4 παιδιά απάντησαν «ναι» και 11 παιδιά «όχι». Στα παιδιά που άσκησαν βία, τα δύο δηλώνουν πως είχε σωματική μορφή, ένα παιδί άσκησε Λεκτική και το τελευταίο Ψυχολογική. Δύο (2) παιδιά απαντούν ότι άσκησαν βία από άμυνα, ένα (1) από αυτό επειδή ένιωσε να ενοχλείται και το τελευταίο δηλώνει ότι είχε την τάση να απομονώνει άλλα άτομα, οπότε και άσκησε ψυχολογική.

Γράφημα 7.2. Άσκηση βίας

7.3 Δέκτες βίας/Αντιδράσεις μαθητών

Στην ερώτηση αυτή 9 από τα 15 παιδιά απαντάει πως «ναι», έχει δεχθεί βία, ενώ 6 πως «όχι». Από τα παιδιά που απάντησαν θετικά, τέσσερα (4) έχουν υποστεί σωματική βία, επτά (7) Λεκτική/Διάδοση φημών, τρία παιδιά (3) Ψυχολογική/Συναισθηματική/κοινωνικό αποκλεισμό και μία (1) μαθήτρια Ηλεκτρονική βία/εκφοβισμό.

«Βία, ναι. Ναι, εεε, είχαμε τσακωθεί σε, έξω ήμασταν, για κάποιο λόγο, εεε, κι είχε τύχει που έχω φτάσει σε σημείο να ξέρω πως είναι να χτυπάνε κάποιον, γιατί είχαμε τσακωθεί με πολύ μεγαλύτερους και έτυχε που έφτασα να είμαι σε φάση σε γωνία και να με χτυπάνε 3 άτομα, οπότε γνωρίζω πως είναι». (Α10, Γ' Λυκείου)

«Εεε, κάποιες κοπέλες πίσω από την πλάτη μου κορόιδευαν. Εεε, βασικά με τη μία κοπέλα ήμουνα από το δημοτικό, είχαμε κόντρα, ε, ήρθε ήμασταν, πήγαμε στο ίδιο γυμνάσιο, βρήκε φίλες, και αντέδρασε από τη δική της μεριά πως είναι τα πράγματα, ε, οι κοπέλες σχημάτισαν λάθος άποψη για μένα, εεε, ναι αυτό και στις εκδρομές που θα έπρεπε να είμαστε όλοι μαζί, με απομόνωναν, είχα εγώ μία φίλη που και σε αυτήν, την κορόιδευαν επειδή ήταν φίλη μου, οπότε την πήρε και αυτήν η μπάλα. Εεε, και αυτό με έκανε να νιώθω ακόμα πιο άσχημα που πειράζουν και άλλη κοπέλα, αυτά. Και ήταν λεκτικό». (Κ5, Β' Λυκείου)

«Εεε, ναι, ήτανε στην αρχή εεε, λεκτική, μετά προχώρησε σε ότι μου πετούσαν πράγματα στο κεφάλι την ώρα του μαθήματος. Μετά ένα παιδί με χτύπησε με μπάλα πολύ δυνατά στο κεφάλι επίτηδες με στόχο, και αντί να ζητήσει συγγνώμη γύρισε και μου είπε έκλαμψε μωράκι; Εεε, μετά το πήγανε ηλεκτρονικά και γράψανε δημοσίως εεε, ότι είμαι το πιο άσχημο κορίτσι του σχολείου, ότι κοροϊδευανε το επίθετό μου ή λέγανε κάτι ας πούμε που είπα και το κορόιδευανε, και έχει καταντήσει πλέον πολύ άσχημο». (Κ2, Β' Λυκείου)

Στην κατηγορία της λεκτικής/διάδοση φημών δύο κορίτσια δήλωσαν ότι επαναλαμβανόταν σχεδόν όλη τη χρονιά.

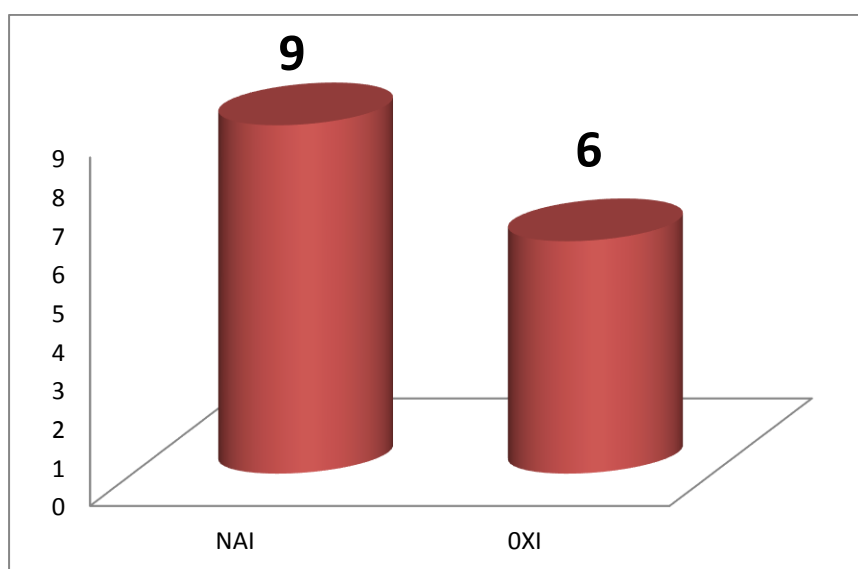
«Εεε, ναι, δηλαδή θα ξεκινούσε από την αρχή της χρονιάς δηλαδή το Σεπτέμβριο μέχρι τον Νοέμβριο περίπου, θα σταματούσε, θα γινόταν πάλι από την άνοιξη. Ε, αυτή τη χρονιά εεε, πάλι έτσι μικρά περιστατικά. Εεε, για παράδειγμα έβγαζαν διάφορες φήμες για μένα, εγώ σε σχέση με τη σεξουαλικότητά μου, είμαι..., με τον τρόπο που φαίνομαι, φέρομαι». (Κ1, Β' Λυκείου)

«Εντάξει και για μένα σχόλια, φήμες, έχουν πει για μένα..., άσχημα, ίσως, ψέματα, βλακείες. Εντάξει δεν με νοιάζει και πολύ απλά εντάξει όχι, εεε, εγώ ήρθα από άλλο γυμνάσιο, δηλαδή όλα τα παιδιά εδώ γνωρίζονται μεταξύ τους από το γυμνάσιο. Δηλαδή δεν μπορώ να καταλάβω, είναι, έχω απλά την παρέα μου, τέσσερα- τρία άτομα, και αυτοί είναι τίποτα άλλο. Ε και απλά εντάξει, ο καινούργιος είναι πάντα κάπως και...

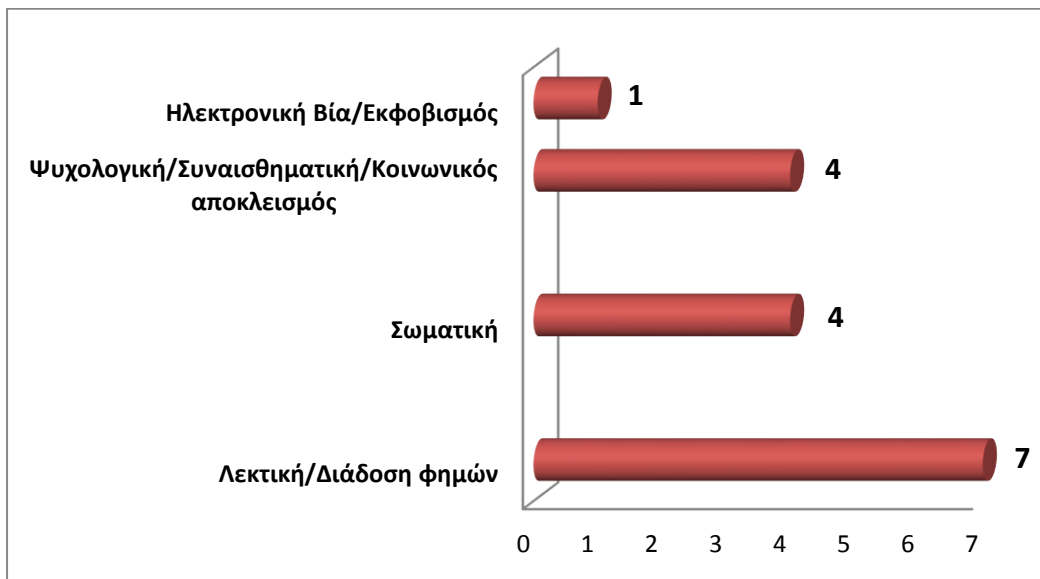
άρχισαν, εντάζει πλησίασα άτομα, γιατί έχω καλές σχέσεις με μερικούς, απλά οι άλλοι εντάζει επειδή το είδαν και ανταγωνιστικά, δεν ξέρω γιατί είσαι ίσως είμαι καλή μαθήτρια, κάπως έτσι, ε και άρχισαν τα ψέματα και οι κακίες και εντάζει αυτά..Με πράγματα που έχω κάνει, ας πούμε». (Κ4, Β' Λυκείου)

Στις αντιδράσεις των παιδιών που δέχθηκαν βία, τέσσερα (4) παιδιά δήλωσαν ότι το συζήτησαν, προσπάθησαν να το σταματήσουν ώστε να λυθεί το πρόβλημα, ένα παιδί άσκησε βία ως αντίδραση στη μορφή βίας που δέχθηκε, δύο (2) παιδιά δήλωσαν ότι αισθάνθηκαν άγχος και ενόχληση από την όλη κατάσταση και δύο (2) παιδιά δεν αντέδρασαν καθόλου.

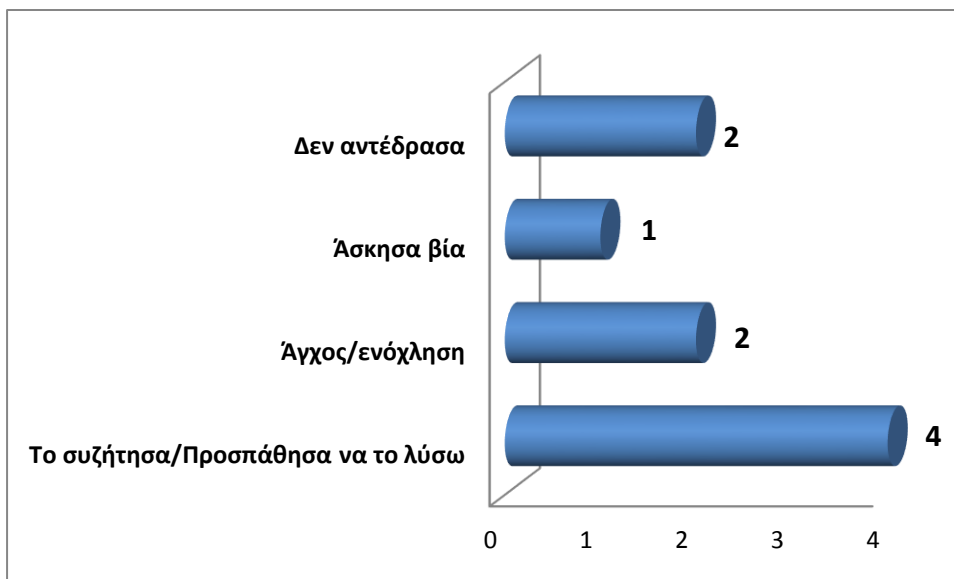
Γράφημα 7.3: Δέκτες βίας

Γράφημα 7.3.1: Μορφές βίας που δέχθηκαν τα παιδιά

Γράφημα 7.3.2: Αντιδράσεις παιδιών που δέχθηκαν βία

7.4 Εμπλοκή σε περιστατικά βίας ως «Παρατηρητής»

Στο ερώτημα αυτό, 13 παιδιά του δείγματος δηλώνουν ότι υπήρξαν «Παρατηρητές» σε κάποιο περιστατικό βίας, ενώ 2 πως «όχι». Όσον αφορά τις

μορφές των περιστατικών αυτών 13 παιδιά ανέφεραν πως παρακολούθησαν περιστατικά σωματικής βίας, 14 παιδιά Λεκτικής βίας και 2 υπήρξαν μάρτυρες ψυχολογικής συναισθηματικής βίας και περιστατικών κοινωνικού αποκλεισμού.

«Ναι. Εεε, δύο παιδιά τσακώθηκαν, δεν θυμάμαι τον λόγο και κανόνισαν μετά το σχολείο να βρεθούνε εδώ από κάτω να το λύσουνε και όχι με λόγια(γέλιο αμηχανίας). Αυτή τη χρονιά». (A9, Β΄ Λυκείου)

«Εεε, έχω τύχει να υπάρξω αλλά δηλαδή μόλις το παρακολούθησα, κάθισα 2 με 3 λεπτά και μετά έφυγα, δηλαδή όχι ισχυρό, ισχυρής βίας, αλλά...Εεε, λεκτικός τσακωμός και μετά λίγο έτσι σπρωξιάς, αλλά δεν ήταν κάτι σοβαρό».(A3, Β΄ Λυκείου)

«Εεε, ναι έχω υπάρξει..., ήταν ένα παιδί το οποίο ήταν λίγο διαφορετικό. (.), δηλαδή με την έννοια ότι ας πούμε, εεε, ντυνόταν κάπως διαφορετικά, κινούταν κάπως διαφορετικά..., καταλαβαίνετε..., συμπεριφερόταν κάπως εεε, είχε μια θηλυπρέπεια, ήταν θα έλεγα δηλαδή, θα μπορούσε να τον περάσει κάποιος για λίγο, σαν ομοφυλόφιλο και είχε γίνει αντικείμενο κοροϊδίας από τα υπόλοιπα παιδιά, παρόλο που αυτός δεν το επιθυμούσε». (A1, Γ΄ Λυκείου)

«Ναι, ένα παιδί που πιστεύω ότι έχει απομονωθεί πολύ, λόγω και της συμπεριφοράς απέναντί του, δεν μιλάει, κάθεται μόνος του. Δεν νομίζω να έχει μιλήσει σε κάποιον. Εεε, ναι, το παιδί ήρθε πέρυσι, δεν ήξερε κανέναν από μας, εεε, ναι και δέχεται πολύ κοροϊδία από πέρυσι. Δέχεται λεκτικό πείραγμα από τα αγόρια». (A5, Β΄ Λυκείου)

Στα περιστατικά βίας που αναφέρουν οι μαθητές αφορούν και κάποιους σχολικούς αγώνες που οι μαθητές συγκρούονται μεταξύ τους λεκτικά και σωματικά. Πετάνε αυγά, πέτρες, ξύλα μεταξύ τους, κάποιες φορές επισκέπτονται άλλα σχολεία ή και το αντίστροφο και υπάρχουν ανάλογες συμπεριφορές. Κάποιες φορές υπήρξαν και πιο βίαια περιστατικά με περιπτώσεις παιδιών από άλλα σχολεία που πετούσαν φώναζαν έντονα και πετούσαν πέτρες ακόμα και στους καθηγητές. Τέλος, αναφέρανε ότι υπάρχει ένα τελετουργικό είδος παιχνιδιού και πλάκας μεταξύ των μαθητών της Τρίτης Λυκείου και της Δευτέρας, το οποίο μπορεί να ξεπεράσει τα όρια του παιχνιδιού. Συγκεκριμένα, η Τρίτη Τάξη ξεκινάει να πειράζει τα παιδιά της Δευτέρας ως μικρότερα σε ηλικία τρέχοντας απότομα προς τις αίθουσες των μικρότερων με σκοπό να τους τρομάζουν φωνάζοντας, σπρώχνοντας και χτυπώντας για με διάθεση

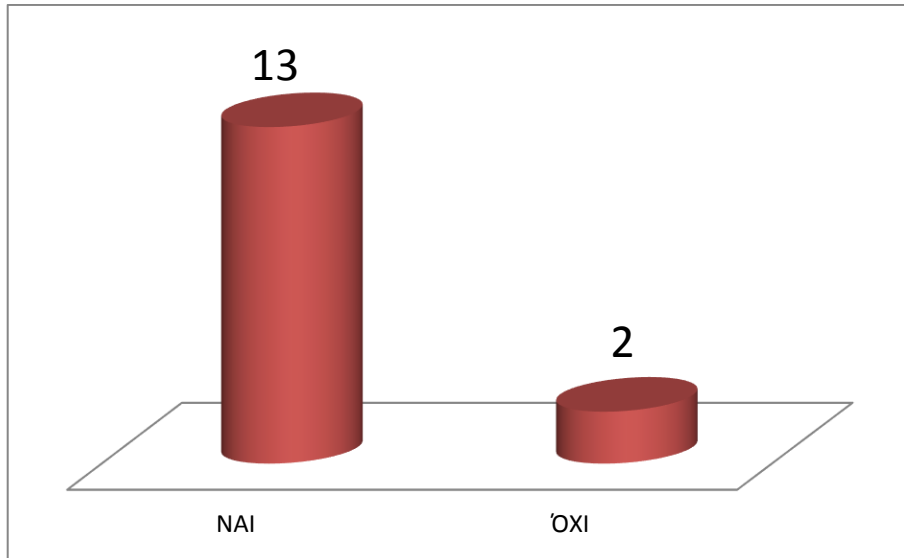
παιχνιδιού που αυτό όμως μπορεί να οδηγήσει σε χτυπήματα παιδιών, μικροτραυματισμούς, βρισιές και παρεξηγήσεις.

«Επίσης, στο σχολικό πρωτάθλημα κατεβαίνουν σχολεία, να παίζουν μπάλα, ένα άθλημα,, εεε, μετά κατεβαίνουν όμως και οι οπαδοί του σχολείου και ίσως κάποιο παιδί να είναι λίγο πιο τρελαμένο να το πω, ίσως κάποιο λιγότερο, ας πούμε έχει τύχει κι εγώ σε σχολείο να πάμε για να ξεκινήσουμε εμείς ουσιαστικά τον καυγά, είχε αγώνα, είχαμε πάει κάτω και φωνάζουμε συνθήματα. Κάποια στιγμή αυτά τα συνθήματα εκνευρίζουν, φτάνουν, παίρνουν άλλη τροπή κάποια πράγματα, ίσως να τσακωθούν και κάποιοι παίκτες μέσα στον αγώνα, γιατί πολλοί ας πούμε στο σχολικό πρωτάθλημα από ότι έχω καταλάβει δεν κατεβαίνουν τόσο ώστε για να νικήσουν, αλλά για να τσακωθούνε πιο πολύ. Ναι και μετά έρχονται σε ρήξη, βγαίνουν έξω, προκαλεί ο ένας τον άλλον, και κάπως έτσι μαζεύεται ένα μπούγιο και εμπλέκονται 15 από τη μία και 15 από την άλλη και τσακώνονται για το τίποτα, δεν υπάρχει λόγος δηλαδή. Και συμπλοκή να φτάσουν οι άλλοι να έχουν χτυπήσει και με αλυσίδες και τέτοια, δηλαδή σακάτεμα.. Σε τέτοιες καταστάσεις γενικά επικρατεί πολύ ζύλο, σωματική βία. (Α10, Γ' Λυκείου)

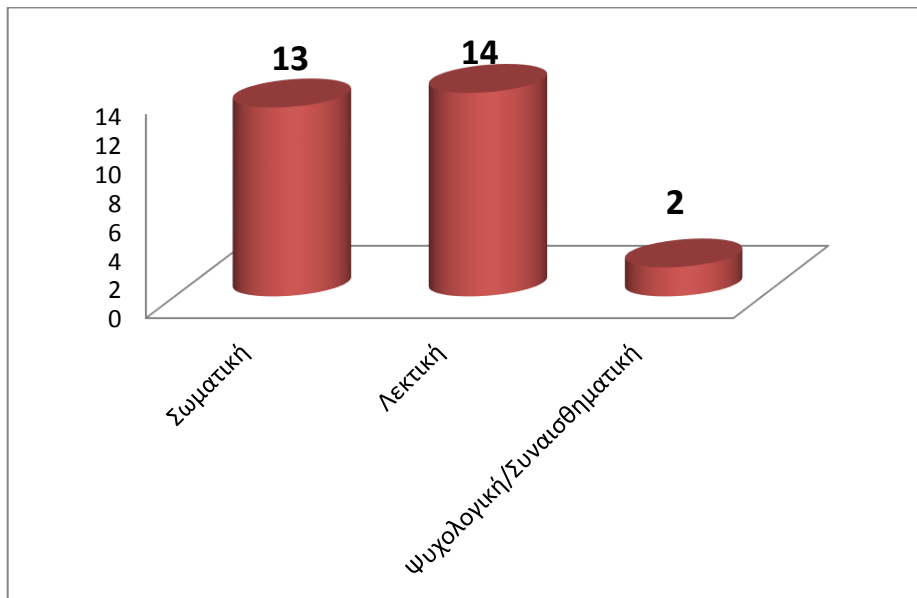
«Εεε, ναι, το θέμα είναι ότι η βία πολλές φορές εκδηλώνεται με μορφή πλάκας, αλλά όταν βλέπεις σε μία παρέα να είναι συγκεκριμένα ένα άτομο που θα δέχεται όλα αυτά, αρχίζεις και απορείς. Επίσης, το σχολείο μας για παράδειγμα έχει ένα έθιμο το να ρίχνει αυγά σε άλλα σχολεία. Επίσης κάποιες φορές η Τρίτη λυκείου θα ξεκινήσει και θα πάει στη Δευτέρα Λυκείου να κάνει ντου να πλακωθούν όλοι (γέλια)». (Α3, Γ' Λυκείου)

Στις αντιδράσεις των παιδιών ως «Παρατηρητές», 5 παιδιά δήλωσαν ότι προσπάθησαν να βοηθήσουν/να χωρίσουν τα εμπλεκόμενα άτομα, 8 παιδιά απλά παρακολουθούσαν το περιστατικό βίας και ήταν αμέτοχοι, ενώ ένας μαθητής το ανέφερε στη διεύθυνση.

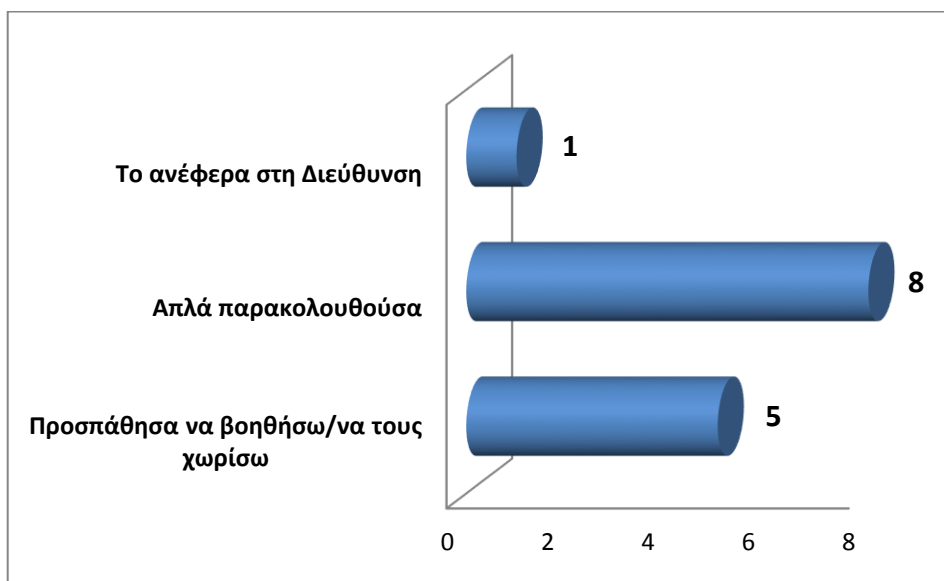
Γράφημα 7.4: Εμπλοκή σε περιστατικά βίας ως «Παρατηρητής»

Γράφημα 7.4.1: Μορφές βίας ως «Παρατηρητές»

Γράφημα 7.4.2: Αντιδράσεις των παιδιών ως «Παρατηρητές»

7.5 Αναφορά περιστατικού βίας

Στην ερώτηση αυτή σχετικά με το που απευθύνονται οι μαθητές για βοήθεια στα περιστατικά βίας, τα αποτελέσματα των πολλαπλών απαντήσεων, φανερώνουν ότι μόνο 3 παιδιά απαντούν ότι οι μαθητές απευθύνονται στους καθηγητές, 3 θεωρούν ότι προσεγγίζουν τους γονείς, το αναφέρουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον, 7 παιδιά απαντούν σε φίλους, ενώ 14 θεωρούν ότι δεν απευθύνονται σε κανέναν.

«Δεν απευθύνονται. Το θεωρούνε έτσι «ρεζιλεντικό» να πάνε και να παραπονεθούν κάπου, ξέρεις ότι αυτός με χτύπησε, προτιμούν να το λύσουν μόνοι τους».(Α9, Β΄ Λυκείου)

«Ε μερικές, τα παιδιά νομίζω σπάνια απευθύνονται σε καθηγητές, γιατί τις περισσότερες φορές δεν λύνουν το θέμα. Οπότε συνήθως είτε σε κάποιους φίλους είτε το κρατάνε μέσα τους». (Κ2, Β΄ Λυκείου)

Επιπλέον, με βάση τα δεδομένα αποκαλύπτεται ότι σχεδόν ποτέ δεν το αναφέρουν στη διεύθυνση-διευθυντή.

«Σίγουρα όχι σε καθηγητές, εκτός κι αν κάποιος μαθητής είναι πολύ κοντά στους καθηγητές, υπάρχουν κάποιοι μαθητές που έχουν αναπτύξει πολύ καλές σχέσεις με τους καθηγητές». (Κ3, Γ΄ Λυκείου)

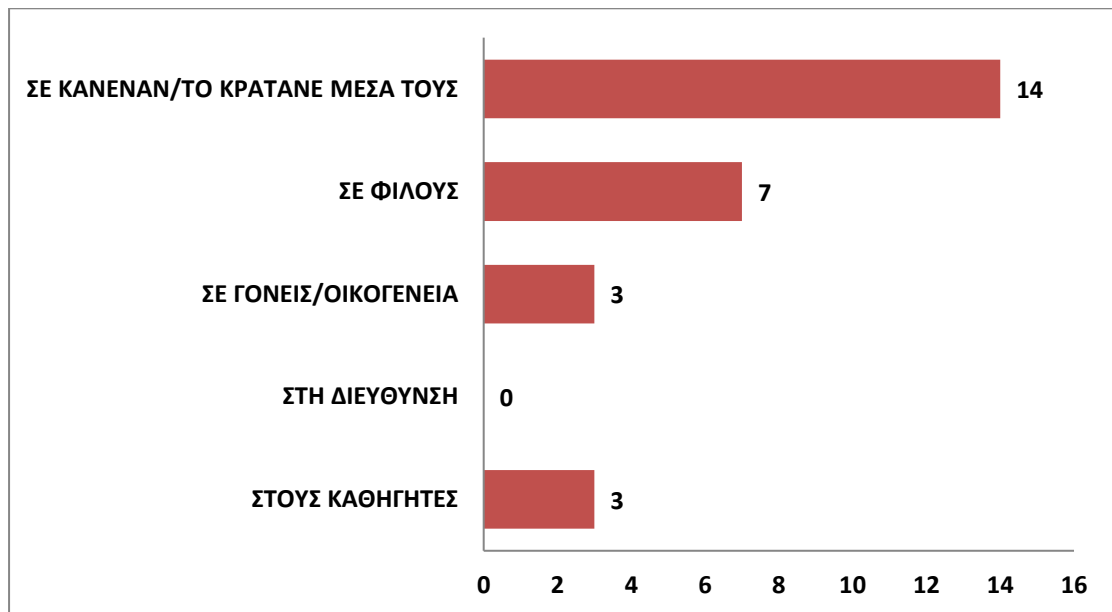
Στις απαντήσεις των παιδιών που αφορούσαν τους ίδιους και που απευθύνονται για βοήθεια 5 παιδιά του δείγματος το ανέφεραν σε καθηγητές, 2 στη διεύθυνση, 8 στους γονείς τους, 6 σε φίλους, ενώ 5 παιδιά δεν το ανέφεραν πουθενά, το κράτησαν μέσα τους.

«Το είπα στους καθηγητές, εντάξει στους γονείς μου δεν το ανέφερα, γενικά στους γονείς μου, γενικά τα παιδιά στους γονείς αναφέρουν και πολλά πράγματα, ειδικά σε αυτήν την ηλικία, αλλά... Κι εγώ στους φίλους τα αναφέρω». (Α2, Γ΄ Λυκείου)

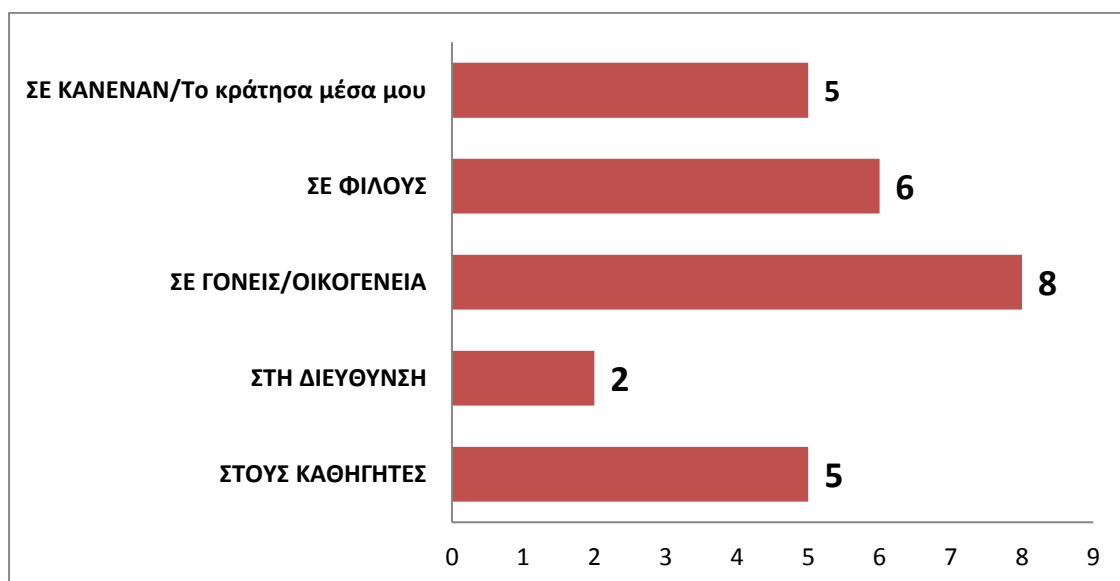
«Στο περιστατικό που ανέφερα, σίγουρα στη μητέρα μου και στον μπαμπά μου και...εντάξει σίγουρα αν απευθυνθείς στην οικογένειά σου, όσο κι αν τους στεναχωρήσεις, είτε δεις κάτι είτε εμπλακείς σε κάτι πρέπει να τους το πεις, γιατί είναι για το καλό το δικό σου» (Α3, Β΄ Λυκείου)

«Κυρίως στον εαυτό μου.(γελάει) Αλλά στον εαυτό μου και σε φίλους. Ότι δηλαδή όσες φορές το χω περάσει, στον εαυτό μου και σε φίλους.Στον εαυτό μου και στην φίλη μου, δηλαδή πρώτα είπα στον εαυτό μου, πρώτα ήμουν σε φάση, η άρνηση ότι δεν ενοχλεί, μετά αποδέχτηκα ότι με ενοχλεί και μετά μίλησα κάπου, και το συζήτησα. Αργότερα, αργότερα, το, μίλησα και με τη μητέρα μου για αυτό. Αλλά το είχα ήδη ξεπεράσει». (Κ3, Γ΄ Λυκείου)

Γράφημα 7.5: Αναφορά περιστατικού βίας

Γράφημα 7.5.1: Αναφορά περιστατικού βίας από τους συνεντευξιαζόμενους

7.6 Κάπνισμα/Αντίδραση καθηγητών στο κάπνισμα

Όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι αναφέρουν ότι οι περισσότεροι μαθητές καπνίζουν στο σχολείο. Αυτό συμβαίνει και κατά τη διάρκεια της σχολικής ημέρας, αλλά σε

έναν ειδικά διαμορφωμένο χώρο, το «άβατο» όπως το αποκαλούν οι μαθητές. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι μαθητές είναι πολύ προσεκτικοί. Καπνίζουν σε κλειστούς και συγκεκριμένους χώρους. Σε ελάχιστες περιπτώσεις καπνίζουν και στο προαύλιο. Κάποιοι από τους λόγους που αναφέρουν οι μαθητές του δείγματος αποτελούν το άγχος και η «μαγκιά».

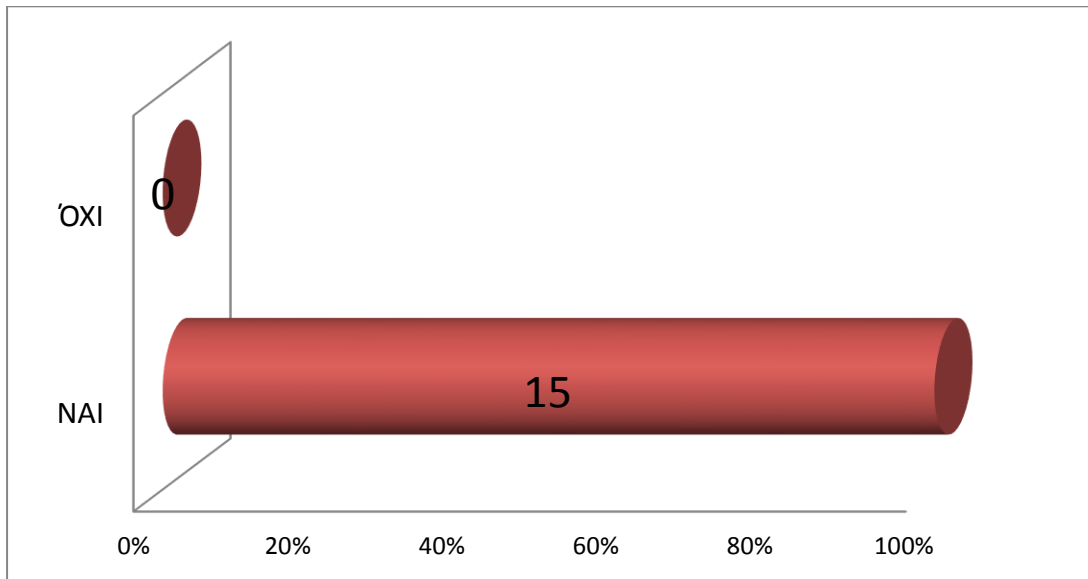
«Υπάρχουνε ναι ναι, υπάρχουν μαθητές που καπνίζουν στο σχολείο, πολλοί. Πάρα πολλοί. Ναι, και εντάξει, προφανώς δεν γίνεται εδώ μπροστά στην αυλή... Ναι, σε κοινή θέα, ακριβώς, αλλά σε έναν χώρο πιο απομονωμένο.». (Α1, Γ' Λυκείου)

«Ναι, ναι καπνίζουνε, εεε. Εεε, στους χώρους του σχολείου μέσα στο κτίριο του σχολείου όχι, εεε. Και στο προαύλιο, ναι υπάρχει ένας συγκεκριμένος χώρος στον οποίο πηγαίνουν και θεωρείται άβατο ας πούμε από τους καθηγητές, εεε, αυτά». (Α7, Γ' Λυκείου)

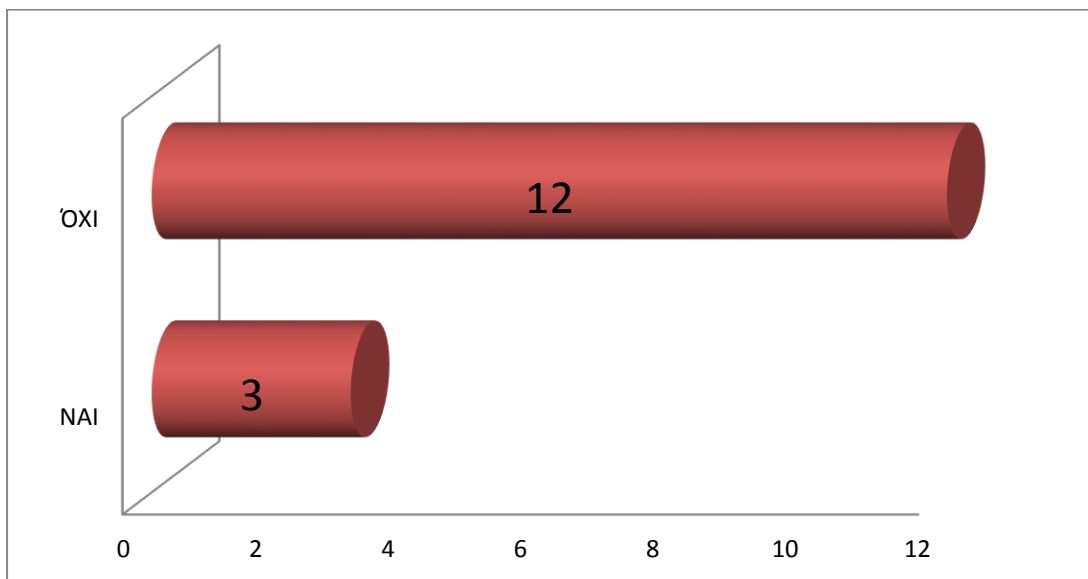
Στην ερώτηση αν καπνίζουν οι ίδιοι οι ερωτώμενοι, τρία (3) παιδιά απάντησαν θετικά και 12 αρνητικά.

«Ναι. Είμαι και μία από αυτούς. Ναι στα διαλείμματα, εεε, οι λόγοι, δεν μπορώ να τους προσδιορίσω, είναι συνήθως η παρέα, αν θέλεις να κάνεις κάτι να σε ηρεμεί, εγώ νομίζω ότι το άρχισα από το άγχος γιατί είμαι πολύ αγχώδης τύπος οπότε...». (Κ1, Β' Λυκείου)

Γράφημα 7.6: Κάπνισμα

Γράφημα 7.6.1: Κάπνισμα και συνεντευξιαζόμενοι

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, όλοι γνωρίζουν για την ύπαρξη του «άβατου καπνιστηρίου» και οι καθηγητές προτιμούν να μην πλησιάζουν για να μην αναγκαστούν να επιπλήξουν, τιμωρήσουν τους μαθητές, τους φέρουν σε δύσκολη θέση ή χαρακτηριστούν αντιπαιδαγωγικοί.

«Ναι, είναι άβαστο από την άποψη ότι δεν θέλουνε να μοιράζουν αποβολές ας πούμε, εεε, νομίζω ότι περισσότεροι καθηγητές, εεε, καταρχήν συμβουλεύουν τα παιδιά να μην καπνίζουνε, αλλά από τη στιγμή που κάποιο άτομο καπνίζει δεν είναι ότι...εεε, θα προσπαθούν να το μεταπείσουν. Εεε, είναι επιλογή του, οπότε ας το κάνουν. Αυτό.».
(Α7, Β΄ Λυκείου)

«Εντάξει το χουν, το βλέπουν ότι γίνεται καθημερινά, αλλά, εντάξει, τι να τους πούνε..». (Α6, Β΄ Λυκείου)

«Δεν το αναφέρουν καν οι καθηγητές. Δηλαδή, είναι καθημερινό φαινόμενο, ξέρουν ότι αυτοί οι μαθητές που κάθονται, θα κάνουν αυτό το πράγμα εκείνη τη στιγμή, οπότε τι να κάνουν, δεν ξέρω». (Α8, Β΄ Λυκείου)

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μια μαθήτρια «οι καθηγητές δεν το εγκρίνουν και το εγκρίνουν».

«Δεν το εγκρίνουν και το εγκρίνουν. Δεν έρχονται πίσω γιατί δεν θέλουν να μοιράζουν αποβολές και να φέρνουν άτομα ειδικά της τρίτης λυκείου σε δύσκολη θέση, παρόλα αυτά νομίζω ότι αν μπορούσαν να το αλλάξουν θα το άλλαζαν. Και νομίζω θα μπορούσαν να το αλλάξουνε, απλά δεν το προσπαθούνε τόσο». (Κ3, Γ΄ Λυκείου)

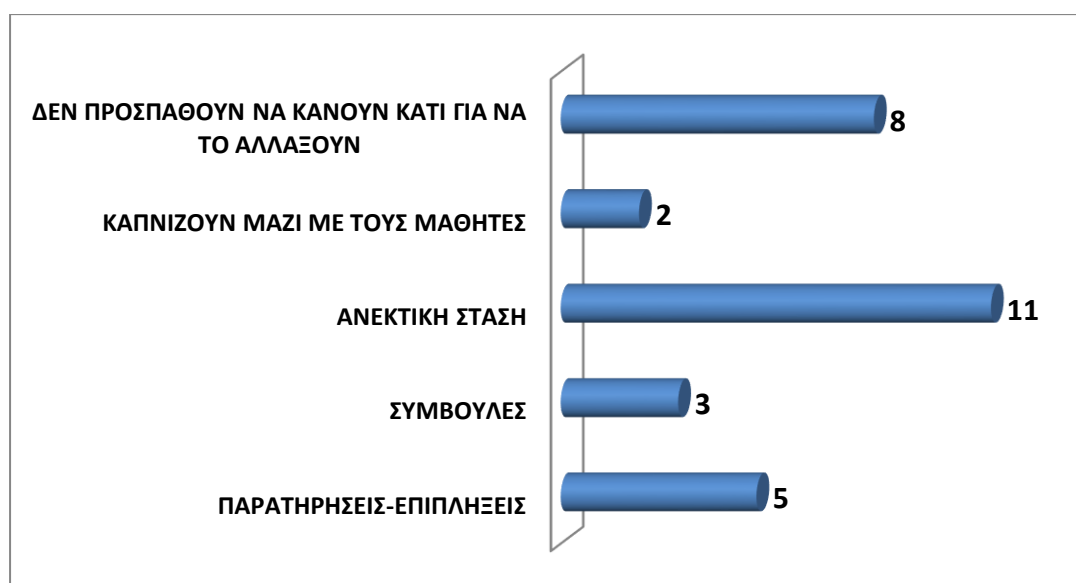
Ένας μαθητής αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι καπνιστές καθηγητές πρέπει πρώτα οι ίδιοι να δίνουν το καλό παράδειγμα. Όταν καπνίζουν οι ίδιοι, δύσκολα οι μαθητές θα δεχθούν συμβουλές.

«Οι καθηγητές, δεν ξέρω από τη μία επειδή έχω και εγώ, είμαι και εγώ λίγο περίεργος, εεε, δεν λένε κάτι, προσπαθούν, κάνουν βασικά τα στραβά μάτια περισσότερο από ότι πιστεύω, θα μπορούσαν να πούνε πολλά, απλά πολλές φορές ας πούμε αν τύχει και εγώ να δω κάποιον καθηγητή να, ίσως να καπνίζει στο σχολείο κάτι τέτοιο, μετά κάπως θα το κάνεις και εσύ και λες γιατί να το κάνει μόνο ο καθηγητής και εμένα να μου πουν κάτι.; Δεν το θεωρώ ιδιαίτερα σωστό. Και κυρίως να παρασύρεις κι άλλα άτομα, αλλά δεν έχω δει να κάνουν κάτι περισσότερο. Ναι. Και ξέρεις ότι όταν παραβιάζει ο καθηγητής τον κανόνα, ε τους σπάει τελείως μπροστά στα μάτια μας, του παιδιού. Γιατί

ουσιαστικά αυτό προσπαθούν να μας κάνουν οι καθηγητές, να μας μάθουν κάποιους κανόνες, κάποια πράγματα». (Α10, Γ' Λυκείου)

Όσον αφορά τις αντιδράσεις των καθηγητών απέναντι στο κάπνισμα, πέντε (5) παιδιά αναφέρουν ότι υπάρχουν παρατηρήσεις και επιπλήξεις από την πλευρά των καθηγητών, τρία (3) παιδιά απαντούν ότι οι καθηγητές δίνουν συμβουλές πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, έντεκα (11) παιδιά δηλώνουν ότι κρατούν ανεκτική στάση, δύο (2) παιδιά ότι κάποιοι καθηγητές καπνίζουν μαζί με τους μαθητές, και οκτώ (8) παιδιά θεωρούν ότι οι καθηγητές δεν κάνουν κάτι για να αλλάξουν αυτή τη συνήθεια των μαθητών και να βοηθήσουν με κάποιον τρόπο.

Γράφημα 7.6.2: Αντίδραση καθηγητών στο κάπνισμα

7.7 Αλκοόλ/Ουσίες

Στο πλαίσιο της εφηβείας οι νέοι καταναλώνουν αλκοόλ άλλοι σε μεγαλύτερο και άλλοι σε μικρότερο βαθμό. Πράγματι, οι μαθητές του δείγματος, αναφέρουν όλοι τους, ότι τα παιδιά σε αυτή την ηλικία καταναλώνουν αλκοόλ, σχεδόν όλα, όχι όμως πάντα στο χώρο του σχολείου. Σε μεγάλο βαθμό παρατηρείται κατά τη διάρκεια τψω σχολικών εκδρομών. Δύο παιδιά αναφέρουν ότι έχουν υπάρξει όμως περιστατικά και

μέσα σχολείο. Το ένα παιδί από αυτά τα περιστατικά έφερε μαζί του φιάλη με τσίπουρο και έπινε μέσα στην τάξη την πρώτη ώρα και κάποιο άλλο καταναλώνει αλκοόλ μέσα στο χώρο του σχολείου. Ένα κορίτσι αναφέρει ότι κάποια άτομα που γνωρίζει πίνουν σε αρκετό βαθμό.

«Γενικά ναι, πιστεύω ναι.(γέλια) αν ρωτάτε γενικά, ναι. Δεν νομίζω ότι υπάρχει άτομο στο λύκειο που να μην έχει πει ποτό, δηλαδή πολύ σπάνια θα βρω έναν που θα μου πει πρώτη φορά είναι που δοκιμάζω αλκοόλ, τουλάχιστον μία μπύρα θα έχει πει». (Κ3, Γ΄ Λυκείου)

«Ναι, δυστυχώς ναι. Μέσα στο σχολείο δεν νομίζω, αλλά σε εκδρομές και γενικότερα καθημερινά το βράδυ, εεε, μερικά παιδιά το παρακάνουν με το αλκοόλ. Για άλλες ουσίες δεν ξέρω». (Κ2, Β΄ Λυκείου)

«Λοιπόν, ανάλογα, μέσα στο σχολείο εντάζει όχι. Σε εκδρομές μπορεί να παρατηρηθεί πολύ, πάνε σε ξενοδοχεία, εκεί εντάζει τα βάζουνε λαθραία, προσπαθούν να τα κρύψουνε, τι πατέντες βρίσκουνε για να καταφέρουνε να πάρουνε αλκοόλ μαζί τους και πίνουνε εκεί στα ξενοδοχεία και γίνονται, λιώνουνε συνήθως. (Α2, Γ΄ Λυκείου)

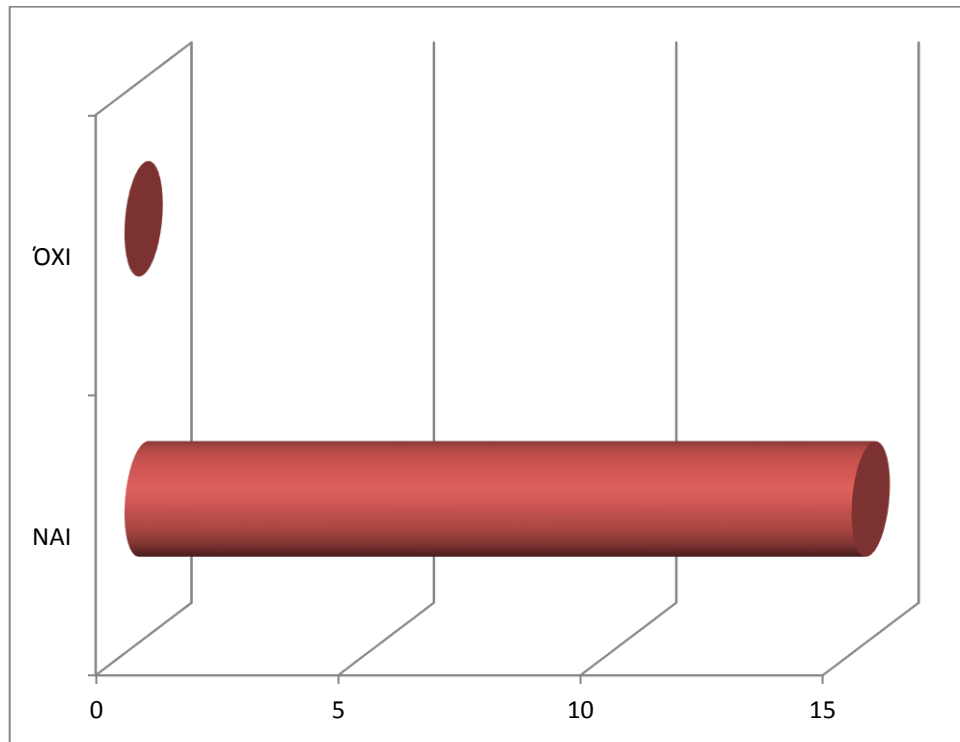
Στο ερώτημα αν καταναλώνουν άλλες ουσίες, πέντε (5) μαθητές απαντούν θετικά. Τρεις (3) από αυτούς αναφέρουν τη χρήση της κάνναβης και δύο (2) τη χρήση χαπιών.

«Ξέρω άτομα που πίνουν υπερβολικά πολύ, δηλαδή μπορεί να κατεβάσουν ένα μπουκάλι ο καθένας, εξωφρενικό! Δηλαδή πίνουν και στο σχολείο. Δεν μπορώ να καταλάβω τους λόγους, τι τους αγχώνει τόσο πολύ, τι τους στεναχωρεί ή το κάνουν για μαγκιά δεν νομίζω να είναι για μαγκιά αυτό, δεν ξέρω τι είναι(γέλια αμηχανίας). Επίσης, υπάρχουν άτομα, εεε, ,αλλά υπάρχουν πολλά παιδιά που μπορεί να κάνουν χάπια, χασίς, δηλαδή σε αυτήν....., νομίζω ότι είμαστε λίγο κατεστραμμένη γενιά». (Κ1, Β΄ Λυκείου)

«Καταναλώνουν ποτά και όχι μόνο δυστυχώς... Εντάζει στα διαλείμματα, αλκοόλ όχι, ε κανα καφέ το πρωί ναι., αλλά αλκοόλ όχι, όχι. Στο σχολείο όχι. Αν κι έχει τύχει στην τάξη μου παιδί να φέρει τσίπουρο και να πίνει και την πρώτη ώρα ακόμη. Αυτό. Αλλά γενικά όχι. Ειδικά ο συγκεκριμένος ναι. (γελάει) Ναι, εεε, υπάρχει πολύ η μόδα,

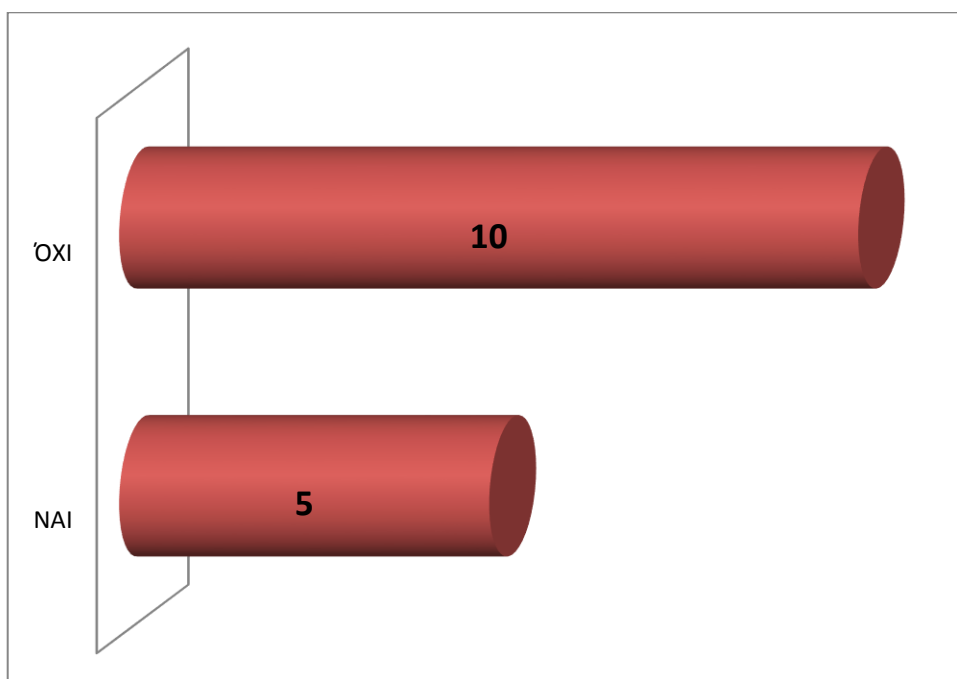
το ' χουνε κάνει μόδα της κάνναβης, δηλαδή έχω πάρα πολλούς γνωστούς οι οποίοι είναι μπλεγμένοι μ' αυτό. Και έχει τύχει να ξέρω και άτομα που έχουν κάνει παραπάνω ουσίες, όπως χάπια. Δυστυχώς...Ναι, εεε, ξέρω άτομα. Και στο χώρο του σχολείου συμβαίνει αυτό». (Α3, Β' Λυκείου)

Γράφημα 7.7: Αλκοόλ

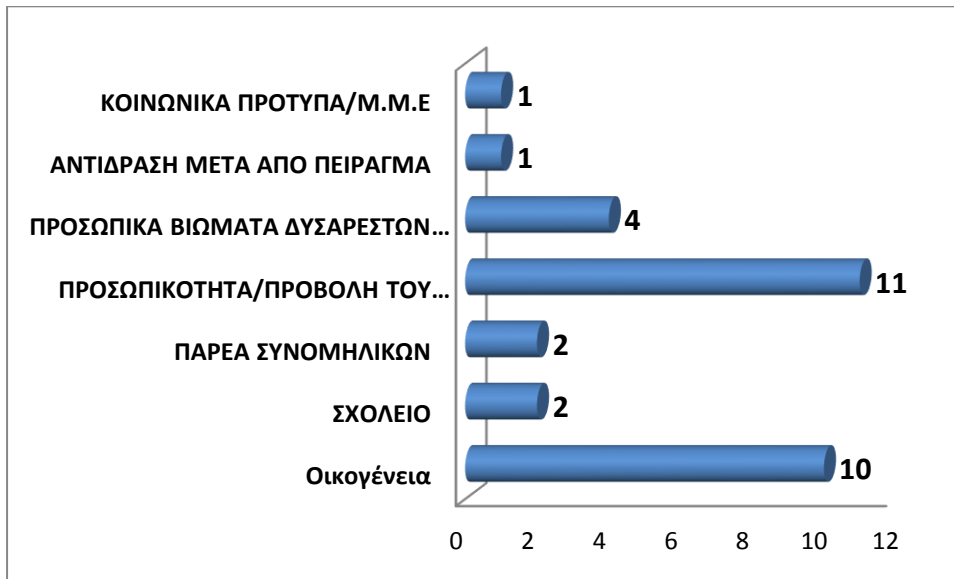
Γράφημα 7.7.1: Ουσίες

7.8 Παράγοντες σχολικής βίας

Στους παράγοντες εκδήλωσης σχολικής βίας και στις απαντήσεις που έδωσαν οι μαθητές, 10 παιδιά αναφέρουν τον παράγοντα οικογένεια και τον τρόπο διαπαιδαγώγησης των μελών της, 2 αναφέρουν το σχολείο, 2 ότι οφείλεται στην παρέα των συνομηλίκων, 11 παιδιά στην προσωπικότητα του ατόμου και την επιθυμία προβολής του εαυτού του, 4 παιδιά τα προσωπικά βιώματα από δυσάρεστες καταστάσεις, ένας μαθητής ως αντίδραση από κάποιο συστηματικό πείραγμα και επίσης ένας μαθητής το αποδίδει στα κοινωνικά πρότυπα που προβάλλονται μέσα από τα Μ.Μ.Ε.

Γράφημα 7.8: Παράγοντες σχολικής βίας

«Οι αιτίες... Μμμ, Το να συμπεριφέρεται κάποιος βίαια πιστεύω ότι οφείλεται κυρίως στην προσπάθεια αυτού του ατόμου να επιβληθεί στους υπόλοιπους. Αυτό μπορεί δηλαδή να οφείλεται κυρίως στην..., μπορεί να οφείλεται στην χαμηλή αυτοπεποίθηση που μπορεί να έχει ένα παιδί και μέσω της βίας προσπαθεί να βρει ένα μέσο όπως είπα ώστε να επιβληθεί». (Α1, Γ΄ Λυκείου)

«Ε, ίσως γιατί πάει να το παίζει μάγκας, να φανεί στους άλλους ότι έχει δύναμη τέτοια ή ξέρω 'γω, κατά κύριο λόγο τέτοια». (Α4, Β΄ Λυκείου)

«Σίγουρα κάτι εσωτερικά του είναι που φταίει. Δεν είναι κάτι το ωραίο αυτό είτε το κάνει για πλάκα. Δεν μπορώ να βρω κάτι αστείο σε αυτό, κάτι άλλο φταίει στην προσωπικότητά του δεν ξέρω κάτι...Στον χαρακτήρα ίσως από κάποια πράγματα που του χουν τύχει στη ζωή του, προσπαθεί να το κάνει στους υπόλοιπους. δεν ξέρω». (Α5, Β΄ Λυκείου)

«Εεε, πρώτα απ' όλα, πιστεύω ότι ξεκινάει, μπορεί να ξεκινήσει, δεν είναι απαραίτητο από την οικογένεια. Μπορεί από διάφορου λόγους, μπορεί οι γονείς, να μην είναι καλά οι γονείς, να τσακώνονται συνέχεια και να αντιδρά αυτό το παιδί κάπως. Μπορεί να του συμπεριφέρονται άσχημα οι γονείς του, να το μαλώνουν, να το δέρνουν, μπορεί να δεχόταν αυτό το μικρό παιδί, το παιδί από μικρό καταπίεση στο σχολείο και μεγαλώνοντας να τη βγάζει κάπως, να 'ναι αντιδραστικό. Ε, μετά εντάξει, εκτός από, μπορεί να 'ναι και από τη φύση του έτσι κάποια παιδιά, είναι πολύ νευρικά και δεν θέλουν και πολύ για να ξεσπάσουν». (Α2, Γ΄ Λυκείου)

7.9 Αντιμετώπιση σχολικής βίας από το σχολείο

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των μαθητών, η βία στο σχολείο αντιμετωπίζεται με ποικίλους τρόπους, οι οποίοι μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε 2 ομάδες: σε αυτούς που έχουν τιμωρητικό χαρακτήρα και σε αυτούς που δεν έχουν τιμωρητικό χαρακτήρα. Με τιμωρίες και αποβολές απαντούν 11 παιδιά, οι οποίες καταλαμβάνουν την πρώτη θέση στην ερώτηση αυτή, 7 παιδιά αναφέρουν ότι οι καθηγητές θα παρέμβουν και θα προσπαθήσουν να βοηθήσουν, 5 παιδιά αναφέρουν ότι αντιμετωπίζεται με συμβουλές του καθηγητή προς το παιδί που εκδηλώνει βία, 4 παιδιά υποστηρίζουν ότι αντιμετωπίζεται με συμβουλευτική υποστήριξη από ειδικό επιστήμονα, 8 παιδιά με σωστή ενημέρωση/ομιλίες από ειδικούς και μια μαθήτριά αναφέρει πως αντιμετωπίζεται με ενημέρωση προς τους γονείς όταν προκύπτει κάποιο περιστατικό βίας.

«Όχι πολλές φορές, αλλά κι όταν γίνονται εμένα δεν με ικανοποιεί ο τρόπος που το κάνουν. Στο ότι εγώ, μπορεί να τσακωθώ με κάποιον, να γίνει αντιληπτό, και το μόνο που ξέρω ότι θα γίνει είναι ότι απλά θα πάρω μία τριήμερη αποβολή. Και θα γελάω. Διότι ας πούμε, έγινε και φέτος, και να..., πήρανε μία μέρα; Ή και καθόλου... Μία προειδοποίηση ουσιαστικά να μην, να μην ζαναγίνει».. (Α10, Γ΄ Λυκείου)

«Εγώ θεωρώ ότι από το σχολείο, δεν αντιμετωπίζονται σωστά». (Κ2, Β΄ Λυκείου)

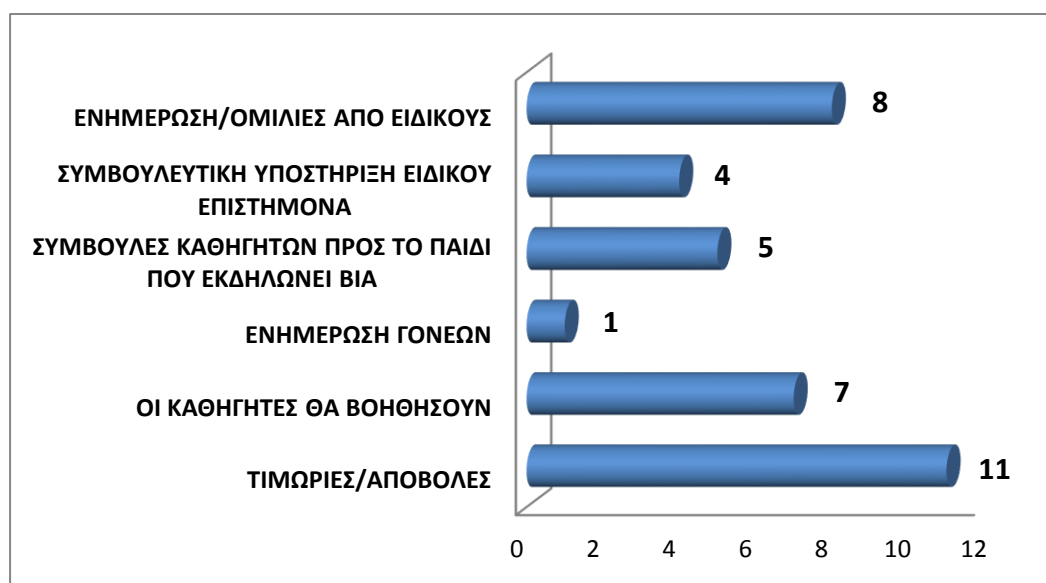
«Εεε, άμα αντιληφθούν ότι συμβαίνει, γιατί περισσότερο δεν αντιλαμβάνονται, δεν φτάνουν μέχρι εκεί, εεε, εντάξει σίγουρα θα πάρουν κάποια μέτρα, θα πάρουν, από ότι ξέρω, θα πάρουν το παιδί που ευθύνεται να του μιλήσουν, ίσως θα τον τιμωρήσουν εάν είναι πολύ βαρύ αυτό που έκανε, αλλά αυτό δηλαδή, όμως, δεν το αντιμετωπίζουν, γιατί δεν γυρνάει πίσω, την ψυχολογία τώρα του παιδιού δεν τη φτιάχνουν, εντάξει». (Κ4, Β΄ Λυκείου)

«Νομίζω πως όταν γίνονται αντιληπτά αντιμετωπίζονται, αντιμετωπίζονται όσο καλύτερα μπορούν να αντιμετωπιστούν, είτε εεε, μέσω κάποιου συμβούλου που επισκέπτεται το σχολείο μας είτε τα παιδιά ας πούμε απευθύνονται, κάποιιοι από αυτούς, απευθύνονται σε καθηγητές, δόξα τω Θεώ οι καθηγητές εδώ πέρα έχουν τα μάτια τους ανοιχτά οπότε μπορούν να διακρίνουν, εεε, τέτοιου είδους συμπεριφορές,

οπότε και αυτοί από μόνοι τους χωρίς καν οι μαθητές να πώς το λένε, εεε, οι μαθητές θα τους απευθυνθούνε, βοηθάνε από μόνοι τους ας πούμε». (Α7, Γ΄ Λυκείου)

«Ααα, σίγουρα θ΄ αναλάβουν δράση, σίγουρα θ΄ αναλάβουν δράση και πιστεύω θα βοηθήσουν το παιδί, το οποίο υφίσταται αυτό το, αυτήν την κατάσταση. Ναι άμα το κατανοήσει ο καθηγητής ότι υπάρχει κάποια σύγκρουση μαθητών, θα παρέμβει κατευθείαν». (Α1, Γ΄ Λυκείου)

Γράφημα 7.9: Αντιμετώπιση σχολικής βίας από το σχολείο

7.10 Καταγραφή περιστατικών βίας από το σχολείο

Στο ερώτημα αυτό έγινε μια προσπάθεια καταγραφής των περιστατικών βίας στο συγκεκριμένο σχολείο. Οι μαθητές ερωτήθηκαν, αν θεωρούν ότι γίνονται αντιληπτά τα περιστατικά βίας στο σχολείο τους από καθηγητές. 11 παιδιά απαντούν πως «όχι», δεν γίνονται αντιληπτά κάποια περιστατικά βίας και άρα δεν καταγράφονται, ενώ 4 παιδιά δηλώνουν ότι γίνονται αντιληπτά.

«Εεε, (.), γίνονται και αντιμετωπίζονται εντάζει μικροποινές συνήθως ή με παρατηρήσεις από τη διεύθυνση του σχολείου. Παρατήρηση από τον διευθυντή, αντιμετωπίστηκε». (Α6, Β΄ Λυκείου)

«Πολλές φορές δεν γίνονται αντιληπτά, όχι. Το μόνο που έχει γίνει αντιληπτό είναι ότι όντως μέσα στα πλαίσια της παρέας μπορεί να υπάρξει όντως bullying και έχει αναφερθεί, αλλά δεν έχει παταχθεί αν θέλετε, δηλαδή υπάρχει, υπάρχει». (Κ3, Γ΄ Λυκείου)

«Εεε, άμα αντιληφθούν ότι συμβαίνει, γιατί περισσότερο δεν αντιλαμβάνονται, δεν φτάνουν μέχρι εκεί, εεε, εντάζει σίγουρα θα πάρουν κάποια μέτρα». (Κ4, Β΄ Λυκείου).

7.11 Αντιμετώπιση σχολικής βίας από τους μαθητές

Στο ερώτημα αυτό οι ίδιοι οι μαθητές εκφράζουν τις απόψεις τους σχετικά με το πώς οι ίδιοι αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της σχολικής βίας και τα περιστατικά γενικότερα. 10 παιδιά απαντούν πως προσπαθούν να βοηθήσουν στα περιστατικά βίας, ανάμεσα στα εμπλεκόμενα άτομα, 8 παιδιά το αναφέρουν σε καθηγητές, το καταγγέλλουν όταν πάρει μεγάλες διαστάσεις, 10 παιδιά δηλώνουν ότι προσπαθούν να επιλύουν τις συγκρούσεις και να μην τις επιτείνουν, 4 παιδιά εξέφρασαν τον ενδιαφέρον τους να συμμετέχουν σε δραστηριότητες κατά της βίας, 4 ότι ενδιαφέρονται να ενημερώνονται για θέματα σχολικής βίας.

«Κοιτάζτε, άμα δω ότι ξέρω εγώ, υπάρχει κάτι το σοβαρό και γίνεται μέσα στο σχολείο, θα προσπαθήσω να βοηθήσω αυτό το παιδί και μέσα από τις δικές μου εμπειρίες». (Α1, Γ΄ Λυκείου)

«Εεε, γενικότερα σε κάποιο περιστατικό θα προσπαθούσα με τους υπόλοιπους, με τους γύρω μου σίγουρα, να τους πω ελάτε να το σταματήσουμε δεν είναι πράγμα αυτό, γιατί όντως δεν λύνεται κάτι με τη βία». (Α3, Β΄ Λυκείου)

«Αν ας πούμε βρω ένα παιδί που του κάνουν βία, ε θα προσπαθήσω να τον βοηθήσω, θα πω στον άλλον γιατί το κάνεις αυτό; Τι, σε τι σε βοηθάει; Ε, εντάζει, δε, αυτό. Αν μπορέσω να το λύσω με τον διάλογο, με τον θύτη ας πούμε και δεν, το βρω ότι

δε χωράει συζήτηση, δεν μπορεί να κάνει κάτι...Ε, θα το αναφέρω αν βλέπω ότι το παιδί αυτό το ενοχλεί και γίνεται συνέχεια σημαντικά, θα το αναφέρω, ναι.» (Α4, Β΄ Λυκείου)

«Μμμ, σας είπα και πριν, δεν ασχολούμαι τόσο για να μην εμπλακώ κιόλας. Αν έπαιρνε βέβαια μεγάλες διαστάσεις θα το ανέφερα σε καθηγητή...άμα υπήρχε κάποιο έτσι σαν πρόγραμμα που μέσα να κάνουν την ενδοσχολική βία θα συμμετείχα, πιστεύω». (Α9, Γ΄ Λυκείου)

«Άμα συμβαίνει, άμα δέχονται άλλοι, εντάξει θα προσπαθήσω να βοηθήσω, απλά ίσως πάω να μιλήσω στο παιδί που απευθύνεται. Κι αν χρειαστεί μπορεί να το αναφέρω, όχι στα άτομα όμως. Ανάλογα πως, άμα είναι πολύ τραβηγμένο ναι. Θα πάω. Αλλά άμα δεν θέλουν και δεν θέλει και το ίδιο και το θύμα και δεν είναι κάτι τόσο σοβαρό, ίσως δημιουργηθούν προβλήματα μετά, άμα το πω ας πούμε, οπότε...Αν συνέβαινε κάτι σε εμένα, είμαι γενικά άτομο που θα μιλήσει, να μάθει το λόγο. Και γενικά με ενδιαφέρει να ενημερώνομαι σχετικά με το θέμα». (Κ4, Β΄ Λυκείου)

Γράφημα 7.11: Αντιμετώπιση σχολικής βίας από τους μαθητές

7.12 Τρόποι πρόληψης της σχολικής βίας

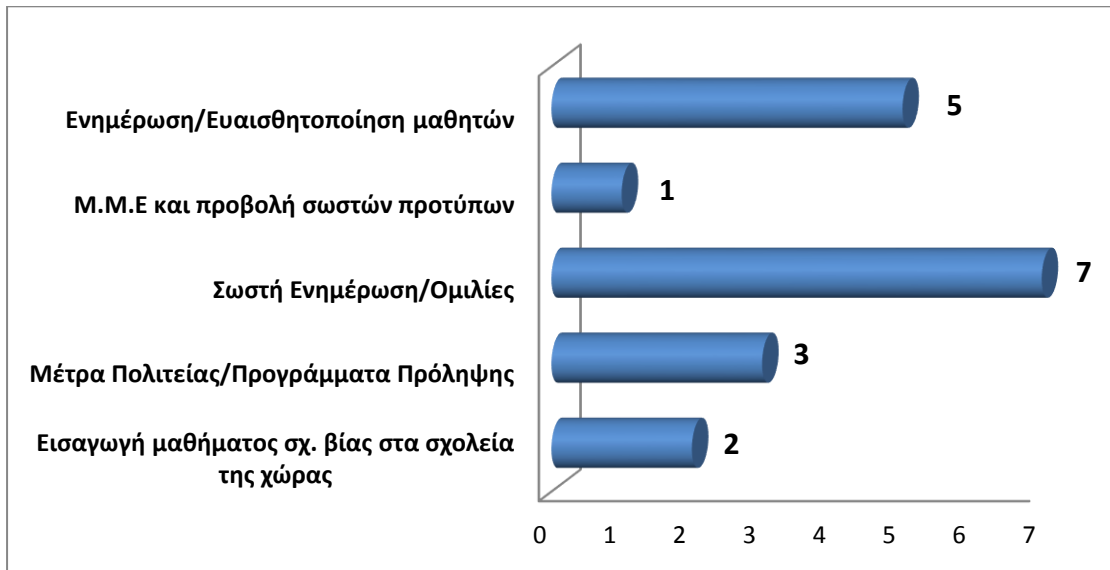
Στους τρόπους πρόληψης της σχολικής βίας, 2 παιδιά προτείνουν την εισαγωγή αντίστοιχου μαθήματος για τη σχολική βία ή συναφών μαθημάτων στα σχολεία της

χώρας, 3 παιδιά δηλώνουν ότι η Πολιτεία πρέπει να πάρει κάποια μέτρα με αντίστοιχα προγράμματα πρόληψης του φαινομένου, 7 παιδιά δίνουν βαρύτητα στη σωστή ενημέρωση για το θέμα με αντίστοιχες ομιλίες, ένας μαθητής προτείνει ότι τα Μ.Μ.Ε πρέπει να προβάλλουν σωστά πρότυπα, και τέλος 5 μαθητές αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι το ζήτημα της σχολικής βίας ξεκινάει από του ίδιους τους μαθητές και τη στάση τους απέναντι στο συγκεκριμένο φαινόμενο και προτείνει ενημέρωση των μαθητών και ευαισθητοποίηση. Τα παιδιά αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι όταν οι μαθητές συνεργάζονται μεταξύ τους σε κοινές δραστηριότητες, επικοινωνούν, έρχονται κοντά, εμπιστεύονται ο ένας τον άλλον, θα εκδηλώσουν σε μικρότερο βαθμό βίαιη συμπεριφορά μέσα στο σχολείο.

«Ενημερώσεις στο σχολείο, αυτό που σας είπα πριν να γίνουν προγράμματα για την ενδοσχολική βία και πώς αυτή μπορεί να αντιμετωπιστεί, εεε, γενικά να ενημερωθούν οι μαθητές, να έρθουν πιο κοντά και πάλι θα μπορούσαν μέσω αυτών των προγραμμάτων και όχι μόνο της ενδοσχολικής βίας, να γίνουν εργασίες, με, ομαδικές, ώστε να έρθουν οι μαθητές πιο κοντά. Όταν είσαι κοντά με κάποιον δεν είναι εύκολο, ν:α, να έρθεις σε σύγκρουση». (Α9, Β' Λυκείου)

«Ναι. Σίγουρα πρέπει το σχολείο να εισαγάγει ένα μάθημα, το οποίο θα σχετίζεται με την ενδοσχολική βία, είτε μέσω project, είτε μέσω...Ναι, συγκεκριμένα για το θέμα αυτό, γιατί θεωρείται πολύ σημαντικό, γιατί ας πούμε προσωπικά εγώ δεν έχω πολλές εμπειρίες. Και νομίζω ότι η και το Υπουργείο και η Πολιτεία, βρίσκεται, έχει, βρίσκεται, προσανατολίζεται σε αυτό, προς αυτή την κατεύθυνση... Εεε, επίσης και οι ίδιοι οι καθηγητές πρέπει να προχωρήσουν θα έλεγα σε σεμινάρια, να ευαισθητ, να ευαισθητοποιηθούν περισσότερο, εεε, σχετικά μ ' αυτό το ζήτημα». (Α1, Γ' Λυκείου)

Γράφημα 7.12: Τρόποι πρόληψης της σχολικής βίας

7.13 Τρόποι Αντιμετώπισης της σχολικής βίας

Στους τρόπους αντιμετώπισης, 5 παιδιά απαντούν πως η οικογένεια και τρόπος που διαπαιδαγωγεί τα μέλη της, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Τόνισαν επίσης και την ανάγκη για ενημέρωση της οικογένειας σε θέματα σχολικής βίας ως τρόπο μετάδοσης αυτών των γνώσεων προς τα παιδιά, 11 παιδιά δηλώνουν πως η ενημέρωση από το ίδιο το σχολείο με αντίστοιχες δραστηριότητες και ομαδικές εργασίες αποτελεί σημαντικό μέτρο καταπολέμησης, 4 παιδιά δήλωσαν απαραίτητη την ύπαρξη σχολικού συμβούλου- ψυχολόγου μέσα στο σχολείο. 7 παιδιά εκφράζουν την επιθυμία οι καθηγητές στα σχολεία να είναι κοντά στα παιδιά, να επικοινωνούν και να αναλαμβάνουν δράση. Επιπλέον, ένας μαθητής προτείνει σεμινάρια επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών σε θέματα σχολικής βίας.

«Εεμ, θεωρώ ότι όλα ξεκινάνε από τους γονείς και την οικογένεια, οπότε θα ήταν καλό να πηγαίνουν οι γονείς μαζί με τα παιδιά σε, ας πούμε το σχολείο, εμείς που είμαστε τα παιδιά, να κάνουμε κάποια θεατρική παράσταση, ώστε από τη στιγμή που

θα' μαστε εμείς τα παιδιά που θα παίζουμε, οι γονείς να έρθουνε για να δουν τα παιδιά τους, αλλιώς δεν θα έρθουν λόγω δουλειάς». (Κ2, Β' Λυκείου)

«Εεε, σίγουρα, από την οικογένεια να γίνονται ομιλίες προς τους γονείς για να, γιατί από κει νομίζω ξεκινάει όλο. Οι γονείς από μόνοι τους, να προσπαθήσουν να περάσουν στο παιδί το ότι δεν πρέπει να κάνει τον άλλον να νιώθει άσχημα. Επίσης, το σχολείο, περιστατικά μικρά να μην τα αφήνει ασχολίαστα, δηλαδή εκεί που θα δουν ένα πείραγμα ή κάτι και να το σχολιάσουνε..., αυτό πιστεύω είναι η αρχή που θα γίνει μεγάλο, δηλαδή να το σταματάνε από την αρχή που το βλέπουνε, μην περιμένουν να γίνει μεγάλο». (Κ5, Β' Λυκείου)

«Εεε, θεωρώ σημαντικό το ότι οι καθηγητές πρέπει να μιλήσουνε στα παιδιά με παραδείγματα, ε και πρέπει να γίνεται μέσα στην τάξη αυτό, διότι μέσα στην τάξη το μόνο που γίνεται είναι να κάνουμε ύλη και ορισμούς. Εεε, δεν κάνουμε ποτέ συζητήσεις και αυτό είναι ένα μεγάλο πρόβλημα διότι άμα δε συζητήσουμε και δεν πούμε τα προβλήματά μας και το τι συμβαίνει μέσα στο σχολείο, εν ώρα μαθήματος, έστω και πέντε λεπτών, εεε, δεν γίνεται κάτι, δηλαδή το παιδί θα κάνει ότι θέλει μέσα στο σχολείο». (Α3, Β' Λυκείου)

Σε μία άλλη ανάλυση τέσσερα 4 από τα 15 παιδιά θεωρούν αναγκαίες τις τιμωρίες ως μέτρο αντιμετώπισης των βίαιων περιστατικών στο σχολείο, ενώ τα υπόλοιπα 11 από αυτά αναφέρουν τις τιμωρίες ως αναποτελεσματικές πρακτικές αντιμετώπισης του φαινομένου.

«Πιστεύω ότι και να γίνει, όποιος τρόπος αντιμετώπισης και να λυθεί, πάντα θα υπάρχει η σχολική βία, απλώς πρέπει να το περιορίσουμε όσο πιο πολύ γίνεται, δηλαδή όταν γίνεται κάποιο περιστατικό **να τιμωρείται** αυτός που το κάνει και προς παραδειγματισμό για τους άλλους». (Α4, Β' Λυκείου)

«Πρέπει να αρχίσει από την αρχή. Από το πώς μαθαίνουν τα παιδιά, από το τι βλέπουν στην τηλεόραση, τι, γιατί από την τηλεόραση έχει ξεκινήσει το όλο θέμα και τα (φωνές παιδιών) διαδίκτυο και τα λοιπά, μέσα μαζικής ενημέρωσης, βλέπουν τα παιδιά τους άλλους να πλακώνονται στην τηλεόραση, σου λέει εντάξει θα πλακωθούμε και εμείς γιατί το κάνουν εκεί, δεν, είναι εντάξει δεν, το βλέπουν πώς να το πω τώρα...,

εεε,...**Και μεγαλύτερες τιμωρίες για παραδειγματισμό, θα μπορούσα να σκεφτώ.(.)**».

(A9, Β΄ Λυκείου)

«Δεν ξέρω αν θα γινόταν μόνο αν βάζαμε ποινές στο παιδί, κάτι πιο εναλλακτικό κάπως, δηλαδή κάποιος να το έλεγε στο συμβούλιο, να το έλεγαν να το σταματήσουν αυτό. Με τον διάλογο, κάπως. Γιατί μόνο με τις ποινές και με αποβολές και με τέτοια ίσως να έχει και τις αντίθετες συνέπειες». (A5, Β΄ Λυκείου)

«Εεε, η τιμωρία για παράδειγμα δεν επιφέρει κάτι στους μαθητές. Αυτό με τον ψυχολ, με κάποιο ψυχολόγο, πιστεύω ότι μπορεί να βοηθήσει πάρα πολύ κάποια παιδιά. Επίσης τώρα, άλλον τρόπο δεν μπορώ να σκεφτώ για να περιορίσει αυτά τα παιδιά, που να μην είναι ανάλογο της τιμωρίας». (A2, Γ΄ Λυκείου)

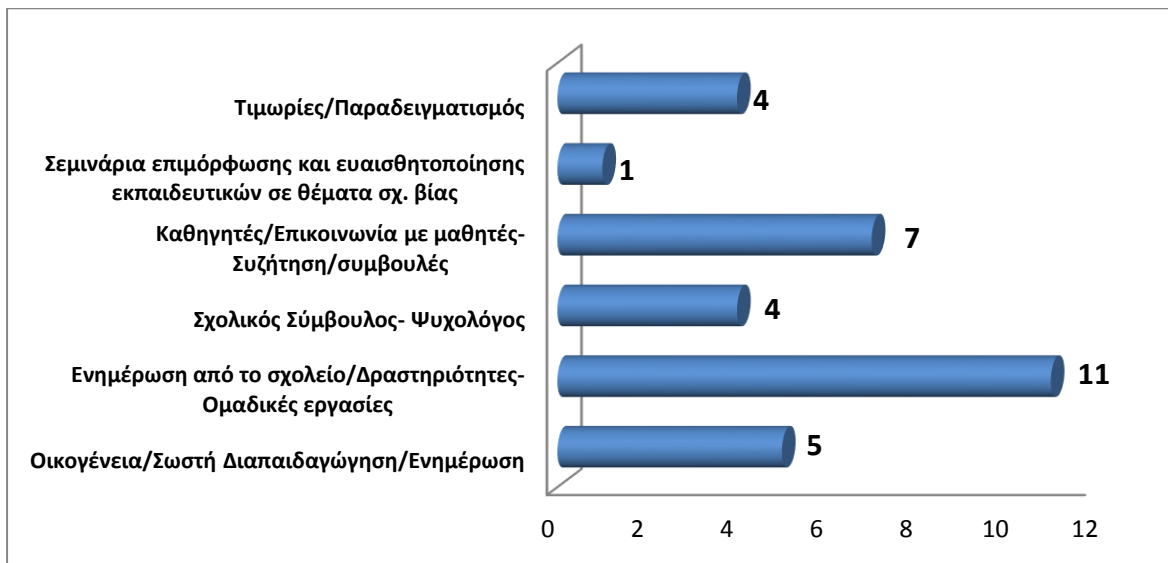
«Πάντως η τιμωρία δεν νομίζω ότι είναι λύση. Γιατί ίσως αντιδράσει άλλος μετά. Οπότε μάλλον η ενημέρωση. Αλλά κι αυτό θα δείξει». (K4, Β΄ Λυκείου)

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι έξι 6 από τα 15 παιδιά του δείγματος, θεωρούν ότι η σχολική βία είναι ένα φαινόμενο που δύσκολα μπορεί να αντιμετωπιστεί.

«Αποτελεσματικά και να μην ξαναγίνει ας πούμε, δεν νομίζω υπάρχει, θα υπάρξει τρόπος,(φωνές, ομιλίες απ έξω) Δεν νομίζω υπάρχει περίπτωση, γιατί τουλάχιστον έστω αυτά τα χρόνια που ήμουν στο σχολείο κι όλα αυτά, αν όχι κάθε χρόνο, χρόνο με χρόνο κάπως έτσι, θα έβλεπα κάτι καλό στο σχολείο». (A10, Γ΄ Λυκείου)

«Δύσκολο, εντελώς να παταχθεί, δηλαδή το πιστεύω ότι πάντα θα υπάρχει». (K3, Γ΄ Λυκείου)

Γράφημα 7.13: Τρόποι Αντιμετώπισης της σχολικής βίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 Συζήτηση Αποτελεσμάτων-Συμπεράσματα

Στην παρούσα διπλωματική εργασία έγινε μια προσπάθεια μελέτης και διερεύνησης των διαστάσεων της σχολικής βίας, της καταγραφής των περιστατικών και των μορφών βίας μέσα από τις εμπειρίες των μαθητών στο επιλεγόμενο σχολείο της έρευνας. Σε αρκετές έρευνες οι απόψεις των μαθητών απουσιάζουν και στηρίζονται σε ποσοτικές μετρήσεις, στην καταγραφή των περιστατικών θυματοποίησης, άσκησης βίας και των μορφών βίας. Περισσότερες έρευνες έχουν διενεργηθεί για τις στάσεις, τις απόψεις και τις αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών. Επιπλέον, το πεδίο έρευνας εντοπίζεται στο δημοτικό, με αποτέλεσμα να απουσιάζουν σημαντικά δεδομένα για την κατάσταση στις υπόλοιπες βαθμίδες.

Η συχνότητα και η έκταση του φαινομένου κινείται σε σταθερά επίπεδα στον ελλαδικό χώρο. Στην παρούσα εργασία στους δέκτες βίας, οι λεκτικές μορφές βίας έχουν την πρώτη θέση, στη δεύτερη οι σωματικές ακόμα και σε αυτή την ηλικία που είναι οι μαθητές. Τα παιδιά του δείγματος, ως «παρατηρητές», ανέφεραν πολλά περιστατικά βίας σε σχολικά αθλήματα, στα διαλείμματα σε μορφή πειράγματος και «πλάκας» ή κάποια μετά από έναν έντονο λεκτικό διαπληκτισμό. Επιπλέον, οι μαθητές Λυκείου δεν αντιλαμβάνονται ότι τα χτυπήματα σε μορφή φιλικής διάθεσης ή «πλάκας» είναι μορφές βίας. Τέλος, δύο κορίτσια του δείγματος αναφέρουν τη διάδοση φημών και αρνητικών σχολίων προς το πρόσωπό τους. Το ένα από αυτά αισθάνθηκε έντονη ενόχληση, συναισθηματική φόρτιση και θυμό από την όλη εμπειρία και αυτοχαρακτηρίστηκε ως θύμα Bullying κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Όταν έληξε δήλωσε την επιθυμία της να δημοσιευθεί η προσωπική της ιστορία στα Μ.Μ.Ε, η έρευνα και να δοθεί στη δημοσιότητα η ταυτότητα του συγκεκριμένου σχολείου που πραγματοποιήθηκε η έρευνα.

Οι εντάσεις και ιδιαίτερα οι συγκρούσεις μέσα στο σχολείο, τα περιστατικά βίας που συντελούνται σε μικρό βαθμό γενικά στα σχολεία της χώρας μας, απασχολούν τους εκπαιδευτικούς περισσότερο και από την ίδια την εκπαιδευτική διαδικασία. Οι κανονισμοί που υπάρχουν στο σχολείο, η επιβολή των κυρώσεων σε περιστατικά αποκλίνουσας συμπεριφοράς, οι αποβολές, συνήθως οδηγούν σε μια προσωρινή αντιμετώπιση του προβλήματος, στιγματίζοντας τα παιδιά που έχουν

εκδηλώσει την αντίστοιχη συμπεριφορά και αντί να τα αποτρέπουν με άλλους τρόπους ώστε να μην προβούν σε αντίστοιχες πράξεις, τα περιθωριοποιούν.²³⁰

Το φαινόμενο της σχολικής βίας- εκφοβισμού χαρακτηρίζεται για την πολυπλοκότητά του και η μελέτη του «επιβάλλει» τη χρήση ενός πολυπαραγοντικού μοντέλου προσέγγισης του θέματος από όλους τους επιστημονικούς κλάδους. Αξίζει να σημειωθεί ότι στα περιστατικά βίας πρέπει να διαχωρίζουμε τη στιγμιαία επιθετικότητα ενός παιδιού με επαναλαμβανόμενες και συστηματικές βίαιες συμπεριφορές που οδηγούν σε πιο δυσάρεστες καταστάσεις. Η βία και ο εκφοβισμός έχει επιπτώσεις όχι μόνο στα εμπλεκόμενα άτομα της υπόθεσης, αλλά και σε ολόκληρο το σχολείο μέσα στο οποίο οι μαθητές δεν αισθάνονται ασφαλείς και είναι δυσαρεστημένοι με τη σχολική τους ζωή. Η σχολική κοινότητα (εκπαιδευτικοί – μαθητές) γίνονται καθημερινά μάρτυρες εκδήλωσης μορφών βίας στο χώρο του σχολείου είτε μικρής έντασης είτε μεγαλύτερες. Παρόλα αυτά δεν πρέπει να αντιμετωπίζουμε τη βία στο ελληνικό σχολείο ως μια ασήμαντη κατάσταση και να μην τη μελετούμε από όλες τις επιστημονικές προσεγγίσεις.

Όσον αφορά στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων της έρευνας, οι απόψεις των μαθητών σχετικά με τις έννοιες της σχολικής βίας φανερώνουν ότι αναγνωρίζουν τις μορφές βίας, αλλά ταυτίζουν την έννοια της σχολικής βίας με αυτή του σχολικού εκφοβισμού (Θάνος, Θ.). Χρησιμοποιούν αρκετά τους όρους «Θύτης», «Θύμα» για να περιγράψουν ένα περιστατικό βίας, ακόμα κι αν έχει συμβεί μια φορά, χωρίς να γίνεται συστηματικά. Στους ορισμούς που δίνουν για τη σχολική βία την κατηγοριοποιούν σε σωματική, λεκτική, ψυχολογική, σεξουαλική, αναφέρονται όμως περισσότερο στον όρο *Bullying* και συνειδητοποιούν ότι είναι μια αρνητική και επώδυνη κατάσταση για κάποιον μαθητή και δεν θα πρέπει να υπάρχει. Κάποιοι μαθητές δηλώνουν ότι πρέπει οι μη σωματικές μορφές βίας, όπως η λεκτική να έχουν την ίδια βαρύτητα στην προσέγγιση και τη μελέτη του φαινομένου.

Τα παιδιά που δέχθηκαν βία είναι περισσότερα από αυτά που δεν άσκησαν. 9 από τα 15 παιδιά απαντάει πως έχει δεχθεί βία, ενώ 6 παιδιά πως «όχι». Ο υψηλός αριθμός των παιδιών που δέχθηκαν βία οφείλεται και στο γεγονός ότι ένας από τους λόγους που δέχθηκαν να πάρουν μέρος στη συνέντευξη ήταν γιατί είχαν να διηγηθούν αντίστοιχα περιστατικά βίας ως δέκτες. 4 παιδιά δήλωσαν πως άσκησαν βία και 11 παιδιά πως «όχι». Η αιτία που άσκησε βία το ποσοστό των παιδιών φανερώνει μια

---

²³⁰ Θάνος, Θ. (2011). Επιστ. Επιμ.. *Η Διαμεσολάβηση στο σχολείο...*, όπ.π., σελ. 48.

ισορροπία ανάμεσα στις μορφές «σωματική» και «λεκτική». Επιπλέον, αυτός ο αριθμός των παιδιών που άσκησαν βία, επιβεβαιώνει τον μέσο όρο αντίστοιχων ερευνών. Από την άλλη, στα παιδιά που δέχθηκαν βία κυριαρχεί η λεκτική μορφή (7 παιδιά) που επιβεβαιώνει τις έρευνες στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ότι αποτελεί την πιο συχνή μορφή (Ψάλτη, Κασάπη/Πανελλήνια έρευνα για τη σχολική βία, ΥΠΕΠΘ 2016).

Στις αντιδράσεις των μαθητών που δέχθηκαν βία, 4 παιδιά προσπάθησαν να το σταματήσουν ώστε να λυθεί το πρόβλημα, η σύγκρουση, 2 μαθητές εκδήλωσαν άγχος και η ενόχληση, 2 μαθητές δεν αντέδρασαν, ενώ ένας μαθητής άσκησε βία από πίεση.

Παιδιά «Παρατηρητές» περιστατικών βίας είναι σχεδόν όλοι οι μαθητές του δείγματος (13) και επιβεβαιώνουν αντίστοιχες έρευνες με αντίστοιχα υψηλά ποσοστά σε αυτή την μορφή βίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς 2000). Στις μορφές βίας που έχουν παρατηρήσει τα παιδιά υπερισχύουν οι λεκτικές (14 περιστατικά) που ίσως να δικαιολογείται από την βαθμίδα εκπαίδευσης, αναφέρονται 13 περιστατικά σωματικών και ακολουθεί η ψυχολογική/συναισθηματική (2 περιστατικά) Τα 13 περιστατικά σωματικών μορφών που παρατηρήθηκαν από τα παιδιά, δικαιολογείται και από κάποια περιστατικά που αναφέρουν οι μαθητές και αφορούν κάποιους σχολικούς αγώνες όπως έχουν καταγραφεί και σε προηγούμενες έρευνες (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς 2000) που οι μαθητές συγκρούονται μεταξύ τους λεκτικά και σωματικά. Πετάνε αυγά, πέτρες, ξύλα μεταξύ τους, κάποιες φορές επισκέπτονται άλλα σχολεία ή και το αντίστροφο και υπάρχουν ανάλογες συμπεριφορές. Κάποιες φορές υπήρξαν και πιο βίβια περιστατικά με περιπτώσεις παιδιών από άλλα σχολεία που πετούσαν φώναζαν έντονα και πετούσαν πέτρες ακόμα και στους καθηγητές. Τέλος, αναφέρανε ότι υπάρχει ένα τελετουργικό είδος παιχνιδιού και πλάκας μεταξύ των μαθητών της Τρίτης Λυκείου και της Δευτέρας, το οποίο μπορεί να ξεπεράσει τα όρια του παιχνιδιού. Συγκεκριμένα, η Τρίτη Τάξη ξεκινάει να πειράζει τα παιδιά της Δευτέρας ως μικρότερα σε ηλικία τρέχοντας απότομα προς τις αίθουσες των μικρότερων με σκοπό να τους τρομάξουν φωνάζοντας, σπρώχνοντας και χτυπώντας για με διάθεση παιχνιδιού που αυτό όμως μπορεί να οδηγήσει σε χτυπήματα παιδιών, μικροτραυματισμούς, βρισιές και παρεξηγήσεις.

Οι απαντήσεις των παιδιών για το που απευθύνονται οι μαθητές στα περιστατικά βίας επιβεβαιώνουν τις περισσότερες έρευνες στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση πάνω στο ερώτημα αυτό με σχεδόν αντίστοιχα ποσοστά (Ψάλτη-

Κασάπη, ΕΚΚΕ 2000, Γιαννακοπούλου 2014, ΥΠΕΠΘ 2016, Θάνος, Θ. 2017). Στη συγκεκριμένη έρευνα τα αποτελέσματα δείχνουν ότι τα περισσότερα παιδιά (14), απαντούν πως δεν απευθύνονται πουθενά οι μαθητές και το κρατάνε μέσα τους, 7 παιδιά του δείγματος, θεωρούν ότι οι μαθητές απευθύνονται σε φίλους, 3 παιδιά δηλώνουν στους καθηγητές, και 3 στους γονείς/συγγενείς. Σε αντίστοιχες έρευνες τα ποσοστά των παιδιών που δεν απευθύνονται πουθενά κυμαίνεται γύρω στο 50%, ενώ οι υπόλοιποι το αναφέρουν σε φίλους. Η αναφορά ενός περιστατικού σε εκπαιδευτικό μπορεί να προκαλέσει την αποτελεσματική του αντιμετώπιση, αλλά απαιτεί και τη σωστή αντίδραση, ανταπόκριση από το εκπαιδευτικό προσωπικό. Οι μαθητές αυτής της έρευνας εξηγούν ότι αυτό συμβαίνει γιατί τα παιδιά σε αυτή την ηλικία διστάζουν να το αναφέρουν κάπου γιατί αισθάνονται ντροπή και φοβούνται τον στιγματισμό και τα σχόλια που ακολουθεί μια τέτοια πράξη.

Τα παιδιά επίσης δήλωσαν ότι κάποιο παιδί θα αναφέρει κάποιο περιστατικό σε κάποιον καθηγητή μόνο αν έχει καλή σχέση μαζί του, ενώ άλλα δήλωσαν ότι και να το αναφέρουν απλά θα γίνει μια επίπληξη και δεν θα επιλυθεί το ζήτημα. Τέλος, δικαιολόγησαν ότι στους γονείς δεν το αναφέρουν για να μην τους στεναχωρήσουν και τους προσθέσουν κι άλλα προβλήματα από αυτά της καθημερινότητας.

Οι προσωπικές απαντήσεις των συνεντευξιζόμενων πάνω στο συγκεκριμένο ερώτημα εμφανίζει υψηλά ποσοστά αναφοράς σε συγγενείς (8 παιδιά) , 6 το ανέφεραν σε φίλους, 5 μαθητές δεν το ανέφεραν σε κανέναν, 5 το ανέφεραν σε καθηγητές και 2 παιδιά στη διεύθυνση με βάση τις προσωπικές τους εμπειρίες και αντιδράσεις. Το ποσοστό των εκπαιδευτικών και του διευθυντή εμφανίζονται χαμηλά.

Στο θέμα του καπνίσματος τα αποτελέσματα των απαντήσεων επιβεβαιώνουν αυτές τις αποκλίνουσες συμπεριφορές και μορφές «παραβατικότητας» στο Λύκειο μέσα από διάφορες έρευνες οι οποίες ισχυρίζονται ότι όσο προχωράμε σε βαθμίδα εκπαίδευσης μειώνονται τα περιστατικά βίας, αλλά πολλοί ερευνητές κάνουν λόγο για διαφορετικές μορφές σχολικής βίας στην εφηβεία που πρέπει να εξιχνιαστούν. Όλοι οι μαθητές αντιλαμβάνονται το κάπνισμα ως κάτι το αρνητικό για τη σωματική υγεία των μαθητών που παρατηρείται πιο έντονα στο Λύκειο και λαμβάνει χώρα στα διαλείμματα, σε απόμερους χώρους του σχολείου, στις τουαλέτες, στο προαύλιο, το οποίο προκαλεί την «κοινωνική αντίδραση» της εκπαιδευτικής κοινότητας με παρατηρήσεις – επιπλήξεις (5 παιδιά), συμβουλές των εκπαιδευτικών (3 παιδιά), αλλά σε μεγαλύτερο ποσοστό αντιμετωπίζεται με ανεκτική στάση (11 παιδιά), 2 παιδιά δηλώνουν ότι οι καθηγητές καπνίζουν μαζί με τους μαθητές, και 8 παιδιά

δηλώνουν ότι οι καθηγητές δεν προσπαθούν να κάνουν κάτι για το θέμα αυτό και δεν δίνουν το σωστό παράδειγμα σε αυτούς.

Αντίστοιχα υψηλά ποσοστά παρατηρούνται και στο θέμα της κατανάλωσης αλκοόλ. Όλοι οι μαθητές Λυκείου έχουν δοκιμάσει αλκοόλ σύμφωνα με τις απαντήσεις των παιδιών. Δύο περιστατικά κατανάλωσης έχουν λάβει χώρα και μέσα στην τάξη. Πέντε (5) από τους 15 μαθητές δηλώνουν επίσης ότι έχουν πέσει στην αντίληψή τους και χρήση από τους μαθητές άλλων ουσιών (κάνναβη, χάπια).

Στους παράγοντες εκδήλωσης σχολικής βίας υπερισχύουν οι **ατομικοί/ψυχολογικοί** (11 παιδιά), οι μαθητές το αποδίδουν στην προσωπικότητα, στον χαρακτήρα του παιδιού και την επιθυμία προβολής του εαυτού και επιβεβαιώνει κάποιες έρευνες στο χώρο της ψυχολογίας. Ακολουθεί η οικογένεια (**κοινωνικοί παράγοντες**) (10 παιδιά) με τον τρόπο που διαπαιδαγωγεί ή σε κάποιες περιπτώσεις αν ασκείται βία μέσα στην οικογένεια, και επιβεβαιώνει αρκετές σχετικές έρευνες πάνω στο θέμα της οικογένειας ως σημαντικό παράγοντα (Θάνος, Θ. 2012, Φαρσεδάκης 1986). 4 παιδιά δηλώνουν ότι τα προσωπικά βιώματα δυσάρεστων καταστάσεων αποτελούν αιτία εκδήλωσης βίας. 2 παιδιά μόνο απαντούν πως το σχολείο μπορεί να αποτελέσει παράγοντα που ασκεί πίεση στους μαθητές. Οι θεωρίες της «συμβολικής βίας» του σχολείου και η θεωρία του «πολιτισμικού κεφαλαίου» του Μπουρντιέ επιβεβαιώνονται σε μικρό ποσοστό σε αυτήν την έρευνα. 2 παιδιά θεωρούν ως παράγοντα, την παρέα των συνομηλίκων και επιβεβαιώνουν πάλι σε μικρό ποσοστό το πλαίσιο των θεωριών της συμβολικής αλληλεπίδρασης και συγκεκριμένα τη θεωρία της υποκουλτούρας του Cohen, των διαφοροποιητικών κοινωνικών συναναστροφών (Sutherland), καθώς και τη θεωρία της μίμησης (Tarde). Συγκεκριμένα οι μαθητές αναφέρουν ότι κάποια παιδιά θέλουν να το παίξουν «μάγκες» και μιμούνται και παρασύρονται από την παραβατική συμπεριφορά άλλων παιδιών. Ένας μαθητής θεωρεί ως παράγοντα άσκησης βίας την αντίδραση ενός παιδιού στο πείραγμα και ένας μαθητής ως παράγοντα τα Μ.Μ.Ε και τα κοινωνικά πρότυπα που προβάλλουν.

Ως προς τις προσπάθειες του σχολείου να αντιμετωπίσει τα περιστατικά βίας και εκφοβισμού, οι μαθητές διατύπωσαν μερικές αρνητικές απόψεις. Θεωρούν ότι το σχολείο δεν παίρνει συγκεκριμένες και συστηματικές πρωτοβουλίες και κάποιοι από αυτούς δεν θεωρούν τις τιμωρίες και τις ποινές ως αποτελεσματικό τρόπο αντιμετώπισης. Αξιολογούν τους εκπαιδευτικούς στην ετοιμότητα και ικανότητά τους να παρεμβαίνουν άμεσα και προστατευτικά εφόσον γίνουν αντιληπτά τα περιστατικά.

Συγκεκριμένα αναφέρουν ότι αν απευθυνθούν σε κάποιο καθηγητή θα γίνει μια επίπληξη και θα σταματήσει εκεί το θέμα. Τα περιστατικά βίας σύμφωνα με τη γνώμη των μαθητών δεν γίνονται αντιληπτά (11 παιδιά).

Όταν γίνουν αντιληπτά αντιμετωπίζονται με τιμωρίες και αποβολές (11 παιδιά), οι οποίες καταλαμβάνουν την πρώτη θέση στην ερώτηση αυτή και επιβεβαιώνουν αντίστοιχες έρευνες για τις τιμωρητικές πρακτικές που χρησιμοποιεί το σχολείο και έχουν αποδειχθεί ως αναποτελεσματικές, 7 παιδιά αναφέρουν ότι οι καθηγητές θα παρέμβουν και θα προσπαθήσουν να βοηθήσουν, 5 παιδιά αναφέρουν ότι αντιμετωπίζεται με συμβουλές του καθηγητή προς το παιδί που εκδηλώνει βία, 4 παιδιά υποστηρίζουν ότι αντιμετωπίζεται με συμβουλευτική υποστήριξη από ειδικό επιστήμονα, 8 παιδιά με σωστή ενημέρωση/ομιλίες από ειδικούς και μια μαθήτρια αναφέρει πως αντιμετωπίζεται με ενημέρωση προς τους γονείς όταν προκύπτει κάποιο περιστατικό βίας

Στο πώς αντιμετωπίζουν οι ίδιοι τα περιστατικά βίας, οι περισσότεροι μαθητές συνειδητοποιούν τις αρνητικές συνέπειες του φαινομένου και προσπαθούν να επιλύουν τις συγκρούσεις και μην τις επιτείνουν (10 παιδιά), να συμμετέχουν σε δραστηριότητες κατά της βίας (4 παιδιά), 4 παιδιά να ενημερώνονται σχετικά με το θέμα, 8 παιδιά να το αναφέρουν, καταγγέλλουν όταν πάρει μεγάλες διαστάσεις ένα περιστατικό και 9 παιδιά δήλωσαν ότι προσπαθούν να βοηθήσουν σε περιστατικά βίας.

Στους τρόπους αντιμετώπισης που προτείνουν οι μαθητές, υπερισχύει η παρέμβαση του σχολείου και η ενημέρωση, οι δραστηριότητες και οι ομαδικές εργασίες (11 παιδιά) και ακολουθεί η συμβουλευτική παρέμβαση των καθηγητών, συζήτηση και η επικοινωνία με τους μαθητές (7 παιδιά), η ύπαρξη δηλαδή μιας θετικής σχέσης και επικοινωνίας ανάμεσα σε καθηγητές-μαθητές που θα ευνοεί τη συνεργασία και τη δημιουργικότητα στο χώρο του σχολείου και αποφυγή παραβατικών συμπεριφορών. 5 παιδιά αναφέρουν την οικογένεια και τα υγιή πρότυπα που πρέπει να προβάλλει ως τρόπο αντιμετώπισης. Ένα μικρό ποσοστό μαθητών όμως συμφωνεί με την ύπαρξη των τιμωριών ως πρακτική για την καταπολέμηση βίαιων περιστατικών (4 παιδιά). Αυτό ίσως να οφείλεται στις αρνητικές εμπειρίες που βίωσαν τα παιδιά αυτά στα περιστατικά βίας που διηγήθηκαν.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι έξι (6) από τα 15 παιδιά, δηλαδή θεωρούν ότι η σχολική βία είναι ένα φαινόμενο που δύσκολα μπορεί να αντιμετωπιστεί, παταχθεί,

εξαλειφθεί με βάση τα ακριβή λόγια των παιδιών. Θα συνεχίσει πάντα να υπάρχει στα σχολεία και απλά μπορούμε μόνο να το περιορίσουμε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. Προτάσεις

Στην παρούσα εργασία, ένα ποσοστό μαθητών, αναφέρει ότι η πρόληψη και η αντιμετώπιση του φαινομένου πρέπει να ξεκινάει από τα ίδια τα παιδιά, τη στάση τους, το βαθμό ενσυναίσθησής τους και τη λογική που υπαγορεύει ότι τέτοιες συμπεριφορές δεν είναι αποδεκτές στις σύγχρονες κοινωνίες. Η αντιμετώπιση προβληματικών καταστάσεων όμως δεν είναι υπόθεση ενός ατόμου. Χρειάζεται συστηματική και δημιουργική συνεργασία όλων της σχολικής κοινότητας, καθώς και του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου για να υπάρξουν θετικά αποτελέσματα. Συχνές συζητήσεις, ανταλλαγές απόψεων και προτάσεων, εκπαιδευτικά προγράμματα πρόληψης και ερευνητικά ενδιαφέροντα βοηθούν στην ακριβή εκτίμηση των γεγονότων και τη σωστή αντιμετώπισή τους.

Ολοκληρώνοντας, προτείνουμε τη συνεχή έρευνα σε θέματα σχολικής βίας/εκφοβισμού σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, και κυρίως στο νηπιαγωγείο, με το ερευνητικό εργαλείο της συνέντευξης ως πιο εύκολο μέσο συλλογής δεδομένων σε αυτή τη βαθμίδα, την καταγραφή των απόψεων μαθητών, εκπαιδευτικών και γονέων ώστε να προτείνονται τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης καθώς και μελέτες για την εκτίμηση της έκτασης και της συχνότητας του φαινομένου και των μορφών βίας.

Επιπλέον, οι έρευνες να μην εστιάζουν μόνο στην καταγραφή των περιστατικών και των μορφών βίας που εκδηλώνουν οι μαθητές, αλλά και στις απόψεις τους ώστε να συγκεντρώνονται νέα δεδομένα και να προτείνονται τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης. Ποιοτικές και ποσοτικές έρευνες σχετικές με τη σχολική βία και τη συλλογή νέων δεδομένων. Οι μελέτες που διερευνούν τον παράγοντα «φύλο» και οι μορφές που επιλέγουν τα δύο φύλα ως προς την άσκηση βίας, κρίνονται ενδιαφέρουσες και απαραίτητες για το σχετικό αντικείμενο έρευνας.

Παράλληλα, προτείνεται, οι καινούργιες έρευνες να εστιάζουν σε μη σωματικές μορφές βίας, όπως η λεκτική, συναισθηματική και ηλεκτρονική. Ειδικά τα τελευταία χρόνια με τη ραγδαία αύξηση της τεχνολογίας αρκετοί μαθητές επιλέγουν να «παρενοχλήσουν» άλλους μαθητές κάνοντας χρήση διάφορων οπτικοακουστικών μέσων, με αποστολή προσβλητικών μηνυμάτων και χρήση κοινωνικών δικτύων επικοινωνίας.

Επιπλέον προτείνονται αντίστοιχες έρευνες που θα εξετάζουν τον παράγοντα «φύλο» και τις μορφές βίας που επιλέγουν. Ποιοτικές έρευνες που θα αφορούν τους

παράγοντες εκδήλωσης σχολικής βίας των μαθητών, σύμφωνα με τις απόψεις μαθητών και όχι μόνο των εκπαιδευτικών που παρατηρείται στις περισσότερες έρευνες. Στο πλαίσιο αυτών των απόψεων θα πρέπει να εξετάζονται και οι τρόποι αντιμετώπισης της σχολικής βίας από την πλευρά του ίδιου του σχολείου.

Η βαθμίδα εκπαίδευσης που επιλέχθηκε στην συγκεκριμένη έρευνα, φανερώνει ότι οι μαθητές Λυκείου είναι αρκετά ενημερωμένοι σχετικά με το φαινόμενο της σχολικής βίας και οι αντίστοιχες έρευνες σε Λύκεια , θα προσφέρουν πλούσιο υλικό πληροφοριών σχετικά με την διερεύνηση και την κατανόηση των διαστάσεων της σχολικής βίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αναστασιάδης, Β. (1995). *Η τιμωρία και ο τρόπος επιβολής της*. Αθήνα: Νέα Παιδεία
- Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο. Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Η σχολική διαμεσολάβηση. Εκπαιδεύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Γεωργούλας, Σ. (2000). *Ανήλικοι παραβάτες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεωργούλας, Σ. (2013). *Η εγκληματολογία στην Ελλάδα σήμερα*. Αθήνα: ΚΨΜ
- Γεωργίου, Σ. (2009). *Σχέση σχολείου – οικογένειας και ανάπτυξη παιδιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γιαννακοπούλου, Ε. (2014). *Ο σχολικός εκφοβισμός ως βιωμένη εμπειρία: οι αφηγήσεις των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του νομού Αχαΐας*. [Μεταπτυχιακή Εργασία] Πάτρα: Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, Α. (2010). *Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία*. (Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου). Αθήνα: Γρηγόρης
- Γκάτσα, Τ. (2015). *Ποσοτική και ποιοτική εκτίμηση των καταγεγραμμένων περιστατικών σχολικής βίας/εκφοβισμού στους μαθητές Περιφέρειας Ηπείρου*.
- Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- Δασκαλοπούλου, Γ. (2011). *Στρατηγικές αντιμετώπισης εκφοβισμού/θυματοποίησης από Έλληνες και αλλοδαπούς μαθητές Ε΄και ΣΤ΄ Τάξης Δημοτικού σχολείου* [Μεταπτυχιακή Εργασία] Ρόδος: Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
- Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (2008). *Ενδοσχολική βία και εκφοβισμός. Αιτίες, επιπτώσεις, αντιμετώπιση*. Αθήνα: Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου. (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε).
- Θάνος, Θ. (2009). (Επιστ. Επιμ.). *Παιδική παραβατικότητα και σχολείο*. Αθήνα: Τόπος

- Θάνος, Θ. (2011). (Επιστ. Επιμ.). *Η Διαμεσολάβηση στο σχολείο και την κοινωνία. Επανορθωτική Δικαιοσύνη. Σχολική Διαμεσολάβηση. Ποινική συνδιαλλαγή*. Αθήνα: Πεδίο.
- Θάνος, Θ. (2012). *Αποκλίνουσα και παραβατική συμπεριφορά των μαθητών στο σχολείο. Οι απόψεις των εκπαιδευτικών Νηπιαγωγείο – Δημοτικό σχολείο*. (Γ. Πανούσης, Πρόλογος – Επίμετρο) Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Θάνος, Θ. (2012). *Εκπαίδευση και κοινωνική αναπαραγωγή στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950 – 2010). Ο ρόλος της Ανώτατης Εκπαίδευσης*. Πρόλογος: Νίκος Παναγιωτόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Θάνος, Θ. (2012). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. [Πανεπιστημιακές Σημειώσεις]. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Επιστημών Αγωγής. Π.Τ.Ν. – Π.Τ.Δ.Ε.
- Θάνος, Θ., Μπούνα, Α & Τόλιος, Ε. (2014). (Επιστ. Επιμ.). *Η έρευνα στην Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης* [Α. Τσατσάκης & Π. Σταθά, Συνεργασία] Πρακτικά 1^{ου} πανελληνίου Συνεδρίου Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης. Ιωάννινα: Π.Τ.Ν. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων & ΕΚΕ. 16-17 Οκτωβρίου.
- Θάνος, Θ., Τσατσάκης, Α. (2015). *Εκφάνσεις της σχολικής βίας. Οι απόψεις των Εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*. Στο: *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Ερευνών Απάνθισμα*. Θάνος, Θ. (Επιστ. Επιμ.). Αθήνα: Gutenberg
- Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική βία, εκφοβισμός και παραβατικότητα των μαθητών*. Στο: *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Ερευνών Απάνθισμα*. Θάνος, Θ. (Επιστ. Επιμ.). Αθήνα: Gutenberg
- Θάνος, Θ. (2017). *Σχολική Διαμεσολάβηση. Θεωρία, Εφαρμογή, Αξιολόγηση*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Καλαμπαλίκη, Φ. (1995). *Καταστροφικότητα, σχολική εμπειρία και πολιτική συμπεριφορά. Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 81, 32-41.
- Καλτσούνη, Ν. (2001). *Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία. Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου*. Αθήνα: Gutenberg
- Κάπαρη, Κ. (2014). *Σχολικός εκφοβισμός και θυματοποίηση στο Γυμνάσιο: Ο ρόλος των εξωγενών και των ενδογενών χαρακτηριστικών του σχολείου στο πλαίσιο της οικοσυστημικής προσέγγισης*. [Διδακτορική Διατριβή] Ιωάννινα: Σχολή Επιστημών της Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών.
- Κατσιγιάννη, Β. (2006). *Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο Δημοτικό σχολείο*. [Διδακτορική Διατριβή] Ρόδος: Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα

- Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού.
Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος
- Κ.Ε.Σ.Δ. (2015). Επιμορφωτικό υλικό για στελέχη εκπαίδευσης και εκπαιδευτικούς. «Εκπόνηση επιμορφωτικού υλικού, εκπαιδευτικού ενημερωτικού υλικού και προγράμματος σπουδών επιμόρφωσης» που εντάσσεται στις πράξεις «Ανάπτυξη και λειτουργία δικτύου πρόληψης κι αντιμετώπισης των φαινομένων σχολικής βίας και εκφοβισμού». Κ.Ε.Σ.Δ. (Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου)
- Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Κοτταρίδη, Γ., Βαλάσση, Ε., Μαλικιώτη- Λοΐζου. (2007). Μεγαλώνοντας στην Αθήνα. Ποιότητα ζωής παιδιών και εφήβων. Αθήνα: ΕΚΚΕ
- Κουρκούτας, Η., & Θάνος, Θ. (2013). *Σχολική βία και παραβατικότητα. Ψυχολογικές, Κοινωνιολογικές, Παιδαγωγικές διαστάσεις. Ενταξιακές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις*. Αθήνα: Τόπος
- Κουρκούτας, Η., Κοκκιιάδη, Μ. (2015). Από τη σχολική βία και τον ενδοσχολικό εκφοβισμό στο «ενταξιακό σχολείο», *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Τόμος (8), 56-89*. Ηλεκτρονικός εκδότης: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
- Κωνσταντίνου, Χ. (2000). *Σχολική πραγματικότητα και κοινωνικοποίηση του μαθητή. Σκιαγράφηση των κοινωνικοποιητικών μηνυμάτων του σχολείου και των εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Gutenberg
- Κωνσταντίνου, Χ. (2015). *Το καλό σχολείο, ο ικανός εκπαιδευτικός και η κατάλληλη αγωγή. Ως Παιδαγωγική Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Gutenberg
- Λάμνιαν, Κ. (2001). *Κοινωνιολογική Θεωρία και Εκπαίδευση. Διακριτές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Μπεζέ, Λ., Courtecuisse, V., Fortin, J., Pain, J., Selosse, J. (1998). *Βία στο σχολείο – Βία του σχολείου*. (Επιστ. Επιμ.) Λουκία Μπεζέ, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νικολάου, Γ. (2013). «*Σχολικός εκφοβισμός και Εθνοπολιτισμική Ετερότητα*». Αθήνα: Τόπος
- Νόβα- Καλτσούνη, Χ. (2005). *Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία. Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου*. Αθήνα: Gutenberg
- Πανούσης, Γ. (1998). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Αθήνα: Σάκκουλας

- Πανούσης, Γ. (1990). *Σύγχρονα θέματα εγκληματολογίας*. Αθήνα: Δανά
- Πετρόπουλος, Ν., & Παπαστυλιανού, Α. (2001). *Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ/ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Πολίτης, Φ. (2006). *Οι «Ανδρικές Ταυτότητες» στο σχολείο. Ετεροσεξουαλικότητα, ομοφυλοφοβία και μισογυνισμός*. Αθήνα: Επίκεντρο Α.Ε.
- Πυργιωτάκης, Ι. (2006). *Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες* (9^η έκδ.) Αθήνα: Γρηγόρης
- Σαπουνά, Μ. (2006). *Ο σχολικός εκφοβισμός στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο*. [Διδακτορική Διατριβή] Αθήνα: Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
- Σπινέλλη, Κ. (1976). *Ανήλικοι εγκληματίες ή ανήλικοι παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της «θεωρίας της ετικέτας»* Ποινικά Χρονικά, Τόμος ΚΣΤ. Αθήνα: Σάκκουλα
- Τσαούσης, Δ. (1993). *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg
- Τσίγκανου, Ι., Δασκαλάκη, Κ.- Η. & Τσαμπαρλή, Δ. (2004). *Εικόνες και αναπαραστάσεις βίας στο ελληνικό σχολείο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Υ.Π.Ε.Π.Θ. (2016). *Πανελλήνια Έρευνα για την ενδοσχολική βία και τον εκφοβισμό στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. (Αρτινοπούλου, Β., Μπάμπαλης, Θ., Νικολόπουλος, Β.) Αθήνα 2016. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων
- Φαρσεδάκης, Ι. (2005). *Στοιχεία Εγκληματολογίας*. Αθήνα: Νομική βιβλιοθήκη
- Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*. Αθήνα: Παπαζήσης
- Χαΐδου, Α. (1996). *Θετικιστική Εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Χηνάς, Π. (2000). *Επιθετικότητα στο σχολείο. Προτάσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Χριστοφή, Μ. (2015). *Εθνοπολιτισμική ετερότητα και αποκλίνουσα συμπεριφορά των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Οι απόψεις των εκπαιδευτικών και των μαθητών*. [Διδακτορική Διατριβή] Ιωάννινα: ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ψάλτη, Α., Κασάπη, Στ., Δεληγιάννης, Β. - Κουϊμτζή. (2012). *Σύγχρονα Ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα: Ο εκφοβισμός στα ελληνικά σχολεία*. Αθήνα: Gutenberg

Ξενόγλωσση

- Baldry, A. (2004) «The impact of direct and indirect Bullying on the mental and physical health of Italian Youngsters», *Aggressive Behavior*, 30, 343-355
- Blackledge, D., Hunt, B. (1985). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Μετίχμιο. Νοέμβριος 2000 (για την ελληνική έκδοση)
- Farrington, D. P. (1993). «Understanding and Preventing Bullying» στο M. Tonry (Επιστ. Επιμ.), *Crime and Justice: A Review of Research*, 17, Chigago and London: The University of Chicago Press
- Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία*. (επιμ-μετφρ- Τσαούσης, Δ.) Αθήνα: Gutenberg
- Hargreaves, D. (1975). *Interpersonal relations and education*. London: Routledge & Kegan Paul
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο. Τι γνωρίζουμε κι τι μπορούμε να κάνουμε*. (Μτφρ Μαρκοζάνε για την ελληνική έκδοση). Αθήνα: ΕΨΥΠΕ
- Pateraki, L. & Houndoumadi, A. (2001). «Bullying among Primary School Children in Athens, Greece», *Educational Psychology*, 21(2), 167-175
- Robson, C. (2002) *Real World Research, Second Edition*. Oxford: Blackwell
- Rigby, K. (2002). *Σχολικός εκφοβισμός. Σύγχρονες απόψεις*. (Β. Δόμπολα μτφρ. Για την ελληνική έκδοση) Αθήνα: Τόπος
- Rigby, K. (2008). *Children and Bullying*. Victoria: Blackwell Publishing
- Salmivalli, C., Karna, A., & Poskiparta, E. (2010). From peer putdowns to peer support: A theoretical model and how it translated into a national anti-bullying program. In S. Jimerson, S. Sweater , & D. Espelage (Eds.) *Handbook of Bullying in Schools* (pp. 441-454). New York & London: Routledge
- Smith, P. K. & Ananiadou, K. (2003). « The Nature of School Bullying and the effectiveness of School-based Interventions» *Journal of applied psychoanalytic studies*, 5(2), 189-209

Willis, P. (2012). *Μαθαίνοντας να δουλεύεις. Πώς τα παιδιά εργατικής προέλευσης επιλέγουν δουλειές της εργατικής τάξης* (Γ. Πεχτελίδης, Επιμ- Υ. Κοσμά, Μετφρ για την ελληνική έκδοση). Αθήνα: Gutenberg

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Ενδεικτικές Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων

ΑΓΟΡΙ 10

Ευχαριστίες...

Ερευνητής: Η συνομιλία μας θα ηχογραφηθεί. Νιώθεις άνετα μ' αυτό;

A10: Ναι δεν έχω πρόβλημα

-Και τα δεδομένα φυσικά που θα προκύψουν από την συνέντευξη και την έρευνα θα χρησιμοποιηθούν αυστηρά για τους σκοπούς αυτής της έρευνας. Θα ήθελα να σε ρωτήσω πόσο χρονών είσαι και σε ποια τάξη πηγαίνεις;

-18, στην τρίτη Λυκείου.

-Πολύ ωραία, εεε, πώς αντιλαμβάνεσαι τον όρο σχολική βία;

-Εεε..

-Με δικά σου λόγια...

-Ναι ναι ναι ναι, το τι..., σχολική βία, μπορούσα να το πω και με την άποψη ότι είναι, ας πούμε και οι "μάγκες" στο σχολείο, κάπως έτσι, πο:ύ..., χτυπάνε τα παιδιά όλα αυτά και γενικά δεν θα, δεν πιστεύω ότι η σχολική βία είναι μόνο στα, στο χτύπημα ή κάτι τέτοιο, είναι και με λεκτικό τρόπο και όλα αυτά..., αυτό δεν, κάτι το ιδιαίτερο.

-Ωραία, έχεις ασκήσει βία απέναντι σε κάποιον συμμαθητή ή συμμαθήτριά σου;

-Εντός σχολείου έχει γίνει, όταν όμως πρώτο με χτύπησαν και μετά χτύπησα (γέλιο αμηχανίας), αλλά εντάξει όσο να' ναι γνωρίζω ότι μάλλον δεν θα το ξανακάνω(πάλι γέλια αμηχανίας)

-Βρέθηκες δηλαδή σε άμυνα και αντέδρασες με αυτό τον τρόπο;

-Ε ξέρετε τώρα πώς είναι και πάνω στο παιχνίδι, όλα αυτά, ε πως να ξεκινήσει ένας καυγάς παιδικός ουσιαστικά ε και μετά φτάνει σε άλλα επίπεδα, συνέπειες.

-Αυτή τη χρονιά σε αυτό το σχολείο υπήρξε κάποιο περιστατικό;

-Αυτή τη χρονιά είναι εκτός από κάποια άλλα σχολεία και τέτοια που δεν τσακωθήκαμε, γενικά εδώ πέρα μία φορά, εεε, εγώ όρμηξα για ποιο λόγο..., γιατί κάποιος κορόιδεψαν την ξαδέρφη μου για ένα προσωπικό της πρόβλημα, ναι και απλά ουσιαστικά τον προειδοποίησα (γέλιο αμηχανίας), αλλά όχι με κακία, με, δεν πήγα κακοπροαίρετα, απλά για να καταλάβει το λάθος του γιατί ήταν, ήταν ένα σοβαρό πρόβλημα το οποίο την κορόιδευε και δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει γιατί ήταν κοπέλα

-Εεε, περιείχε και εκζύβριση, αυτό δηλαδή του μίλησες έτσι λίγο πιο έντονα;

-Πιο έντονα ε και τον είχα πιάσει από το λαιμό, όταν τον εεε (γέλιο αμηχανίας).
Εντάξει... Αυτό, αλλά δεν το συνέχισα, απλά τον προειδοποίησα

-Ναι, εεε, μάλιστα και σταμάτησε αυτό, το παιδί;

-Ναι, σταμάτησε, κατάλαβε, γιατί πιο πριν, πριν τσακωθώ, ή πριν φτάσω σε κάποιο τέτοιο σημείο, πάντα πρέπει να μιλάμε, αλλά αν το πεις μία, δυό, δέκα και δεν το καταλαβαίνει και το ξανακάνει, και το ξανακάνει και το ξανακάνει, και ξέρεις ότι έχει πρόβλημα αυτό το άτομο που κοροϊδεύεις, και το κοροϊδεύεις για το πρόβλημά του και τον κάνεις ρεζίλι, ε κάποια στιγμή εξαντλούνται, εξαντλούνται η υπομονή οπότε, ξεφεύγεις.

-Ναι, εεε, αναφέρεσαι, ανέφερες πριν ότι πρέπει να μιλάμε πρώτα..., στο παρελθόν είχες διαφορετική αντίδραση δηλαδή; Σε άλλα περιστατικά;

-Ήταν ανάλογα το περιστατικό δηλαδή, πάντα θα προτιμούσα πρώτα να μιλήσω και όχι να βριστώ ή κάτι τέτοιο, να του μιλήσω όμορφα ώστε να μη φτάσουμε στο σημείο να πιαστούμε στα χέρια και να...

-Υποθετικά το ανέφερες δηλαδή η παλιότερα;

-Όχι, γενικά πάντα έτσι ήμουν, πρώτα θα μιλούσα, απλά αν κάποια στιγμή αν δεν το καταλαβαίνει ο άλλος και το θέλει από μόνος του θα φτάσεις σε εκείνο το σημείο, δεν μπορείς να το αποφύγεις πολλές φορές, αν θες να το αποφύγεις, εντάξει έχουμε και μία χαζό-νοοτροπία το ότι γιατί να βγω χαζός, ενώ φταίει και δεν καταλαβαίνει. Οπότε κανένας δεν γυρνάει την πλάτη του να φύγει και απλά συνεχίζει ακούγεται ένας δυνατός ήχος) να φτάσει σε ένα σημείο πολύ λάθος, αυτό δεν...

-Ναι, δηλαδή ο καθένας εμμένει στη θέση του και υπάρχει σύγκρουση, αυτό θες να πεις;

-Ναι. Πάνω κάτω.

-Άρα πρέπει να μιλάμε πρώτα για να..

-Εεμ, αν όλοι καταλάβαιναν το λόγο, θα ήταν πολύ ωραία και θα λυνόταν όλα με πολύ όμορφο τρόπο, θα λυνόντουσαν προβλήματα και όλα αυτά, αλλά πολλοί δεν καταλαβαίνουν το...

-Η αιτία για να, εεε, να κάνεις αυτό που ανέφερες πριν ήταν επειδή πείραζαν την ξαδέρφη σου είπες;

-Ναι και τους είχα πει, δηλαδή είχαμε μιλήσει πρώτα, πολλές φορές, να μην το κάνει, όχι του είχα είπα πρώτα, είχα πει μην το κάνεις.

-Άρα επαναλαμβανόταν, δηλαδή;

-Ναι αυτό. Να την ενοχλεί, ε μετά με έπιασε και η ξαδέρφη μου, κάποια στιγμή έκλαιγε, ε και, έφτασα και εγώ στα άκρα (γέλιο αμηχανίας).(.)

-Ναι αλλά εντάξει, στα άκρα είπες δεν..

-Στα άκρα, εντάξει κι αυτό άκρο είναι, καλό είναι να μη φτάνουμε σε τέτοια σημεία, ούτε καν να σηκώσουμε χέρι.

-Δηλαδή έχασες την ψυχραιμία σου θες να πεις, άσχετα και αν δεν υπήρχε κάποια σωματική βλάβη;

-Ναι ναι ναι ναι ναι...

-Απλά, τον έπιασες από το λαιμό και τον προειδοποίησες.

-Ναι, δεν τον έβλαψα σε κάτι ουσιαστικά.

-Οπότε, σε αυτή την περίπτωση υπήρξε Παρατηρητής ενός περιστατικού δηλαδή της ξαδέρφης σου.

-Ναι.

-Και αντέδρασες με αυτό τον τρόπο που μου αναφέρεις, αλλά έχεις δεχθεί εσύ βία; Σε' σένα, έχει;

-Βία, ναι. Εκτός σχολείου βέβαια.

-Τώρα αυτή τη χρονιά; (ακούγονται φωνές)

-Ναι. Να αναφέρω το περιστατικό κάτι τέτοιο, επειδή είναι εκτός σχολείου δεν...

-Εντάξει είσαι μαθητής όμως, θα' θελα να ξέρω.

-Ναι, εεε, είχαμε τσακωθεί σε, έξω ήμασταν, για κάποιο λόγο, εεε, κι είχε τύχει που έχω φτάσει σε σημείο να ξέρω πως είναι να χτυπάνε κάποιον, γιατί είχαμε τσακωθεί με πολύ μεγαλύτερους και έτυχε που έφτασα να είμαι σε φάση σε γωνία και να με χτυπάνε 3 άτομα, οπότε γνωρίζω πως είναι (γέλιο) και έχω δεχτεί αλλά μία φορά. Γενικά το να έρθει κάποιος, δεν του επιτρέπω, απλά τον, σε πολλά άτομα δεν μπορείς να κάνεις και πολλά, οπότε τη δέχεσαι.

-Εδώ στο σχολείο αυτό;

-Εδώ στο σχολείο αυτό, τότε γιατί δεν το επιτρέπω, δεν το επιτρέπω, είναι ο χαρακτήρας μου τέτοιος και ποτέ δεν έδωσα την αφορμή ώστε να έρθω σε τέτοια ρήξη με κάποιον.

-Την πήρε κάποιος την απόφαση από μόνος του, την αφορμή αυτή όμως;

-Όχι γιατί... Επειδή, και καλά είμαι ένα παιδί γνωστό, το οποίο με γνωρίζουν όλα αυτά, εδώ στο ένα στο άλλο (σχολείο, αφήνει να εννοηθεί η λέξη από τις κινήσεις των χεριών του) [γέλιο]ε και δεν έτυχε ποτέ να' ρθουν να με ενοχλήσουν.

-Είσαι δημοφιλής;

-Κάπως έτσι, αλλά δεν το χρησιμοποίησα ποτέ αυτό. Κάποιες φορές γίνονται αυτά.

-Εεε, τι ήθελα να σε ρωτήσω... Κάποιο άλλο περιστατικό έχεις παρατηρήσει;

-Ναι, στο γυμνάσιο (το γυμνάσιο βρίσκεται στο διπλανό κτίριο), αυτό που σας είχα ξανααναφέρει ότι τι γινόταν, ένα παιδί τέλος πάντων είχε κάποιο πρόβλημα, ήταν εύσωμος, εεε, ίσως κάποιο, δεν ξέρω αν είναι ομοφυλόφιλος ή κάτι τέτοιο, ίσως να έχει κάποια τέτοια ιδιαιτερότητα, εεε, και κάποια άλλα προβλήματα. Έβλεπα, παρατηρούσα, δεν έδινα ιδιαίτερη σημασία ποτέ όμως και αυτό εδώ έγινε φέτος, αυτή τη χρονιά, δεν έδινα ιδιαίτερη σημασία στο τι γίνεται, απλά, πολλές φορές παρατηρούσα ότι όταν κάπου πήγαινε σε μία παρέα και όλα αυτά ξέρετε, πως γίνεται και με τις κλίκες και όλα αυτά, εεε, δεν τον αποδεχόντουσαν, κανένας. Και φαινόταν το ότι, τον έδιωχναν, ίσως άντε και τον έβριζαν. Μετά είχα το, κυνήγησα λίγο το θέμα, ρώτησα, να δω τι έχει γίνει, είχα μάθει το ότι πήγε μητέρα του να μιλήσει για αυτό, το ότι έχει κάποια προβλήματα, να τους μιλήσουν, εκεί απλά έφτασα κάποια φορά, κάποια στιγμή έφτασα ότι έπρεπε να πάω να κάνω και εγώ κάτι, έστω να προσπαθήσω μήπως και μπορέσω να τον βοηθήσω. Ε και κάπως έτσι, πήγα στον διευθυντή, του μίλησα, μήπως μπορούσε, μπορέσουν να φέρουν κάποιον να μιλήσει στα παιδιά, γιατί κάποια πράγματα αν δεν τα πεις σπίτι και εφόσον κάποιος δεν κατάφερε να εξηγήσεις το παιδί του κάτι τέτοιο, το ότι δεν είναι σωστό να το κάνεις για έναν που έχει πρόβλημα ή οτιδήποτε, γιατί αυτός ο άνθρωπος είναι...(γελάει), εεε, τους είπα μήπως κάποιος κάνει κάτι, να έρθει κάποιος δάσκαλος, κανένας κοινωνικός λειτουργός κάτι να τους μιλήσει, μήπως αλλάξουν λίγο τα δεδομένα. Από όταν είχα μιλήσει μου είπαν ότι το προσπάθησαν, δεν είδα και ιδιαίτερες αλλαγές, το μόνο που βλέπω είναι, κάθομαι και τους χαζεύω να παίζουν μπάλα, τον έχουν στο τέρμα, εντάξει πολλές φορές είδα να τον βρίσουν άμα κάνει κάτι λάθος δεν ή οτιδήποτε.

-Εεε, έγινε και σε αυτό το Λύκειο, τώρα;

-Δεν είναι στο Λύκειο, είναι στο γυμνάσιο.

-Α, στο γυμνάσιο που είναι εδώ, ναι.

-Ναι, αλλά δεν μπορείς να κάνεις κάτι, όταν πας, απευθύνεσαι λες, κάποια πράγματα και δεν μπορούν να βοηθήσουν.

-Ναι αλλά το παρατήρησες στα διαλείμματα ότι συνεχίζεται...

-Ναι, ναι, και, εντάξει, δεν μπορώ να κάνω κάτι όμως εγώ, ούτε να έρθω σε ρήξη με κάποιο παιδί γιατί είναι μικρότεροι, και μετά να έρθω και σε ρήξη με κάποιον κάτι τέτοιο που δεν θα ωφελήσει κάποιον.

-Ναι, ήθελα να σε ρωτήσω και το εξής, δηλαδή που πιστεύεις ότι απευθύνονται οι μαθητές όταν αντιμετωπίζουν κάποιο περιστατικό βίας;

-Όταν λέτε, δηλαδή ας πούμε αν δεχτώ βία που θα αποφασίσω να μιλήσω;

-*Η και εσύ προσωπικά που θα το, που θα το ανέφερες; Εεε, σε φίλους, σε γονείς;*

-*Σε γονείς πιστεύω, αλλά πολλές φορές πολλά παιδιά ας πούμε που έχω καταλάβει έχει τύχει ας πούμε να γνωρίσω, χε, είναι το ότι ίσως να τα κρατάνε για αυτούς, δηλαδή και ή μην το πουν σε κανέναν και απλά να τα βιώνουν κάθε μέρα όλο και πιο πολύ και οτιδήποτε, γιατί έχει τύχει να ακούσω κι άλλο περιστατικό, να ακούσω δεν είναι στο ίδιο σχολείο, και απλά να μην το λένε ποτέ σε κανέναν. Ίσως για να μην κάνει τους γονείς του να νιώσουν άσχημα, ή οτιδήποτε, γιατί όσο να' ναι, όταν ξέρεις ότι το παιδί σου ζει κάτι τέτοιο, κάτι κάπως πρέπει να δράσεις. Αν δεν μπορέσεις να το αλλάξεις, βασικά και αν αλλάξεις σχολικό περιβάλλον κάτι τέτοιο και τον πας αλλού και το ξαναζεί, μετά εντάξει είναι και άσχημο για το γονέα.*

-*Αν πάρει την απόφαση αυτό το παιδί να μιλήσει δηλαδή που πιστεύεις ότι θα πήγαινε πρώτα;*

-*Εεε, στους γονείς... Εγώ αν το πάθαινα αυτό ίσως να απευθυνόμουν πιο πολύ στους καθηγητές, στους δασκάλους. Για να με βοηθήσουν σε αυτό που θέλω.*

-*Ανέφερες και τους γονείς όμως, θα το έλεγες και στους γονείς;*

-*Ναι ναι, ναι, ναι, ναι.*

-*Πρώτα στους γονείς και μετά στους καθηγητές; Ή πρώτα στους καθ...*

-*Εγώ;*

-*Ναι*

-*Πρώτα στους γονείς...Αν, πρώτα στους καθηγητές... Τώρα δεν ξέρω...*

-*Ναι, και μου είπες ότι το αντιμετωπίζεις και με αυτό τον τρόπο, δεν σου αρέσει η εικόνα, προσπαθείς να βοηθήσεις τον άλλον. Άμα δεις ότι πάει να πάρει μεγάλες διαστάσεις θα το αναφέρεις κάπου;*

-*Ναι.*

-*Θα το καταγγείλεις δηλαδή με τη μορφή;*

-*Ναι, δηλαδή να το φτάσω στα άκρα όχι, άλλα θα το παλέψω να το βοηθήσω ακόμα και εγώ.*

-*Να σταματήσει;*

-*Γιατί, να σταματήσει, γιατί ας πούμε γνωρίζω και από την αδερφή μου κι όλα αυτά και από πιο μικρή ίσως είχε κάποια, όχι ίσως, είχε κάποια κιλά παραπάνω και ξέρω πως είναι να κοροϊδεύουν τον άλλον. Κι όταν το ζεις, λίγο, με έμμεσο τρόπο, εεε, καταλαβαίνεις ότι κάτι πρέπει να κάνεις.*

-*Είναι η ψυχολογική πίεση του ατόμου, φαίνεται...*

-*Ναι, είναι πολύ ψυχοφθόρο αυτό, πιστεύω...*

-Κατανοητό. Εεε, θα σου άρεσε να συμμετέχεις σε δραστηριότητες κατά της βίας, άμα γίνονται; Να ενημερώνεσαι;

-Ναι.

-Ναι, εεε, ναι να σε ρωτήσω το εξής τώρα: Οι μαθητές καπνίζουν στο σχολείο;

-Ναι. Και εγώ κάπνιζα.

-Τώρα;

-Τώρα όχι.

-Το έκομες; Συγχαρητήρια...! Οι καθηγητές τι λένε για αυτό το θέμα; (Ακούγονται πολύ δυνατές φωνές)

-Οι καθηγητές, δεν ξέρω από τη μία επειδή έχω και εγώ, είμαι και εγώ λίγο περίεργος, εεε, δεν λένε κάτι, προσπαθούν, κάνουν βασικά τα στραβά μάτια περισσότερο από ότι πιστεύω, θα μπορούσαν να πούνε πολλά, απλά πολλές φορές ας πούμε αν τύχει και εγώ να δω κάποιον καθηγητή να, ίσως να καπνίζει στο σχολείο κάτι τέτοιο, μετά κάπως θα το κάνεις και εσύ και λες γιατί να το κάνει μόνο ο καθηγητής και εμένα να μου πουν κάτι.; Δεν το θεωρώ ιδιαίτερα σωστό. Και κυρίως να παρασύρεις κι άλλα άτομα, αλλά δεν έχω δει να κάνουν κάτι περισσότερο.

-Επειδή θεωρείς ότι το σχολείο έχει έναν κανονισμό, δηλαδή, Απαγορεύεται το κάπνισμα μέσα στο σχολείο!

-Ναι. Και βλέποντας τον καθηγητή να το κάνει, λες [πολλοί μπορούν να το κάνουνε, άρα παραβιάζει και αυτός τον κανόνα δηλαδή/ταυτόχρονη ομιλία]

-Ναι. Και ξέρεις ότι όταν παραβιάζει ο καθηγητής τον κανόνα, ε τους σπάει τελείως μπροστά στα μάτια μας, του παιδιού. Γιατί ουσιαστικά αυτό προσπαθούν να μας κάνουν οι καθηγητές, να μας μάθουν κάποιους κανόνες, κάποια πράγματα.

-Ναι, κατάλαβα. Εεε, καταναλώνουν τα παιδιά αλκοόλ ή κάποια άλλη ουσία; Γνωρίζεις;

-Εεε, για διάφορες ουσίες άλλες, όχι. Για αλκοόλ, γνωρίζω.

-Κατά τα διαλείμματα;

-Στις σχολικές ώρες, όχι δεν έχουμε κάτι τέτοιο κι ούτε, τώρα για κάποιες ουσίες πιστεύω θα το γνώριζα, αλλά όχι.

-Εσύ καταναλώνεις αλκοόλ ή;

-Αν..., πίνω γενικά αν τύχει όμως να βγω έτσι μία φορά, έτσι στο τόσο θα πιω, αλλά αλκοόλ όχι κάτι παραπάνω.

-Εκτός σχολικού περιβάλλοντος;

-Εκτός, ναι, εντός δεν το καταναλώνω σε τέτοια περίπτωση.

-Ωραία, ωραία, εεε, ποιος νομίζεις ότι είναι οι αιτίες που κάποιος ή κάποια συμπεριφέρεται βίαια απέναντι στους συμμαθητές του; Για ποιο λόγο...;

-Πολλοί ίσως να έχουν, βασικά, πιστεύω ότι πολλά ξεκινάνε από το σπίτι, όπως είπα και πιο πριν. Ίσως να υπάρχουν προβλήματα στο σπίτι, και να είναι ένας τρόπος να ξεθυμάνει κάποιος. Ή κάπως έτσι., και επειδή έχει τύχει μία φορά να το βλέπω και να ξέρω το λόγο που γίνεται και να γίνεται όντως από κει, εεε, θα μπορούσα να πω ότι ξεκινάει και από κει. Αλλά γενικά και όταν κάποια παιδιά πού ίσως να τα κοροϊδεύεις, να τα κάνεις, να τα ράνεις, κάποια στιγμή πιστεύω ότι θα φτάσουν και αυτά κάποια στιγμή στο σημείο να χτυπήσουν και να ασκήσουν βία σε κάποιον. Γιατί όσο να' ναι, υπομονή έχει ο άνθρωπος, εξαντλείται.

-Εσύ είπες ότι γνώριζες το οικογενειακό περιβάλλον και τα αίτια, τι εννοείς σε αυτή την περίπτωση;

-Εννοώ ότι είπα, γενικά ίσως δεν, να χτυπάνε τον ίδιο οι γονείς του, ίσως..., για αυτόν συγκεκριμένα γνώριζα το ότι απλά είχε προβλήματα με τους γονείς του, χωρισμένοι, καυγάδες πολλούς, δηλαδή διάφορα, και μετά το καταλαβαίνεις από τη νευρικότητά του, του ατόμου, και επειδή μπορούσα να τον καταλάβω όταν αρπάζονται για το οτιδήποτε, τσακώνονται για το οτιδήποτε, μπορούν να χτυπήσουν οποιονδήποτε, από κει ξεκινάει, δεν υπάρχει κάτι.

-Και το έβγαζε στο σχολείο; Το παιδί αυτό;

-Έχει τύχει κάποια φορά και στο σχολείο, αλλά όχι τόσο δηλαδή, πιο πολύ εκτός.

-Είναι μαζί σας αυτή τη χρονιά, το παιδί αυτό;

-Όχι, όχι.

-Μάλιστα αυτά θεωρείς δηλαδή ότι είναι παράγοντες πάνω κάτω.

-Ναι, οι πιο βασικοί είναι..., όταν κάποιον κοροϊδεύεις κι όλα αυτά φτάνει στο σημείο και ο άλλος.

-Κάποιες φορές ίσως..

-Ναι.

-Πώς αντιμετωπίζονται τα περιστατικά σχολικής βίας, από το σχολείο, εεε, τον διευθυντή, τους εκπαιδευτικούς, δηλαδή γίνονται πάντα αντιληπτά;

-Όχι πολλές φορές, αλλά κι όταν γίνονται εμένα δεν με ικανοποιεί ο τρόπος που το κάνουν.

-Δηλαδή;

-Στο ότι εγώ, μπορεί να τσακωθώ με κάποιον, να γίνει αντιληπτό, και το μόνο που ξέρω ότι θα γίνει είναι ότι απλά θα πάρω μία τριήμερη αποβολή. Και θα γελάω.

-Ναι.

-Διότι ας πούμε, έγινε και φέτος, και να..., πήρανε μία μέρα; Ή και καθόλου... Μία προειδοποίηση ουσιαστικά να μην, να μην ξαναγίνει...

-Για ποιο λόγο έγινε; Δόθηκε αποβολή φέτος;

-Δεν θυμάμαι αν έγινε για αυτό, για το ότι τσακώθηκαν, χτυπήθηκαν δύο άτομα και δεν θυμάμαι αν τους έδωσε κιόλας. Αλλά δεν νομίζω ότι θα καταλάβει κάτι ο άλλος με μία αποβολή. Δηλαδή εγώ δεν θα ήμουν, αν τύχαινε ίσως κάποια τέτοια ρήξη με κάποιον, να χτυπήσω κάποιον, να μου δώσει αποβολή ο διευθυντής, δεν θα το έβρισκα ότι θα μου αλλάξει κάτι. Και την επόμενη μέρα το ίδιο θα έκανα, δηλαδή να τσακωθώ, δεν θα με ένοιαζε. Δεν τους αντιμετωπίζουν σωστά, κάποια πράγματα πιστεύω.

-Ναι, άρα υπήρχαν ποινές δηλαδή και πιστεύεις ότι δεν αντιμετωπίζεται σωστά.

-Όχι καθόλου, όχι. Δεν γίνεται τίποτα, δεν θα αλλάξει. Έτσι είναι ο άνθρωπος.

-Εεε, τα παιδιά αυτά σταματήσανε μετά την ποινή, να...;

-Ναι, ναι, ναι, ναι.

-Προφανώς από φόβο των κυρώσεων...

-Εεε, κάπως έτσι... Εντάξει δεν ήταν και κάτι το οποίο, έτυχε, λογομάχησαν και μετά αρπάχτηκαν για αυτό και χτύπησαν, χτυπήθηκαν.

-Μάλιστα, εεε, πιστεύεις ότι γίνονται ενημερώσεις στο σχολείο για τη σχολική βία;

-Εγώ, εεε, ίσως να έχουν γίνει και να μην ήμουν, γενικά μπορεί να μην το παρακολούθησα να μην ήμουν, γενικά κάτι τέτοιο, γενικά όμως έχω ακούσει ότι γίνονται... Αλλά θα' θελα να γίνονται πιο πολλές. Όπως και για κάποια άλλα πράγματα ας πούμε,(ακούγεται η φωνή του διευθυντή ή κάποιου εκπαιδευτικού από τα μεγάφωνα του σχολείου). Τώρα δεν ξέρω...

-Ναι, μου ανέφερες και πώς τα αντιμετωπίζεις ο ίδιος, εεε, αυτά τα πράγματα, θα... Γενικά πώς νομίζεις ότι θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά τα περιστατικά βίας στο σχολείο με οποιαδήποτε μορφή, διάρκεια, όλα τα περιλαμβάνει, δηλαδή ποιους τρόπους αντιμετώπισης και πρόληψης της σχολικής βίας θεωρείς σημαντικούς;

-Αποτελεσματικά και να μην ξαναγίνει ας πούμε, δεν νομίζω υπάρχει, θα υπάρξει τρόπος,(φωνές, ομιλίες απ έξω) Δεν νομίζω υπάρχει περίπτωση, γιατί τουλάχιστον έστω αυτά τα χρόνια που ήμουν στο σχολείο κι όλα αυτά, αν όχι κάθε χρόνο, χρόνο με χρόνο κάπως έτσι, θα έβλεπα κάτι καλό στο σχολείο. Και να γίνουν ενημερώσεις νομίζω ότι απλά δεν μπορείς να αλλάξεις το μυαλό του παιδιού, αν θέλει να το

συνεχίσει θα το συνεχίσει. Είναι λίγοι οι οποίοι δεν το επαναλαμβάνουν. Τώρα αν το αντιληφθούν ότι τους λες και συνειδητοποιήσουν ότι είναι λάθος, ίσως να το αλλάξουν. Αλλά δεν είμαι σίγουρος ότι θα είναι εύκολο, αν έμαθες έτσι δεν γίνεται να...

-Δηλαδή, πιστεύεις ότι θα πρέπει να ξεκινάει και από τους μαθητές αυτό; Ότι, να βοηθήσουν και οι μαθητές σε αυτό, για να αντιμετωπιστεί;

-Ναι. Αν βοηθήσουν οι μαθητές, ίσως να γίνει κάτι.

-Δηλαδή να ενημερωθούν σωστά, να καταλάβουνε...

-Κάποιοι ας πούμε έστω το 5-10 άτομα να κάνουν κάτι, όταν θα γίνουν κάποιες ενημερώσεις, το δεκαπενταμελές, για αυτό υπάρχει, να βοηθήσουν να, να μιλήσουν στα παιδιά, και κάπως να το αλλάξουν όλο αυτό. Πιστεύω ότι αν το κάνουν, αν το αλλάξει ο ένας μετά τον άλλον, όλα αλλάζουν. Αυτό είναι αλληλοβοήθεια επειδή, απλά το σταματάς εσύ για να το σταματήσει και ο άλλος.

-Γνωρίζεις για το πρόγραμμα σχολικής διαμεσολάβησης;

Αν γνωρίζω;

-Ναι.

-Όχι.

-Είναι όταν υπάρχει μία σύγκρουση δύο μαθητών, ορίζεται ένας τρίτος μαθητής σαν διαμεσολαβητής που λέμε, για να βοηθήσει στην επίλυση του προβλήματος (στη σύγκρουση) Δηλαδή μεταξύ μαθητών. Εφόσον έχει εκπαιδευτεί ο μαθητής, το βρίσκεις...;

-Δεν ξέρω κατά πόσο θα βοηθούσε είναι η αλήθεια.

-Εφόσον το ζητήσουν οι μαθητές να λυθεί το πρόβλημά τους, ξεκινάει έτσι, εεε, ορίζεται ένας άλλος μαθητής...

-Εεε, θα μπορούσε απλά, ίσως εμπλακεί αυτός ο κάποιος άλλος μαθητής, γιατί σε κάτι τέτοια προβλήματα εμπλέκονται και άλλοι που δεν το έχουν ξανακάνει ας πούμε.

-Αναφέρομαι σε συγκεκριμένες συνθήκες διαλόγου.

-Ναι.

-Εεε, και αντιμετώπισης με πολιτισμένο τρόπο...

-Ναι, ίσως ααα με κάποιο τέτοιο τρόπο να άλλαζε κάποιος.

-Και το τρίτο το παιδί δεν, δεν υπήρχε στο περιστατικό, είναι εκτός.

-Απλά ξέρει το πρόβλημα.

-Ναι θέλει να βοηθήσει τους συμμαθητές του με αυτό τον τρόπο. Το γνωρίζεις αυτό το πρόγραμμα γενικά;

-Όχι δεν το γνωρίζω. Καλά μπορώ να το πιστέψω.

-Εεε, κάποιος, κάτι άλλο που θα μπορούσε να κάνει το σχολείο, η πολιτεία, μια;

-Δεν ξέρω. Δεν ξέρω γιατί όταν, όταν, βασικά όταν κάθε μέρα ακούς τι γίνεται στον κόσμο γενικά από ξυλοδαρμούς μέχρι χίλια, δυο, δεν νομίζεις ότι θα αλλάξει και κανένας, δύσκολο αν μπορείς να αλλάξεις κάτι με κανέναν, με τέτοιο τρόπο ζωής. Γενικά κάπως σαν, πώς να το εξηγήσω, σαν να σταματήσει κάποιος εδώ στην Ελλάδα σε διάβαση για να περάσει ο πεζός χαχα (γέλια). Δεν γίνεται να αλλάξει, έμαθαν έτσι.

-Δηλαδή πιστεύεις ότι η κοινωνική βία καμιά φορά, αυτό που συμβαίνει έξω στην κοινωνία, η βία δηλαδή που υφίσταται

-Ναι

στην κοινωνία, εεε, έχει κάποια σχέση και με τη βία που υπάρχει στο σχολείο;

-Ναι θα μπορούσα να πω ότι συμπίπτει κάπως, ναι, επηρεάζει γενικά. (πολύ δυνατές φωνές απ έξω, τσιρίγματα)

-Οπότε πρέπει να πάρει μέτρα η πολιτεία για να ρυθμίσει γενικά τη...

-Ναι το να φτάσεις, βία, δηλαδή πάνω σε κάποιο άθλημα, δηλαδή δεν είσαι βίαιος, κανείς ένα άθλημα πρέπει, το κάθε άθλημα να κάνεις τον αγώνα του. Αλλά έξω στο δρόμο, εντάξει, δεν νομίζω ότι κάποιος θα μπορούσε να το αλλάξει, να σταματήσει.

-Θα' θελες να προσθέσεις κάτι άλλο; Κάποια εμπειρία σου άλλη που δεν ανέφερες; Σκέψη;

-Εμπειρία, δεν, γενικά έχει τύχει πολλές φορές να τσακωθώ και εγώ, να φτάσουμε στα χέρια και καλά. Γενικά, όμως γνωρίζω ότι, δεν θα πω ότι το μετάνιωσα, γιατί δεν μου αρέσει να μετανιώνω για αυτά που κάνω, εεε, δεν έπρεπε να φτάσουμε σε τόσο στα άκρα, γιατί ίσως να έτυχε φορές που, έχει τύχει φορά που έχω τσακωθεί και πάνω στον τσακωμό να μην καταλάβεις ότι μπορεί να χτυπήσεις τον άλλον, ίσως να του δημιουργήσεις κάποιο πρόβλημα ίσως να του κάνεις και μεγάλη ζημιά εκείνη τη στιγμή, ίσως να βρεθείς στη φυλακή και για μία μπουνιά, γιατί καλώς ή κακώς κανένας δεν ξέρει πώς μπορεί να χτυπήσει τον άλλον κάπου στα μούτρα, μπορεί να του σπάσει κι όλα αυτά.

-Σίγουρα.

-Και εντάξει δεν το έχω ζήσει και να το κάνω, ξέρω ότι δεν θα' πρεπε.

-Το έκανες βρισκόμενος σε άμυνα πάντα ή...;

-Ναι πήγα να..., πάλι να χτυπήσω, οπότε κάτι έπρεπε να κάνω, απλά τον έφτασα στα ακραία σημεία, το παρατράβηξα λίγο...

-Τον χτύπησες πιο δυνατά από ότι περίμενες;

-Ναι, ναι (γέλια αμηχανίας)

-Πήγε στο νοσοκομείο;

-Εεε (το αφήνει να εννοηθεί)

-Ναι και τότε συνέβει αυτό;

-Μμμ, πριν κάποιους μήνες.

-Αλλά ήσασταν εκτός σχολείου;

-Ναι, ναι εκτός σχολείου, το βράδυ.

-Ήσασταν συμμαθητές εδώ;

-Ε, όχι συμμαθητές, μαθητής όμως και το άλλο το παιδί που πήγαμε, αλλά πιωμένος μαθητής. Πολλές φορές το αλκοόλ χαλάει τον άνθρωπο και ίσως να μην καταλαβαίνει και τι λέει.

-Αλλά σου επιτέθηκε πρώτος δηλαδή. Και λεκτικά και σωματικά.;

-Ναι.

-Και αυτό ήταν ένα παράδειγμα για να καταλάβεις ότι καμιά φορά ξεφεύγουν τα πράγματα και μπορεί να το μετανιώσουμε;

-Ναι, δεν, απλά τώρα αν θα μου ξανατύχαινε κάτι τέτοιο, δεν θα έφτανα ποτέ σε αυτό το σημείο Με την... Δηλαδή εκείνη τη μέρα θα μπορούσα να πω ότι έπρεπε πρώτα να προσπαθήσω να το σταματήσω για κάποιο λόγο, αλλά από τη στιγμή που έφτασα και με έβρισε και να με χτυπήσει, κάτι έπρεπε να κάνω.

-Νιώθεις και πιο έτοιμος τώρα να τα αντιμετωπίζεις πιο ψύχραιμα;

-Ναι. Γιατί όταν μέσα από κάποιες εμπειρίες, γιατί εμπειρίες είναι όλα αυτά, δεν νομίζω ότι υπάρχει άνθρωπος ο οποίος δεν θα έχει ζήσει κάτι τέτοιο, κι όλα αυτά στη ζωή του, εε, μετά καταλαβαίνεις ότι υπάρχουν κάποια πράγματα τα οποία θα πρέπει να αλλάξεις πάνω σε αυτό, κανένας μας δεν καταλαβαίνει τι ζημιά μπορούμε να κάνουμε στον άλλον και το λάθος είναι επίσης ότι πιστεύω το ότι δεν σκέφτεται κανένας μας τι γίνεται μετά, μετά από κάποια πράξη, μετά από το οτιδήποτε κάνεις στη ζωή σου. Και εγώ καλώς ή κακώς τα έμαθα οπότε, οπότε προσέχω γενικά. Επειδή σκέφτομαι τι επιπτώσεις μπορεί να έχει ότι κάνουμε γενικά. Οπότε θα γλυτώσω και από πολλά κακά (γέλιο).

-Ανέφερες κάτι και πιο πριν, ότι κάτι με τα σχολεία.

-Ναι εντάξει αυτό είναι...

-Και δεν σταθήκαμε σε αυτό... Δηλαδή τι;

-Στο, πώς να σας εξηγήσω, στο σχολικό πρωτάθλημα ας πούμε. Σχολικοί αγώνες. Κατεβαίνουν τα σχολεία, να παίξουν μπάλα, ένα άθλημα,, εεε, μετά κατεβαίνουν

όμως και οι οπαδοί του σχολείου και ίσως κάποιο παιδί να είναι λίγο πιο τρελαμένο να το πω, ίσως κάποιο λιγότερο, ας πούμε έχει τύχει κι εγώ σε σχολείο να πάμε για να ξεκινήσουμε εμείς ουσιαστικά τον καυγά, είχε αγώνα, είχαμε πάει κάτω και φωνάζουμε συνθήματα. Κάποια στιγμή αυτά τα συνθήματα εκνευρίζουν, φτάνουν, παίρνουν άλλη τροπή κάποια πράγματα, ίσως να τσακωθούν και κάποιοι παίκτες μέσα στον αγώνα, γιατί πολλοί ας πούμε στο σχολικό πρωτάθλημα από ότι έχω καταλάβει δεν κατεβαίνουν τόσο ώστε για να νικήσουν, αλλά για να τσακωθούνε πιο πολύ. Ναι και μετά έρχονται σε ρήξη, βγαίνουν έξω, προκαλεί ο ένας τον άλλον, και κάπως έτσι μαζεύεται ένα μπούγιο και εμπλέκονται 15 από τη μία και 15 από την άλλη και τσακώνονται για το τίποτα, δεν υπάρχει λόγος δηλαδή.

-Αυτά, αυτά γίνονται, επισκέπτεται η κάθε ομάδα του σχολείου την άλλη ομάδα, πώς γίνεται;

-Επισκέπτεται ας πούμε, θα παίζουμε σε ένα στάδιο, στο Πανεπειρωτικό, θα παίξουν έναν αγώνα το 5ο ΓΕΛ με την Κατσικά για παράδειγμα, θα κατέβουν οι ομάδες και, και θα κατέβουν ας πούμε 20 παιδιά, 30 από το 5ο άλλα 30 από την Κατσικά, και θα αρχίσουν να φωνάζουν συνθήματα για να υποστηρίζουν την ομάδα τους, αλλά όλο αυτό παίρνει άλλη τροπή μετά, δηλαδή δεν νομίζω ότι υπάρχει περίπτωση να μην τσακωθεί κάποιος σε ένα τέτοιο, αν δηλαδή, βρεθεί κάπου εκεί.

-Το δικό σας σχολείο με ομάδες έχει βρεθεί σε τέτοια συμπλοκή;

-Πιο παλιά ναι. Από όσο γνωρίζω... Και συμπλοκή να φτάσουν οι άλλοι να έχουν χτυπήσει και με αλυσίδες και τέτοια, δηλαδή σακάτεμα, δεν ήμουν όμως, τα έχω ακούσει... Φέτος έχει τύχει να έχουν έρθει σε ρήξη με άλλα παιδιά, αλλά δεν, δεν τσακωθήκαμε τελικά ή κάτι τέτοιο.

-Λεκτικά μόνο;

-Ναι, λεκτικά, εεε, πέρυσι που συμμετείχα και εγώ, που είχαμε πάει σε ένα άλλο σχολείο (πολλοί δυνατοί ήχοι) και κατέβαινα και εγώ, και βουτήξαμε και εμείς όπως ξεκίνησε λίγο εκεί, να προκαλούν ουσιαστικά λίγοι, λίγοι, βουτήξαμε να πάρουμε το πανό τους, κάπως έτσι ξεκινάνε και αυτά, εεε, εντάξει πάλι όμως δεν φτάσαμε σε πολύ ακραία σημεία.

-Τι ομάδα είναι αυτή; Μπάσκετ, ποδοσφαίρου;

-Όλες.

-Αχά, όλες;

-Κατεβαίνουν με το σχολικό ας πούμε για να κατεβάσουν μπάσκετ ποδόσφαιρο, βόλεϊ, ότι έχουν, και διεκδικούν άλλα σχολεία μετά.

-Handball; Συμμετέχεις;

-Έχουν μέσα, ναι έχει φέτος, έχει.

-Εκεί υπάρχει κάτι;

-Εεε, το ίδιο είναι εκεί ας πούμε, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ίσως υπάρξει, επειδή είναι πολύ σωματικό άθλημα, είσαι, έχεις πολλή επαφή με άλλους, εκεί θα μπορούσα να πω ότι υπάρχει λίγο ξύλο, αλλά είναι πάνω στο άθλημα. Το έχει αυτό το άθλημα, αλλά γενικά πάλι με τους οπαδούς του σχολείου πάλι κάποιος θα τσακωθεί, το ίδιο πράγμα είναι για όλα τα τμήματα.

-Υπάρχουν παράπονα από παίκτες δηλαδή τώρα το ξεπέρασες το όριο της άμυνας ας πούμε...

-Ναι. Του παιχνιδιού και αν... Πιο πολλές φορές φτάνουνε ίσως να νευριάσει ο άλλος επειδή ίσως να τον μπει λίγο πιο επιθετικά και μετά κάπως έτσι ξεκινάει όλο και πιο δυναμικά το παιχνίδι, μπαίνει και πιο πολλή δύναμη, θα δεχτείς και εσύ να μπεις και κάπως έτσι χτυπιέσαι στο τέλος.

-Αν αισθανθείς και εσύ ότι ο αντίπαλος σε πιέζει πιο πολύ, αμυντικά, επιθετικά;

-Ναι, ναι, κάπως πρέπει να...

-Πρέπει να υπάρχει μία ισορροπία σε όλα γενικά.

-Ναι, από τη στιγμή που δεν υπάρχει πουθενά, γενικά πρέπει να υπάρχει πειθαρχία, λίγοι την έχουν, λίγοι την έχουν αποκτήσει γενικά, αλλά εντάξει.

-Ψυχραιμία, αυτοσυγκράτηση.

-Αυτά θέλει. Τα οποία αυτά διδάσκονται πιο πολύ πιστεύω σε πολεμικές τέχνες και τέτοια, θα μπορούσες να μάθεις για αυτά. Παρόλο που είναι κάτι βίαιο, χτυπάς κάποιον, αλλά εκεί μαθαίνεις. Και επειδή εγώ έκανα κάποια χρόνια μαθήματα και τέτοια και έχω περάσει τέτοια σχολή, είχα μάθει να είμαι πειθαρχημένος και το ότι αυτό που μαθαίνω εκεί μέσα δεν πρέπει να το βγάλω έξω. Αυτό που μαθαίνω εκεί είναι να προστατεύω τον εαυτό μου. Τίποτα άλλο.

-Σε ευχαριστώ πολύ για τις απαντήσεις σου!

ΚΟΡΙΤΣΙ 1

Ευχαριστίες...

Ερευνητής: *Λοιπόν, πόσο χρονών είσαι και σε ποια τάξη πηγαίνεις;*

Κ1: Είμαι 16 χρονών και είμαι στη Δευτέρα Λυκείου.

-Ναι, θα ήθελα να σε ρωτήσω το εξής: Πώς αντιλαμβάνεσαι τον όρο σχολική βία;

-Σχολική βία είναι και λεκτική και σωματική για μένα, εεε, και έχει σχέση με το πώς σου συμπεριφέρονται οι άλλοι, εεε, άσχημα συνήθως, δεν νομίζω ότι είναι σχολική βία όταν κάποιος σου συμπεριφέρεται καλά, εεε και αυτό...Μμμ, ναι.(γέλιο αμηχανίας από την πλευρά του κοριτσιού).

-Ωραία. Εεε, έχεις ασκήσει βία απέναντι σε κάποιον ή κάποια συμμαθητή ή συμμαθήτριά σου;

-Εεε, όχι, όχι το θεωρώ πολύ άσεμνο.

-Εεε, έχεις λεκτικά εμπλακεί με κάποιο τρόπο, εσύ έχεις πει κάτι;

-Μόνο σε διάφορους τσακωμούς που νομίζω ότι είναι φυσιολογικό κάποια στιγμή να μιλήσεις λίγο άσχημα(γέλιο).

-Ναι, ναι, ναι. Έχεις δεχτεί βία από κάποιον ή κάποια;

-Εεε, πιο παλιά, στο δημοτικό κυρίως και λίγο στο γυμνάσιο, εεε, λεκτική και όχι σωματική, δηλαδή σχολίαζαν, με σχολίαζαν με κακό τρόπο. Εεε, είτε τα χαρακτηριστικά μου ή κάτι άλλο, το οποίο έβρισκα ότι μπορεί να μην ισχύει.

-Εεε, γινόταν κατά επανάληψη αυτό;

-Εεε, ναι, δηλαδή θα ξεκινούσε από την αρχή της χρονιάς δηλαδή το Σεπτέμβριο μέχρι τον Νοέμβριο περίπου, θα σταματούσε, θα γινόταν πάλι από την άνοιξη.

-Ποια ήταν η αιτία για αυτό θεωρείς;

-Δεν γνωρίζω(γέλιο αμηχανίας). Δεν μπορώ να καταλάβω ποια ήταν η αιτία. Αλλά δεν νομίζω ότι έχω κάποιο πρόβλημα τόσο εμφανές για να μπορούν να...

-Δεν υπήρχε κάποια αφορμή δηλαδή;

-Όχι, γενικά είμαι πολύ κλειστός χαρακτήρας, οπότε δεν έδινα καν σημασία σε αυτά.

-Εδώ; Αυτή τη χρονιά; Έχει συμβεί κάποιο περιστατικό;

-Εεε, έτσι μικρά περιστατικά, όχι κάτι σοβαρό.

-Θέλεις να μας τα περιγράψεις;

-Εεε, για παράδειγμα έβγαζαν διάφορες φήμες για μένα, εγώ σε σχέση με τη σεξουαλικότητά μου, είμαι..., με τον τρόπο που φαίνομαι, φέρομαι..., από τα άτομα που δεν με γνωρίζουν, ούτε έχουμε πει ένα γεια ας πούμε.

-Γινότανε συχνά, αυτή την...

-Εεε, ναι μέχρι που έδωσα ένα τέλος γιατί, ήταν...

-*Ναι. Πώς αντέδρασες δηλαδή; Γενικά πως αντιδράς σε αυτά τα περιστατικά;*

-Στην αρχή με πείραζε λίγο, δηλαδή με ενοχλούσε, έλεγα για ποιο λόγο συμβαίνει αυτό σε μένα, αλλά μετά κατάλαβα ότι δεν είναι δικό μου το πρόβλημα, γιατί δεν έχω κάνει κάτι, και το αγνοούσα, μέχρι που έφτασε ο κόμπος στο χτένι του, εεε, και είπα ευγενικά σε αυτά παιδιά, βασικά όχι και τόσο ευγενικά, δεν τους έβρισα (γέλιο),εεε, να τους σταματήσουν, γιατί δεν με ξέρουν, δεν έχουμε μιλήσει ποτέ, δεν έχουν άποψη.

-*Και σταμάτησε αυτό;*

-Νομίζω ναι, δεν ξέρω, αν συνεχίζεται πίσω από την πλάτη μου.

-*Δηλαδή ξεκίνησε από την αρχή της χρονιάς αυτής...*

-Γενικά από το γυμνάσιο, γιατί ήταν τα ίδια παιδιά, οπότε.

-*Α, μάλιστα. Αλλά τώρα κατά κάποιο τρόπο δηλαδή, το χειρίστηκες με αυτό τον τρόπο.*

-Ναι, γιατί έβλεπαν ότι τους αγνοούσα, δηλαδή δεν με ένοιαζε καν και όταν είπα ΟΚ παιδιά σταματήστε, είναι άσχημο αυτό που κάνετε και τα λοιπά, νομίζω ότι σταμάτησαν. Τουλάχιστον, δεν τα ακούω εγώ.

-*Ναι.*

-Τώρα τι συμβαίνει πίσω από την πλάτη μου δεν με ενδιαφέρει.

-*Οπότε ήτανε κάποια, είχε κάποια μορφή αυτό, πού...*

-Ναι...

-*Γινόταν με συστηματικότητα;*

-Ναι.

-*Και σε έκανε να νιώθεις άσχημα;*

-Άσχημα, ναι...

-*Ωραία. Υπήρξες Παρατηρητής σε κάποιο περιστατικό βίας; Θεατής, δηλαδή αν έχεις δει;*

-Εεε, ναι. Νομίζω ότι όλοι έχουν υπάρξει.

-*Θες να μας περιγράψεις κάποια που σου έχουν μείνει;*

-Εεε, δηλαδή, μερικά άτομα τα πήγαιναν, κάποια παιδιά έτσι μικρόσωμα, τα οποία μπορεί να μην έδειχναν στην ηλικία μας, μπορεί να τα κορόιδευαν, να τα χτυπούσαν...Εντάξει, νομίζω ότι ήταν λάθος επιλογή που δεν έκανε (έκανα) κάτι, δεν.

-*Δεν αντέδρασες δηλαδή, απλά παρακολουθούσες το...*

-Ναι, αισθανόμουν άσχημα που το παρακολουθώ, αλλά νομίζω ότι δεν είναι και η θέση μου να το κάνω αυτό, γιατί ίσως έρθουν μετά σε μένα, κάτι τέτοιο.

-Φοβήθηκαν δηλαδή κατά κάποιο τρόπο;

-Ναι.

-Ναι., εεε, ωραία. Να σε ρωτήσω τώρα κάτι. Που απευθύνονται οι μαθητές για βοήθεια σε περιστατικά βίας;

-Εεε, στο δημοτικό, νομίζω πάνε στους γονείς τους ή στους δασκάλους, και μετά, μετά το γυμνάσιο και στο Λύκειο, εεε, δεν, το διαχειρίζονται μόνοι τους νομίζω, δεν θέλουν να πουν κάτι, είτε γιατί φοβούνται μην δημιουργήσει θέματα στην οικογένεια ή μην ξέρω γω έρθει ο πατέρας του και του πουν «μαμόθρεφτο» και τέτοια. Το διαχειρίζονται μόνοι τους ή δεν λένε κάτι.

-Στους καθηγητές λένε κάτι;

-Στους καθηγητές και να πεις, δεν νομίζω ότι, απλά θα γίνουν διάφορες επιπλήξεις εκείνη την ώρα και μετά θα το ξεχάσουν μάλλον ή μπορεί να σε έχουν λίγο στο νου τους, αλλά δεν μπορούν να καταλάβουν τι γίνεται.

-Δηλαδή δεν τα αναφέρουν στους καθηγητές;

-Ναι.

-Σους φίλους τα, αναφέρουνε;

-Εεε, νομίζω στους φίλους τα λένε, γιατί η σχέση των φίλων σε αυτή την ηλικία είναι καλύτερη σε σχέση με τους γονείς ή τους καθηγητές.

-Εσύ που απευθύνεσαι; Δηλαδή σε αυτό το περιστατικό που μας περιέγραψες; Εεε. Και σε ενοχλούσε...

-Εγώ το είπα στους φίλους μου, το σχολιάσαμε, βγάλαμε.

-Τους ίδιους που το προκαλούσαν αυτό;

-Όχι όχι. Δεν τους θεωρώ φίλους μου.(γέλιο)

-Ναι...

-Εεε, εξωτερικούς (φίλους), στο σχολείο δεν έχω και τόσο πολλούς φίλους, εεε, το σχολιάσαμε και δεν έγινε, δεν δώσαμε παραπάνω συνέχεια.

-Στους γονείς σου ανέφερες κάτι;

-Εεε, όχι.

-Ούτε στους καθηγητές να φανταστώ.

-Όχι. Ναι. Βασικά στην αρχή της χρονιάς, όταν έγιναν αυτά κατέβηκα στον διευθυντή, του είπα τι έγινε, αλλά δεν έκανε τίποτα (γέλια αμηχανίας), οπότε...Δεν, δεν έκανε κάτι παραπάνω...

-Ναι, θέλω να σε ρωτήσω το εξής τώρα: Οι μαθητές καπνίζουν στο σχολείο;

-Ναι. Είμαι μία από αυτούς (γέλιο αμηχανίας).

-Καπνίζεις και εσύ δηλαδή;

-Ναι.

-Στα διαλείμματα;

-Ναι στα διαλείμματα, εεε, οι λόγοι, δεν μπορώ να τους προσδιορίσω, είναι συνήθως η παρέα, αν θέλεις να κάνεις κάτι να σε ηρεμεί, εγώ νομίζω ότι το άρχισα από το άγχος γιατί είμαι πολύ αγχώδης τύπος οπότε...

-Ναι, εντάξει. Οι καθηγητές τι λένε για αυτό, δηλαδή για το θέμα του καπνίσματος;

-Εεε, δεν τους αρέσει σίγουρα ε και μας κάνουν διάφορες επιπλήξεις, σε φάση μην καπνίζετε στο σχολείο κι αν θέλετε να βγείτε έξω από το σχολείο γιατί εδώ απαγορεύεται για αυτό να μην καπνίζετε και καθόλου.

-Ναι. εεε, οι μαθητές γενικά καταναλώνουν αλκοόλ;

-Εεε, εγώ συγκεκριμένα δεν καταναλώνω αλκοόλ καθόλου, δηλαδή πολύ λίγο,, εεε, αλλά ξέρω άτομο που πίνουν υπερβολικά πολύ, δηλαδή μπορεί να κατεβάσουν ένα μπουκάλι ο καθένας, εξωφρενικό!

-Γίνεται, συμβαίνει και κάποιες φορές στους χώρους του σχολείου;

-Ναι. Ναι. Δηλαδή πίνουν και στο σχολείο. Δεν μπορώ να καταλάβω τους λόγους, τι τους αγχώνει τόσο πολύ, τι του στεναχωρεί ή το κάνουν για μαγκιά δεν νομίζω να είναι για μαγκιά αυτό, δεν ξέρω τι είναι (γέλια αμηχανίας)

-Εεε, κάνουν, καταναλώνουν κάποια άλλη ουσία;

-Εεε, στο σχολείο όχι, αλλά υπάρχουν πολλά παιδιά που μπορεί να κάνουν χάπια, χασίς, δηλαδή σε αυτήν, νομίζω ότι είμαστε λίγο κατεστραμμένη γενιά (δυνατό γέλιο).

-Εσύ έχεις καταναλώσει κάτι, κάτι από αυτές τις ουσίες;

-Όχι, όχι, και δεν σκοπεύω.

-Ναι. Εεε, ποιες νομίζεις ότι είναι οι αιτίες που κάποιος ή κάποια συμπεριφέρεται βίαια απέναντι στους συμμαθητές του;

-Νομίζω ότι αυτά ξεκινάνε λίγο από την οικογένεια και από το χαρακτήρα που έχεις μέσα σου ή τον θυμό που μπορείς να κρύβεις για διάφορα θέματα που σου συμβαίνουν και θέλεις να τα βγάλεις και ξεσπάς σε άλλους ανθρώπους. Μπορεί να μη θέλεις να ξεσπάσεις στην οικογένειά σου ή φίλους σου τι βρίσκεις έναν άκυρο, γιατί άκυρος είναι δεν τον ξέρεις, και ξεσπάς πάνω του και βγάζεις όλο το μίσος που κρύβεις μέσα σου.

-Ναι. Εεε, γενικά πώς αντιμετωπίζονται τα περιστατικά σχολικής βίας; Θα ήθελες να αναφέρεις και κάποιο παράδειγμα από την προσωπική σου εμπειρία, δηλαδή από το σχολείο πώς αντιμετωπίζονται;

-Είτε το αγνοούν τελείως, εεε ή θα δεις 1-2 άτομα τα οποία θα σε βοηθήσουν με κάποιο τρόπο, δηλαδή θα καταλάβουν ότι αυτό που γίνεται είναι λάθος, θα προσπαθήσουν να το πουν, εεε, και θα σε βοηθήσουν να το ξεπεράσεις, να πας παρακάτω, εεε, αλλά σπάνια, δηλαδή νομίζω ότι δεν αρέσει σε κανέναν αυτό που γίνεται, αλλά δεν μιλάει κανείς και το βρίσκω λογικό αυτό, από το φόβο τους, γιατί είναι άσχημο να σε θυματοποιούν, αλλά είναι λίγο..., λογικό μεν αλλά δεν είναι ηθικά σωστό.

-Συμβαίνουν πολλά τέτοια περιστατικά στιγματισμού και...Εεε, που αναφέρεις;

-Όχι.

-Μέσω πειράγματος γίνονται αυτά δηλαδή;

-Στην αρχή ξεκινάει για πείραγμα αλλά υπάρχει και ένα μέτρο και αρχίζει και... φουσκώνει πολύ το πράγμα, οπότε... Μυγιάγγιχτη δεν με λέτε άλλα, είμαι λίγο (γελάει).

-Δηλαδή σου έχει συμβεί πολλές φορές να σε πειράζουν συστηματικά, με, να έχει μία χρονική διάρκεια αυτό το πράγμα;

-Ναι, έχω ακούσει πολλά πράγματα.

-Εκτός πέρα από αυτό που είπες ότι λύθηκε, ότι δηλαδή συμβαίνει γενικά και από άλλες ομάδες παιδιών;

-Εεε.

-Οπότε μαζεύονται τα περιστατικά ένα-ένα;

-Ναι, ειδικά στα Γιάννενα, γιατί είμαστε μικρή πόλη και να τα παιδιά γνωρίζονται μεταξύ τους. Εεε, άμα ξεκινήσει να λέει κάτι κάποιος, εεε, μπορεί να φτάσει μέχρι την Άρτα για παράδειγμα και, και είτε να σου βγει το όνομα, λένε πολλά, τα οποία δεν καταλαβαίνουν ότι μπορεί να πειράξουν κάποιον, δηλαδή για παράδειγμα σε μένα έχουν βγει και έχουν πει ότι εγώ συγκεκριμένα (γέλιο αμηχανίας), εξωφρενικό, εεε, ότι εγώ, εεε, κάνω σεξουαλικές πράξεις για 10 ευρώ (δυνατό γέλιο), το οποίο δεν ισχύει, δεν έχω δώσει ποτέ δικαιώματα, απλώς δεν μπορώ να το καταλάβω ακούω κάτι τέτοια και θέλω να γελάσω, αλλά εκνευρίζομαι γιατί...

-Σε αγχώνει όμως κατά κάποιο τρόπο αυτό δηλαδή;

-Με αγχώνει πολύ! Γιατί δεν θες να το μάθουν οι γονείς σου, γιατί δεν θες να το μάθει η οικογένειά σου ότι αυτά τα λέει ο κόσμος. Είναι άσχημο να ακούσει η μάνα

σου ξέρω γω ότι γίνεται αυτό και άντε να εξηγήσεις ότι δεν γίνεται και πως βγήκε αυτό, γιατί δεν ξέρεις ούτε εσύ.(.)Εεμ, δεν ξέρω (έκφραση δυσαρέσκειας, απορία, αγανάκτηση).

-Δηλαδή θεωρείς ότι έχεις υποστεί ένα είδος εκφοβισμού πάνω σε αυτό, δηλαδή ένα είδος Bullying;

-Είμαι, εγώ το θεωρώ ότι είμαι. Είναι άσχημο να..., είναι πολύ άσχημο, δηλαδή να περπατάς στο δρόμο και να σε σχολιάζει ένας που δεν σε ξέρει. Μόνο και μόνο επειδή έχει ακούσει κάτι για σένα. Και να σε δείχνει ξέρω γω και με το δάχτυλο. Είναι, είναι πολύ άσχημο δηλαδή...(εκφράσεις θυμού και αγανάκτησης, την κατακλύζουν έντονα συναισθήματα).

-Ελεύθερα.

-Ναι..

-Κατάλαβα, ναι.. Εεε, (.), εσύ πώς αλλιώς τα αντιμετωπίσεις αυτά τα, τα γεγονότα, τα περιστατικά, γιατί είναι περιστατικά αυτά..

-Δεν τα αντιμετωπίζω κάπως.

-Με λεκτική μορφή, η διάδοση φημών, όλα αυτά που αναφέρεις...

-Ναι, εεε, .

-Είπες ότι αντέδρασες, το είπες στα παιδιά, κάποιο άλλο τρόπο αντίδρασης που είχες;

-Κανένα τρόπο, γιατί το κράτησα μέσα μου ή μερικές φορές μπορεί να μην το είπα καν. Αισθάνομαι άσχημα να μιλάω για αυτό το πράγμα, γιατί δεν ξέρω τι έχω κάνει και το έχω προκαλέσει αυτό, δεν μπορώ να καταλάβω ποτέ, δεν μιλάω συνήθως για αυτό.

-Ναι, εεε, γενικά πώς νομίζεις ότι ,εεε, θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά τα περιστατικά σχολικής βίας, οι μορφές εκφοβισμού; Ποιους τρόπους θεωρείς σημαντικούς; Τρόπους αντιμετώπισης δηλαδή.

-Με περισσότερη ενημέρωση νομίζω, περισσότερη ενημέρωση από το σχολείο, γιατί δεν νομίζω ότι έχουμε σωστή ενημέρωση σε θέματα bullying, γιατί, γιατί οι περισσότεροι όταν ακούνε μπούλινγκ, το να βαράς τον άλλον δεν είναι μόνο αυτό. Και είναι, είναι πολλά περισσότερα. Είναι να τον βρίζεις, να βγάζεις φήμες για αυτόν, να τον κοιτά..., όχι να τον εεε,(.) , δεν μπορώ να...(συναισθηματική φόρτιση),μμμ.

-Με δικά σου λόγια..., περιέγραψε το.

-Εεε, ο ρατσισμός, υπάρχουν πολλά δεν, δεν μπορώ να εκφραστώ.

-Ναι μην αγχώνεσαι, εντάξει μπορείς να το πεις με δικά σου λόγια, να μας το περιγράψεις αυτό που σκέφτεσαι...

-Αυτό είναι το δύσκολο, δεν μπορώ να το περιγράψω.

-Όποιες λέξεις και να χρησιμοποιήσεις, δηλαδή δεν....

-Ναι.

-Συμφωνώ και εγώ μαζί σου ότι δεν είναι, δεν έχει μόνο εεε σωματική(.) έκφραση(μορφή), δηλαδή έχει και όλα τα υπόλοιπα.

-Ναι αυτό, δεν.

-Θέλεις να προσθέσεις κάτι άλλο σε όλο αυτό;

-Εεε, νομίζω ότι η ενημέρωση είναι το καλύτερο που χρειαζόμαστε σε αυτήν, στο σχολείο κυρίως από μικρή ηλικία. Και νομίζω ότι οι δάσκαλοι στο δημοτικό και στο νηπιαγωγείο θεωρούνταν, είναι πιο αυστηροί με αυτό το πράγμα. Γιατί ξεκινάει από τότε. Εεε, άμα δεις κάποιον να πειράζει κάποιον άλλον ως δάσκαλος, καθηγητής, νηπιαγωγός, θα πρέπει να το σταματήσεις και να δείξεις ότι αυτό είναι κακό, αλλά δεν το κάνουν οι περισσότεροι. Είτε θα βγάλουν ένα λόγο μέσα στην τάξη ότι αυτό που γίνεται δεν είναι σωστό, χαίρω πολύ το ξέρουν όλοι, ακόμα και αυτός που το κάνει το ξέρει ότι δεν είναι σωστό. Πρέπει να το σταματήσεις όμως, να πάρεις δράση. Δύσκολο, γιατί μπορεί να προσβάλεις κάποιον με τον τρόπο που θα το κάνεις, χωρίς να το θες βέβαια, εεε, ή μπορεί να το πάρει ο άλλος πολύ διαφορετικά ότι εεε, έκανε πλάκα. Δεν είναι πλάκα πλέον, άμα περάσει τα όρια. Δηλαδή θα δεχτείς το πείραγμα από τους φίλους σου, από ανθρώπους που δεν ξέρεις θα το δεχτείς, μέχρι ενός σημείου, άμα ξεκινήσει και γίνεται μεγάλο το θέμα, δεν είναι πλέον πείραγμα και είναι σωστό, νομίζω ότι είναι φυσιολογικό να σε πειράζει και να σε ενοχλεί και να σε στεναχωρεί, να σε αγχώνει, είναι άσχημο, οπότε..., να λάβουμε δράση όλοι!(γέλιο αισιοδοξίας).

-Σε ευχαριστώ πάρα πολύ για τις απαντήσεις σου!

-Κι εγώ ευχαριστώ!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Ερωτηματολόγιο

Οι ερωτήσεις της συνέντευξης αφορούσαν:

- α) τα ατομικά στοιχεία του μαθητή
- β) τον τρόπο που ορίζουν τη σχολική βία
- γ) την εμπλοκή τους σε περιστατικά βίας
- δ) τις διαστάσεις της σχολικής βίας (μορφές/ παράγοντες)
- ε) τις μορφές βίας κατά εαυτού
- στ) στην πρόληψη και αντιμετώπιση της σχολικής βίας